

**ТЕРНОПІЛЬСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВОЛОДИМИРА ГНАТЮКА**

**На правах рукопису
УДК 947.477**

БІЛИК НАДІЯ ІВАНІВНА

**РОЛЬ БОГДАНА ЛЕПКОГО ТА ЙОГО ТВОРЧОСТІ
В УКРАЇНСЬКОМУ НАЦІОНАЛЬНОМУ ВІДРОДЖЕННІ
(КІНЕЦЬ ХІХ – ПОЧАТОК ХХ СТ.)**

07.00.01 - історія України

ДИСЕРТАЦІЯ

**на здобуття наукового ступеня
кандидата історичних наук**

**Науковий керівник:
доктор історичних наук,
професор
Алексієвець М.М.**

Тернопіль – 1999

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ІСТОРИОГРАФІЯ ТЕМИ ТА АНАЛІЗ ДЖЕРЕЛЬНОЇ БАЗИ ДОСЛІДЖЕННЯ	10
РОЗДІЛ 2. НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНІ ПОГЛЯДИ БОГДАНА ЛЕПКОГО	32
РОЗДІЛ 3. РОЛЬ Б.ЛЕПКОГО В НАЦІОНАЛЬНОМУ ВІДРОДЖЕННІ УКРАЇНИ.....	65
3.1. Письменницька спадщина Б.Лепкого	66
3.2. Наукова діяльність Б.Лепкого	87
3.3. Культурно-просвітня та громадсько-політична діяльність Б.Лепкого.....	98
РОЗДІЛ 4. Б.ЛЕПКИЙ ТА ЙОГО РОЛЬ У ПОГЛИБЛЕННІ ІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ У СВІТОВИЙ КУЛЬТУРНИЙ ПРОЦЕС	111
4.1. Постать Б.Лепкого у контексті українсько-польських взаємин на переломі ХІХ - ХХ століть	111
4.2. Б.Лепкий як популяризатор української культури у світі	141
ВИСНОВКИ	159
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	170

ВСТУП

Актуальність теми. В умовах національного культурно-державного відродження, яке переживає Україна на сучасному етапі, теоретичного та практичного вирішення потребує проблема відновлення та повернення народові його багатовікової культурної спадщини. Успішне розв'язання складних проблем державотворення, відродження та розвою вітчизняної культури, утвердження духовності й національної свідомості на сучасному етапі розвитку можливе за умови повернення із забуття сотень імен видатних діячів духовної історії України, творча спадщина яких набуває сьогодні особливого значення.

З-поміж визначних постатей українського національного руху, імена котрих були під суворою заборонаю за часів тоталітарного режиму, чи не найстаранніше й найпослідовніше викорінювали зі свідомості й пам'яті українців ім'я Б.Лепкого. Сьогодні це ім'я, після більш як півстолітнього замовчування, повернуте народові України.

Богдан Сильвестрович Лепкий (1872–1941) уособлює собою новий тип українця-патріота, що сформувався у Галичині в кінці XIX – на початку XX ст. Жити, працювати, творити для України та українського народу було гаслом його покоління. Діяльність та творчість Б.Лепкого становлять важливу епоху в інтелектуальному, національно-культурному та державному розвитку України на переломі століть. Волею долі, а згодом через політичні обставини йому довелося протягом тривалого часу жити і працювати далеко від рідної землі – у Кракові, Відні, Берліні... Але ці непрості обставини не перешкодили Б.Лепкому стати одним із найвидатніших діячів національного відродження, провідним ідеологом української соборності: у складних умовах наступу на національну культуру і духовність українства з боку польського та російського державного шовінізму Лепкий пропагував українську національну ідею, формував національну свідомість широкого загалу українців. З'ясування цієї проблеми має

незаперечне як науково-пізнавальне, так і практичне значення.

Богдан Лепкий належить до тих громадян, які своїм зацікавленням справами громадсько-суспільного та культурно-національного життя України та посвятою своїх сил утвердженню української національної ідеї дають молодій і старшій генерації найкращий приклад, до якого ідеалу повинен прагнути кожний українець. Тому аналіз впливу Б.Лепкого на національне самоусвідомлення широких мас українського суспільства та поглиблення інтеграції України у світовий культурний процес, осмислення його місця в національно-духовній історії України є дуже актуальним.

Аналізуючи сучасний стан історичної науки в Україні, маємо визнати, що, незважаючи на певні досягнення останнього часу, лепкознавство та його складова – дослідження місця й ролі Б.С.Лепкого в духовній історії України – тільки вийшли поза початкову стадію. Досі нема фундаментальних науково-історичних праць узагальнюючого характеру, в яких би було здійснене спеціальне комплексне дослідження життя та діяльності Б.С.Лепкого через призму української національної ідеї. В академічному плані актуальність теми роботи продиктована нагальною потребою створення цілісної наукової біографії Б.С.Лепкого та необхідністю всебічного аналізу українського відродження.

Панування в Україні тоталітарного режиму, який наклав вітчизняним історикам табу на об'єктивне дослідження даної теми та заборонив доступ до важливих лепкознавчих матеріалів в українських архівах, що унеможливило її повноцінне вивчення зарубіжними вченими, привело до незадовільного стану наукової розробки означеної проблеми. Тому введення в науковий обіг великого комплексу архівних джерел, що дозволяють по-новому подивитися на події минулого, переосмислити попередні оцінки, повернути із забуття десятки фактів, зумовлює актуальність даного дослідження.

Таким чином, із вищевикладеного випливає, що наукове осмислення поставленої проблеми є дуже важливим і актуальним завданням української історіографії. Для його розв'язання покликана дана дисертація.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Обраний напрямок дослідження пов'язаний з темою досліджень кафедри нової і новітньої історії та методики викладання історії Тернопільського державного педагогічного університету ім.В.Гнатюка: «Історія і культура України в контексті європейської історії».

Об'єктом наукового дослідження є життя і різнобічна діяльність Б.С.Лепкого через призму української національної ідеї, а предметом вивчення стала роль Б.Лепкого та його багатогранна діяльність у процесі національного культурно-державного відродження українського народу. Головну увагу приділено змісту, формам і напрямкам цієї діяльності.

Хронологічні рамки дисертаційного дослідження визначені роками життя та діяльності Б.С.Лепкого (1872–1941). Однак для того, щоб з'ясувати передумови виходу Б.Лепкого на арену тогочасного національно-культурного та громадсько-політичного життя українського суспільства, дослідження яких є необхідним для всебічного висвітлення проблеми, довелося вдатися до аналізу подій, що відбувались у суспільному житті Галичини, починаючи з ХІХ століття.

Мета дисертації полягає у проведенні комплексного дослідження життя і діяльності Б.С.Лепкого через призму української національної ідеї, у з'ясуванні ролі і значення Б.Лепкого в історії вітчизняної культури, у розкритті найцінніших елементів багатой духовної спадщини діяча, важливих для сучасної культурології України. Дисертант не ставила перед собою мети розглянути всі аспекти багатогранної діяльності Б.Лепкого, а сконцентрувала увагу на вирішенні таких дослідницьких **завдань**:

- створити всебічний науково-академічний й суспільний портрет відомого діяча українського національного культурно-державного відродження;
- зруйнувати усталені ідеологічні стереотипи, звільнити образ Б.Лепкого від всіляких політичних ярликів, очистити його від застарілих оцінок і упереджених підходів;
- простежити процес формування та еволюції національно-патріотичних поглядів Б.Лепкого;

- розкрити роль Б.Лепкого у процесі зростання національної свідомості українського народу;
- проаналізувати вплив Б.Лепкого на його сучасників, на тогочасне національно-культурне і громадське життя українського суспільства;
- проаналізувати творчу та наукову діяльність Б.Лепкого, спрямовану на розвиток української національної ідеї;
- дослідити основні напрямки культурно-просвітньої та суспільно-політичної діяльності Б.Лепкого;
- визначити місце Б.Лепкого у контексті українсько-польських взаємин на зламі XIX – XX ст.;
- розкрити роль Б.Лепкого у поглибленні інтеграції України у світовий культурний процес.

Методологічною основою дисертації стали принципи об'єктивності, плюралізму та історизму, при розв'язанні дослідницьких завдань використано порівняльно-історичний, системно-структурний, проблемно-хронологічний методи.

Наукова новизна дисертації полягає:

- у створенні комплексного наукового дослідження багатогранної діяльності Б.Лепкого через призму української національної ідеї;
- у вивченні на прикладі видатного діяча однієї з граней більш загальної наукової проблеми про життя і діяльність національної інтелігенції в різні часи;
- у дослідженні проблеми формування та еволюції національно-патріотичних поглядів Б.Лепкого;
- у введенні автором вперше до наукового обігу значної кількості важливих, раніше недоступних дослідникам архівних джерел, що дозволяють достовірно реконструювати невідомі досі сторінки життя та діяльності Б.Лепкого;
- у виявленні й публікації автором раніше невідомих матеріалів з епістолярної, публіцистичної та ораторської спадщини Б.С.Лепкого;
- дисертація автора становить певний внесок у важливу справу створення повної

наукової біографії Б.С.Лепкого.

Практичне значення дисертації визначається тим, що її основні положення і висновки, а також зібраний матеріал можуть бути використані при підготовці синтетичних узагальнюючих та спеціальних праць про життя та діяльність Б.С.Лепкого, з історії української культури, з історії української літератури, з історії суспільно-політичного руху на Україні на початку ХХ століття та українських визвольних змагань 20-х рр., при написанні навчально-методичних посібників з окремих проблем історичної науки, історико-краєзнавчих видань; при проведенні практичних та семінарських занять, спецкурсів у вузах, лекційної роботи серед широкого загалу; створенні музейних експозицій тощо.

Апробація роботи. Дисертація обговорювалась на засіданнях кафедри нової і новітньої історії та методики викладання історії Тернопільського державного педагогічного університету ім.В.Гнатюка та кафедри історії України Чернівецького державного університету ім.Ю.Федьковича.

Основні положення і висновки дослідження знайшли відображення в доповідях на: Міжнародній науковій конференції пам'яті професора М.Якубця (Тернопіль, 1995); 1-ій регіональній науково-практичній конференції «Повернення Богдана Лепкого Україні» (Тернопіль, 1995); Регіональній науково-практичній конференції: «Богдан Лепкий в духовній історії України» (Бережани, 1996); Міжнародній науковій конференції «Українська еміграція в історії та літературі» (Тернопіль, 1996); 2-ій регіональній науково-практичній конференції, присвяченій 124-ій річниці з дня народження видатного українського письменника Б.Лепкого (Тернопіль, 1996); Всеукраїнській науковій конференції «Українська новітня держава: історія і сучасність» (Тернопіль, 1997); Ювілейних читаннях пам'яті В'ячеслава Липинського «Державотворення в Україні та Центрально-Східній Європі: історія і сучасність» (Луцьк-Затурці, 1997); 3-ій регіональній науково-практичній конференції «Повернення Україні Богдана Лепкого», присвяченій 125-ій річниці від дня народження Б.Лепкого (Крогульці, 1997); Українсько-Польському симпозіумі «Проблеми трансформації в гуманітарній, соціально-економічній та науково-

освітній сферах» (Тернопіль, 1997); Всеукраїнській науково-практичній конференції «Ідея національної церкви в Україні» (Тернопіль, 1997); Міжнародній науковій конференції «Творчість Б.Лепкого в контексті європейської культури ХХ ст.» (Тернопіль, 1997); Регіональній науково-практичній конференції «Проблема нації і національної ідеї у сучасному процесі державотворення в Україні» (Івано-Франківськ, 1998); Всеукраїнській науковій конференції «Українська література в контексті світової: теоретичний, методологічний і практичний аспекти» (Черкаси, 1998); Всеукраїнській науковій конференції «Діячі науки і мистецтва рідного краю у розвитку української національної культури» (Рівне, 1998); Всеукраїнській науковій конференції «Західно-Українська Народна Республіка: місце і роль в загальноукраїнському національно-визвольному русі ХХ ст.» (Тернопіль, 1998); Міжнародній науковій конференції «Українсько-польські відносини в ХХ ст.: державність, суспільство, культура» (Тернопіль, 1999), ін. Апробація дослідження здійснювалась також шляхом публікації матеріалів у фахових виданнях та періодиці.

Автор надає консультативну допомогу працівникам музею Б.Лепкого у м. Бережани Тернопільської області.

Основні положення дисертації відображено в наступних публікаціях:

- Богдан Лепкий у духовному відродженні українського народу. – Тернопіль: Збруч, 1999. – 144 с.

- Богдан Лепкий і Українська Національна Ідея // Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету. Вип. VI. Серія: Історія: Зб. наук. праць. / За заг. ред. проф. М.М.Алексієвця. – Тернопіль, 1997. – С.211-215.

- Богдан Лепкий і «Слов'янський Клуб» у Кракові // Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету ім.В.Гнатюка. Вип. VII. Серія: Історія: Зб. наук. праць. / За заг. ред. проф. М.М.Алексієвця. – Тернопіль: ТДПУ, 1998. – С.187-193.

- Б.Лепкий в духовній історії України (історіографічний огляд) // Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету ім.В.Гнатюка. Вип. VIII. Серія:

Історія: Зб. наук. праць. / За заг. ред. проф. М.М.Алексієвця. – Тернопіль: ТДПУ, 1999. – С.198-205.

- Наукова діяльність Б.Лепкого // Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету ім.В.Гнатюка. Вип.ІХ. Серія: Історія: Зб. наук. праць. / За заг. ред. проф. М.М.Алексієвця. – Тернопіль: ТДПУ, 1999. – С.20-25.

- Богдан Лепкий в духовній історії України. – Видав д-р Роман Смик. – Чікаго, Тернопіль, 1996. – 56 с.

- Б.Лепкий в духовній історії України // Україна і світ. Історія: минуле і сучасність. Тематичний збірник праць студентів і аспірантів історичного факультету Тернопільського державного педагогічного інституту. – Тернопіль, 1995. – С.92-95.

- Богдан Лепкий і Україна // Україна на шляху до незалежності і демократії. Тематичний збірник праць викладачів, студентів і аспірантів історичного факультету Тернопільського державного педагогічного інституту. – Тернопіль, 1996. – С.113-115.

- Богдан Лепкий як популяризатор української культури у Польщі (перекладацька діяльність митця) // Slavica Tarnopolensia. – Тернопіль, 1996. – Ч.3. – С.47-53.

- Польський голос про Богдана Лепкого (творчість Б.Лепкого в оцінці М.Якубця) // Studia Methodologica. – Тернопіль, 1997. – Вип.3. – С.121-122.

- Богдан Лепкий у контексті українсько-польських відносин // Українська еміграція в історії та літературі. Матеріали міжнародної наукової конференції (18-20 вересня 1996 р.). – Тернопіль, 1996. – С.119-125.

- Богдан Лепкий і греко-католицьке клерикальне оточення // Ідея національної церкви в Україні. Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (17-18 жовтня 1997 р.). – Тернопіль, 1997. – С.60-65.

- Богдан Лепкий - професор Ягеллонського університету // Творчість Б.Лепкого в контексті європейської культури ХХ століття. Матеріали Всеукраїнської наукової конференції, присвяченої 125-річчю від дня народження письменника. / За ред. проф. М.П.Ткачука. – Тернопіль: ТДПУ, 1998. – С.119-124.

- Ораторське мистецтво Богдана Лепкого // Творчість Б.Лепкого в контексті

європейської культури ХХ століття. Матеріали Всеукраїнської наукової конференції, присвяченої 125-річчю від дня народження письменника. / За ред. проф. М.П.Ткачука. – Тернопіль: ТДПУ, 1998. – С.347-352.

- Богдан Лепкий як популяризатор української культури у Польщі // Українсько-Польський симпозиум «Проблеми трансформації в гуманітарній, соціально-економічній та науково-освітній сферах». Зб. тез. (16-20 червня 1997 р.). – Тернопіль, 1997. – С.38.

- Науковий доробок Богдана Лепкого як феномен українського національно-культурного відродження кінця ХІХ – початку ХХ ст. // Діячі науки і мистецтва рідного краю у розвитку української національної культури. Зб. матеріалів і тез наукової конференції (29-30 вересня 1998 р.). – Рівне, 1998. – С.138-140.

Структура дисертації обумовлена предметом, метою і завданнями дослідження. Вона складається зі вступу, чотирьох розділів («Історіографія теми та аналіз джерельної бази дослідження», «Національно-патріотичні погляди Б.Лепкого», «Роль Б.Лепкого в українському національному відродженні», «Б.Лепкий та його роль у поглибленні інтеграції України у світовий культурний процес»), висновків, списку використаних джерел. Обсяг дисертації складає 194 сторінки, обсяг списку використаних джерел – 24 сторінки (371 найменування).

РОЗДІЛ 1

ІСТОРІОГРАФІЯ ТЕМИ ТА АНАЛІЗ ДЖЕРЕЛЬНОЇ БАЗИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Історіографічний огляд. Тема дослідження не була в історіографії безпосереднім об'єктом вивчення. Певною мірою вона представлена у зарубіжній, радянській та сучасній українській літературі.

Дослідження багатогранної діяльності Б.С.Лепкого у своєму розвитку пройшло три етапи. Перший етап охоплює період з другої половини 90-х рр. ХІХ ст. до початку 60-х рр. ХХ ст. Його найхарактернішою ознакою є активне нагромадження фактажу за майже відсутності суто наукових розробок з даної проблеми. Для цього періоду особливо

властиві публікації праць сучасників Б.Лепкого, витриманих в довідково-інформативному, науково-популярному чи публіцистичному стилях. Помітний масив у історіографії цієї доби склали роботи дослідників-літературознавців.

Вивчення творчості Б.Лепкого почалося одразу після виходу у світ перших збірок його творів, які були оцінені критиками (Л.Турбацьким, І.Франком, О.Грушевським та ін.) прихильно [1; 2; 3 ін.]. Зокрема, Л.Турбацький у передмові до першого видання збірки малої прози письменника назвав писання митця «не штукаю для штуки, а штукаю для життя», підкресливши реалістичність зображуваних подій галицької дійсності [1 : 3]. Однак, згодом М.Євшан [4], а за ним С.Єфремов [5], аналізуючи лірику Лепкого, охарактеризували її автора, як поета «безнадії», «споминів» та «кволого безсилля», створивши своєрідне кліше, що упродовж багатьох років з'являлося поряд з іменем Б.Лепкого.

У контексті даного дослідження привертають увагу праці, спрямовані на вивчення перекладацької діяльності Б.Лепкого. Хронологічно першими з'явилися на сторінках періодики рецензії на опубліковані переклади митця. У 1906 р. була надрукована наукова розвідка І.Франка [6], в якій дослідник проаналізував майстерний переклад Лепким на польську мову «Слова о полку Ігоревім», наголосивши на актуальності та значимості такої праці як для поляків, так і для українців. Перекладацькій діяльності Лепкого початку ХХ ст. присвячені статті-рецензії тогочасних польських дослідників [7; 8], котрі на сторінках «Слов'янського Світу» дали високу оцінку Лепковим перекладам кращих зразків української прози. Така одностайність з боку української та польської критики, безперечно, стала вагомим стимулом у праці діяча на ниві зближення обох культур. Результати цих студій враховані в нашій роботі.

У контексті окресленої проблематики дисертації великий інтерес становить серія ювілейних видань про Б.Лепкого, що з'явилися на світ за його життя. Особливо цінною є надрукована в 1922 році у США стаття Л.Цегельського «Богданови Лепкому в пятьдесятлітні роковини його уродин» [9], котра виділяється високим рівнем як інформативності, так і об'єктивності. Автор відкрив читачам маловідомі сторінки участі

Б.Лепкого в українському національно-визвольному русі та першим серед сучасників окреслив соборницькі стремління творчості письменника. Тоді ж на сторінках «Свободи» (США) побачив світ переклад праці німецької дослідниці А.-Ш.Вуцькі «Богдан Лепкий в німецькій літературі» [10]. Відома письменниця та перекладачка тонко підкреслила своєрідну «духову й душевну атмосферу творів митця», завдяки якій «національні почування» українців сприймалися німецьким читачем як загальнолюдські стремління до незалежності. Стаття Вуцькі містила перелік німецькомовних перекладів творів Б.Лепкого, котрі зайняли гідне місце у світовій літературі.

З нагоди 50-ліття від дня народження та 25-ліття літературної діяльності митця видавництво «Українське Слово» в Берліні підготувало під редакцією З.Кузелі ювілейну збірку творів Б.Лепкого з його життєписом, бібліографією і присвятами сучасників під назвою «Золота Липа». Біографічний нарис, що вийшов з-під пера З.Кузелі [11], близького родича ювіляра, можна вважати першою спробою наукової біографії Лепкого. У своїй розлогій студії З.Кузеля, простеживши життєвий і творчий шлях діяча від народження до 1923 року, започаткував науково-критичний підхід до вивчення життя і діяльності подвижника національного відродження. Факти біографічного характеру і творчої лабораторії визначного письменника були реконструйовані ним завдяки розробці тоді існуючого джерельного матеріалу. Біограф опрацював пояснення Б.Лепкого до «Писань» та відгуки тогочасних дослідників творчості митця. Також було використано спогади родичів, друзів та самого ювіляра. У нарисі З.Кузелі, котрий близько знав Лепкого з дитячих літ, наведено значну кількість унікального фактологічного матеріалу, простежено процес формування суспільно-політичних поглядів діяча, гідного нащадка греко-католицького священничого роду. Біографічна студія З.Кузелі, незважаючи на певну описовість та суб'єктивізм, виступила цінним джерелом до вивчення багатогранної діяльності Б.Лепкого для наступних дослідників.

Серед праць, вміщених у «Золоту Липу», великий інтерес становлять дослідження-«присвяти» К.Трильовського [12] про Б.Лепкого – соратника В.Липинського і барда національно-визвольних змагань та О.Луцького [13] про Б.Лепкого - амбасадора

української нації у польському Кракові і визначного просвітянина на чужині. Статті-присвяти сучасників ювіляра вдало доповнили біографічний нарис З.Кузели у висвітленні окремих аспектів діяльності Б.Лепкого. Факт причетності авторів до описаних подій не зменшує наукової вартості названих досліджень, а, навпаки, підсилює тезу про вагомую роль Б.Лепкого у національному відродженні кінця XIX- початку XX ст.

Видавництво «Українська Накладня» у Берліні видало в знак пошани до ювіляра двотомник його «Писань» з передмовою відомого тогочасного критика В.Сімовича (Василя Верниволи) [14]. У нарисі вчений поклав собі за мету дати образ Лепкого на «цілий зріст», наголошуючи на недостатньому дослідженні критикою творчого доробку митця за двадцять п'ять літ його письменницької праці. В.Сімович показав Лепкого як типового «культурника», «народника», «небоеву» натуру, назвавши його воєнну лірику «патріотичними вигуками» та «прикрою декламацією». Детально проаналізувавши поетичну спадщину, критик все ж визнав ідею любові до України як провідну у творчості Лепкого. В.Сімович у власному дослідженні не зумів, на наш погляд, уникнути впливу помилкових оцінок М.Євшана та С.Єфремова. Власне, уже сама теза про те, що поет «не кладе ваги» на політичну боротьбу, політичне виховання та громадську свідомість, заперечується попередніми дослідниками творчості. Із заниженою оцінкою В.Сімовича важко погодитись і з огляду на те, що на сторінках «Писань» Б.Лепкого було надруковано десятки патріотичних віршів митця, спрямованих на піднесення національної свідомості українців, тобто пройнятих настроями, зовсім протилежними до «кволого безсилля». Передмова, водночас, містила короткі відомості про педагогічну, видавничу діяльність Лепкого та його внесок у процес зближення українського та польського народів.

Календар товариства «Просвіта» на 1927 рік [15] повідомив читачів про присвоєння Б.Лепкому звання «Почесний член товариства «Просвіта» за визначні заслуги митця для української культури. Стаття про Б.С.Лепкого містила короткий огляд його життєвого шляху та творчого доробку, що постав у співпраці з «Просвітою».

З нагоди 60-ліття Б.Лепкого та з метою популяризації «віщого» слова митця серед

українського громадянства редакція літературно-наукового місячника «Дзвони» присвятила ювіляру у 1932 році пам'ятне число, зміст якого становили наукові статті та вірші-«присвяти». З власне наукових праць, що певною мірою стосуються досліджуваної проблематики, насамперед, варто згадати літературознавчу роботу В.Ратича [16], метою якого було показати, «що справді дав Б.Лепкий і рідній літературі і рідній нації». Окресливши в загальному життєвий і творчий шлях митця, В.Ратич велику увагу приділив дослідженню основних рис громадянського світогляду діяча. Проаналізувавши творчий доробок Лепкого, автор підкреслив великий патріотизм письменницького слова, наголосив на ролі митця як духовного провідника українського громадянства.

Цікавою є розвідка Х. «Зблизька і здалека» [17], в якій автор дослідив універсалістичні риси творчості Лепкого, позначені впливом хліборобської ідеології та ідеї української державності. У контексті нашого дослідження привертає увагу спроба автора знайти паралелі між романом Б.Лепкого «Мазепа» та історичними студіями В.Липинського.

Наукову розвідку про «Начерк історії української літератури» Б.Лепкого подав на сторінках часопису М.Козак [18]. Відзначаючи синтетичний характер роботи, її демократизм та реалізм, автор найбільшою заслугою вченого вважав те, що він у своєму «Начерку» здійснив державницьке трактування історії України, обравши своїм компасом при написанні українську національну ідею. М.Козак торкнувся питання ролі митця як перекладача, видавця, викладача та виховника української молоді. Праця дослідника стала першою спробою об'єктивного вивчення наукової спадщини вченого, яка відіграла вагому націотвірну роль на початку ХХ століття.

З нагоди ювілею Б.Лепкого з'явилися загальні статті М.Рудницького [19], М.Степняка [20], В.Дорошенка [21], М.Голубця [22], на сторінках яких автори намагалися вирішити проблему впливу модернізму на творчість митця та визначити місце Б.Лепкого у тогочасному літературному процесі. Висновки дослідників розійшлися у полярних напрямках, тоді як сам поет ніколи не вважав себе представником «якогось абстрактного мистецтва».

Письменницькому доробку Б.Лепкого присвятив дослідження молодий тоді літературознавець та бібліограф Є.-Ю.Пеленський [23]. У популярній формі автор виклав біографію митця, коротко охарактеризував його суспільно-політичні позиції. На засадах рецептивної естетики критик дав цікавий аналіз поетичної творчості Лепкого, виділивши у ній основні етапи та провідні мотиви («природа», «любов», «спогади»). Пеленський відкинув Євшанове означення «поет безсилля» як «надто невірне» і запропонував називати Лепкого «попросту – ліриком». Водночас, Пеленським Є.-Ю. підкреслено високий громадянський обов'язок митця, що зобов'язував його писати «на вимогу дня» і виховувати своїми творами справжніх українських патріотів. Не аналізуючи докладно прозового доробку письменника, критик відзначив «виховну вартість» «Мазепи» та майстерне відтворення автором «духа доби». Дослідження згодом передруковувалось.

Енциклопедичною за своїм характером і обсягом матеріалу стосовно різнобічної культурно-освітньої та громадсько-політичної діяльності Б.Лепкого під час першої світової війни й визвольних змагань 20-х рр., зокрема, про працю діяча у таборах українських військовополонених-наддніпрянців та серед української еміграції в Німеччині упродовж 1915-1925 рр., є стаття З.Кузелі [24], учасника тих подій. Своєрідним доповненням до неї слід вважати спогади дружини З.Кузелі – Ольги «Неділі в Лепких», в яких наголошується на ролі Лепкого серед української еміграції в Берліні [25]. Названі статті цікаві у контексті окресленої проблематики дисертації з точки зору дослідження еволюції суспільно-політичних поглядів Богдана Сильвестровича, тоді активного члена «Союзу Визволення України» та провідного діяча гетьманського руху на еміграції.

Поява прозового історичного циклу про гетьмана І.Мазепу з-під пера Б.Лепкого викликала низку статей, в яких дослідники намагалися проаналізувати причини звернення митця до цієї складної постаті в історії України. Є.Бунда у нарисі «Творчий zenit Богдана Лепкого» [26] дав високу оцінку твору, проаналізувавши його стиль та образну систему. Автор статті слушно відзначив, що роман «Мазепа» містить яскравий

вияв настроїв сучасників митця. Водночас, ми не можемо погодитись із категоричною характеристикою образу Мазепи «більше філософа, ніж гетьмана». Певна ідеалізація головного героя зумовлена метою письменника дати приклад діяча-політика і патріота, речника національної ідеї. Досить критичним був виступ М.Рудницького у його монографії «Від Мирного до Хвильового» [27]. Об'єктивно охарактеризувавши причини, що зумовили появу з-під пера Лепкого «Мазепи», дослідник назвав такі недоліки твору як ліризм, переобтяженість розмовами та незнання автором епохи. Водночас, Рудницьким була проаналізована поетична творчість, вслід за В.Сімовичем критик наголосив на «небоевості» натури митця та охарактеризував більшість патріотично спрямованих творів як «декламацію». Щоправда, у висновках автор відзначив націотвірну мету творчості Б.Лепкого – «служити якнайширшій масі читачів, бути виховником».

Тематично найближче до даного дослідження стоїть праця М.Здзеховського «Україна і Росія. Трилогія Богдана Лепкого», вперше опублікована у 1938 році на сторінках «Слова» (Вільно), а згодом двічі передрукована у вибраних працях вченого – «Widmo przyszłości: Szkice historyczno-publicystyczne» (Вільно, 1939; Лозанна, 1983). Польський вчений [28] зосередив свою увагу на дослідженні проблеми взаємин Росії та України у трилогії Б.Лепкого. Автор, порівнявши два світи, що їх уособлюють дійові особи: український гетьман І.Мазепа та російський цар Петро I, обгрунтовано прийшов до висновку про сповідування Лепким ідеї історичної приналежності України до європейського Заходу.

З власне прижиттєвих праць, що певною мірою стосуються проблематики дисертації, варто назвати роботу П.Зайцева [29], у якій знаходимо прихильні відгуки шевченкознавця про польськомовну перекладацьку діяльність Б.Лепкого. Надзвичайно цінним є колективне дослідження Б.Гнаткевича, Л.Лепкого та І.Німчука «Українські Січові Стрільці» [30], на сторінках якого розглядається тісний зв'язок патріотичної лірики Лепкого з пісенною творчістю Українських Січових Стрільців.

Завершує огляд прижиттєвих видань про Б.Лепкого робота П.Карманського

«Українська богема» [31], у якій окреслено діяльність Лепкого як галицького промовця і рецитатора, його активну участь у національно-культурному відродженні кінця XIX - початку XX ст., що зумовила таку характеристику діяча з-під пера автора, як «найбільш популярна постать на галицькому ґрунті». П.Карманському вдалося змалювати надзвичайно цікавий і живий портрет Богдана (Бодя) – «аристократа духа», ідейного натхненника «Молодої Музи».

Широкий потік публікацій, які фрагментарно охоплюють питання письменницької, наукової, культурно-просвітньої та суспільно-політичної діяльності Б.С.Лепкого, з'являється протягом кількох ближчих років по смерті Лепкого, головним чином, у Галичині. Окремі аспекти суспільно-громадської (промовець та декламатор) діяльності Лепкого знайшли відображення у спогадах М.Козака [32] та Р.Купчинського [33]. Д.Горняткевичу [34] належить розвідка про малярську спадщину Лепкого. К.Кузик [35] досліджував тему: «Б.Лепкий і музика».

Невелику розвідку про наукову діяльність Б.Лепкого подав В.Дорошенко [36]. Автором зроблено спробу показати основні напрями діяльності Лепкого як історика літератури, редактора, критика, дослідника з теорії перекладу; значну увагу у статті зосереджено на аналізі «Начерку історії української літератури». Окреслюючи основні здобутки вченого на ниві науки, автор відзначив велике стремління Лепкого служити українському громадянству; стаття була передрукована у 1943 році. Науково-дослідницьку діяльність Б.Лепкого в галузі історії української літератури вивчав і Лука Луців [37]. Дослідник, вслід за М.Козаком та В.Дорошенком, дав високу оцінку «Начерку...» Лепкого, відзначивши, насамперед, «здоровий національний зміст книжки».

За редакцією Є.-Ю.Пеленського у 1943 році вийшов «Збірник у пошану пам'яті поета», до якого увійшли публіцистичні та науково-популярні статті, що стосуються проблематики дисертації. Насамперед, варто назвати роботу відомого журналіста П.Лисяка «Богдан Лепкий як громадянин» [38]. Автор стисло подав життєвий і творчий шлях Лепкого-письменника і вченого через призму служіння українській національній

ідеї. М.Голубець [39] зосередив увагу на аналізі культурно-просвітньої та суспільно-громадської діяльності Лепкого. В статті коротко подано життєвий і творчий шлях діяча, з'ясовано його кредо українського громадянина, дано загальну оцінку ролі Б.С.Лепкого як письменника, промовця, викладача, амбасадора українства у національно-культурному відродженні України. До збірника ввійшли також вже згадані статті В.Дорошенка, Д.Горняткевича, дослідження Є.-Ю.Пеленського; у виданні поміщена докладна бібліографія, складена Є.-Ю.Пеленським, яка і зараз може слугувати путівником по творчому доробку митця [40].

У «радянський» період твори видатного діяча українського національного відродження були піддані гострій критиці або просто замовчувались. Стаття В.Державіна «Історична белетристика Б.Лепкого» [41], в якій критик звинуватив автора «Мазепи» у «войовничому націоналізмі», назвавши трилогію «суцільним історичним фальшем», «добірною колекцією ундофашистських концепцій», а самого Лепкого «класовим ворогом», «західноукраїнським фашистом», поклала початок до заборони друкувати твори митця, пройняті національною та державницькою ідеями, їх з кінця 20-х рр. в Україні можна було знайти тільки в спецфондах архівів та бібліотек. На сторінках енциклопедій та академічних видань з історії української літератури, випущених у 1940-1988 рр., ім'я Лепкого, якщо і згадувалось, то неодмінно в оточенні означень «націоналістичний» і «буржуазний», водночас, трафаретною стала і характеристика письменника як «поета безнадії та кволого безсилля», «естета-індивідуаліста», «романтика-епігона пошевченківської доби», «гордого самітника» ін. [42; 43].

Винятком була лише інформаційна стаття Ю.Бойка «Богдан Лепкий» [44], опублікована з нагоди 70-ліття діяча в окупованому гітлерівцями Харкові, в котрій автор дав високу оцінку націотвірній багатогранній діяльності Б.С.Лепкого-письменника, вченого, видавця української класики, популяризатора української культури серед поляків, культурно-освітнього та суспільно-громадського діяча в таборах українських полонених.

За умов, коли в радянській історіографії ім'я Б.Лепкого та його спадщина піддавались ідеологічним тавруванням, центр лепкознавчих досліджень перемістився в українську діаспору.

Серед праць, написаних у Німеччині в 50-і рр., великий інтерес становить дослідження М.Климишина «Лірика Богдана Лепкого. Спроба нової оцінки» [45]. Колишній студент проф. Лепкого у науковій роботі, виконаній на здобуття вченого ступеня доктора філології в Українському Вільному Університеті (Мюнхен), виступив за «належну» оцінку лірики Б.Лепкого. Незважаючи на відсутність доступу до лепкознавчих матеріалів, що перебували у радянських спецфондах, вузькість джерельної бази, М.Климишин по-новому проаналізував ідейний зміст лірики Б.Лепкого. Дослідник довів хибність висновків В.Сімовича, М.Євшана та С.Єфремова про «небоєвість» поезій митця, назвавши Лепкого «співцем воюючої України», підкресливши його роль у національному освідомленні воїнів УПА. На сторінках дослідження поряд з іншими ставилось питання ролі письменника у становленні української ідеї. Однак, проблема залишилась відкритою.

Висвітленню релігійних поглядів Лепкого присвячена стаття-спогад о.І.Ліщинського (Бориславського) [46]. Автор спробував проаналізувати вплив греко-католицького середовища на формування особистості діяча, становлення його як промовця та письменника-автора «святочних віршів». Про поєднання ідеї України та ідеї Бога у світогляді Б.Лепкого йдеться у праці П.С. «Духовний борець за Християнську Україну» [47].

Зі середини 60-х рр. до 1991 р. у розвитку історіографії проблеми тривав другий етап. Найхарактернішим для нього є те, що у загальному потоці праць, котрі з'являлись у діаспорі США та Канади і, здебільшого, вони були приурочені ювілеям Б.Лепкого, зростає питома вага наукових праць, але дослідження з даної проблеми не стали систематичними.

До 80-річчя від дня народження надрукована у «Популярній бібліотеці «Америки» інформаційна розвідка В.Безушка [48], в якій коротко охарактеризовано життя і

діяльність Лепкого як письменника, критика, перекладача, редактора, промовця, журналіста. У висновку автором стисло сформульовано заслуги діяча для української культури.

Ілюстрований місячник українців в Америці «Екран» присвятив Лепкому пам'ятне число [49], на сторінках якого окреслено життєвий і творчий шлях діяча. Ім'я Лепкого-письменника представлене у підручниках В.Радзикевича з історії української літератури [50; ін.] та в монографічній праці М.Семчишина «Тисяча років української культури» [51]. На відміну від автора «Української літератури ХХ ст.» М.Семчишин стандартно трактує доробок митця як «естета-індивідуаліста», «гордого самітника», модерніста.

У монографії В.Витвицького «Михайло Гайворонський. Життя і творчість» [52] фрагментарно розглядається питання «Лепкий – автор стрілецької пісні».

Цікавою є інформаційна розвідка С.Шаха [53], в якій він стисло подав життєвий і творчий шлях Б.Лепкого, доповнивши відомі біографічні факти власними спогадами. Автор виступив проти оцінки С.Єфремова, назвавши митця «поетом національної гордості», підресливши мазепинство діяча. Побіжно проаналізувавши науково-популярну працю Лепкого «Маркіян Шашкевич», С.Шах охарактеризував вченого як послідовника ідей «Руської Трійці». Проблему «Лепкий і Шашкевич» коротко досліджував М.Марунчак з Канади [54].

До 100-річчя з дня народження з'явилась серія науково-популярних статей про Б.Лепкого. М.Гарасевич [55] зосередила увагу на короткому аналізі письменницького доробку Лепкого, у якому відображено соборницький та релігійний світогляд митця. Доповнили ці студії літературознавчі праці Р.Завадовича [56] та Яра Славутича [57], котрі підкреслили роль Лепкого у формуванні національної свідомості українців. Однак, джерельна база цих досліджень в порівнянні з попередніми роботами не розширилась, а проблематика залишилась традиційною.

Редакція місячника «Екран» присвятила ювілею Лепкого окреме число видання [58], опублікувавши на його сторінках спогади митця, його біографію; вперше широке коло читачів мало змогу познайомитись з цінними фотографіями та документами з

сімейного архіву Лепких.

Важливою подією у вивченні життя і творчості Б.С.Лепкого в еміграції стали наукові конференції та академії з нагоди ювілею. У вересні 1972 року пройшла урочиста академія у Чикаго, на якій племінник Б.Лепкого, опікун його архіву, д-р Роман Смик виголосив доповідь про життєвий і творчий шлях митця [59]. У листопаді відбулась наукова конференція у Нью-Йорку, влаштована НТШ з участю лепкознавців В.Лева, Д.Горняткевича, С.Карпинського, М.Кобринської. У вересні 1973 р. у Чикаго відбулася виставка праць з архіву Б.Лепкого, підготовлена Лідією і Романом Смиком, на якій виступила науковець з Детройту (Канада) проф.М.Гарасевич. Упродовж багатьох років ця виставка об'їздила десятки міст США і Канади [60; 61].

Значним у діаспорній лепкіані став доробок професора Українського Вільного Університету (Мюнхен) і Українського Католицького Університету (Рим), секретаря Наукового товариства ім.Т.Шевченка в Америці, Василя Лева. Праця В.Лева «Богдан Лепкий. Життя і творчість» [62], що вийшла у виданні НТШ Америки, стала першою монографією про Б.Лепкого, його життя і творчість (письменницьку і наукову). Водночас, цінними є розділи «Лепкий-маляр» і «Музика в житті і творчості Лепкого». Праця побудована на широкій літературній базі, автором використано мемуари Лепкого «Казка мого життя», пояснення митця до «Писань», біографічний нарис З.Кузелі, спогади сучасників, дослідження попередників, документи з сімейного архіву митця, що зберігається у США. В.Лев створив добротне біографічне дослідження. Однак, працюючи над «Життєвим шляхом Б.Лепкого», автор надто захопився цитуванням мемуарів письменника, позначених певним суб'єктивізмом в оцінці подій. Більша частина праці дослідника присвячена характеристиці літературної творчості Б.Лепкого. В.Лев, сумлінно опрацювавши літературознавчі студії попередників, насамперед, В.Сімовича, Є.-Ю.Пеленського та М.Климишина, проаналізував основні мотиви лірики та тематику прози митця. В.Лев вперше класифікував науковий доробок вченого. Джерельна база дослідження в порівнянні з попередніми роботами розширилась (В.Лев залучив до студії нові твори, використав неопубліковану спадщину та наукову

літературу), однак проблематика залишилась традиційною. Суттєвим недоліком роботи, на наш погляд, є її описовість та інформативний характер при висвітленні окреслених проблем. В цілому, тематичні лінії нашої праці й дане дослідження перетинаються лише в поодиноких випадках. В.Лев розглянув письменницьку та наукову спадщину Б.Лепкого, однак, аналіз окресленого доробку діяча через призму української національної ідеї, його ролі у формуванні національної свідомості не став предметом дослідження вищезгаданого автора. У другому та третьому розділах, обсяг яких складає третю частину всього видання, надруковано родовід родини Лепких, складений сином діяча Левом-Ростиславом, бібліографії Є.-Ю. Пеленського, З.Кузелі і самого В.Лева, на сторінках монографії опубліковано велику кількість цінних фотографій та документів з архіву.

Серед праць, написаних пізніше, варто згадати дослідження М.Ріпецького [63], у якому вчений поверхнево торкається питань суспільно-громадської діяльності Б.Лепкого, зокрема, виступів діяча як декламатора, оцінка яких зводиться до констатації факту без підкреслення націотвірної ролі митця. Окремі аспекти наукової та педагогічної діяльності Б.Лепкого в Ягеллонському університеті знайшли відображення у виступах його студентів Ю.Геника-Березовського [64], О.Яворської-Копач [65], Б.Остап'юка [66] ін.

Особливе місце в дослідженні публіцистичної спадщини Б.Лепкого займає праця А.Животка «Історія української преси» [67], яка є своєрідним бібліографічним довідником з окресленої проблеми. У праці систематизовано галицьку періодику. Результати досліджень А.Животка були враховані в нашій роботі.

На початку 90-их рр., із здобуттям Україною незалежності, інтерес до постаті Б.Лепкого серед української діаспори посилюється, водночас, слід відзначити якісно новий рівень студій з окресленої проблеми.

У 1991 році Український Вільний Університет у Мюнхені при матеріальній підтримці доктора Романа Смика видав шляхом фотопередруку праці Б.Лепкого «Начерк історії української літератури», «Zarus literatury ukrainskiej» та «Декілька проблем з

української літератури (інформаційна стаття)». У післяслові О.Горбач коротко подав життєвий та творчий шлях Б.Лепкого. Стисло розглянувши наукову діяльність вченого, дослідник головну увагу приділив характеристиці «літературознавчої методи» Лепкого. Висновки О.Горбача щодо «концепції Б.Л[епкого] на літературу» перекликаються з основними положеннями праці М.Козака. Однак, як і попередник, дослідник не зазначив, що окреслена історіософська концепція Б.Лепкого червоною ниткою проходить через всю багатогранну спадщину митця.

Громадсько-політичну та культурно-освітню діяльність Лепкого, а саме його працю в українських закордонних (еміграційних) місіях, видавничо-організаторську роботу в Німеччині, фрагментарно розглянуто в статтях М.Сулими [69], В.Яріша [70], Р.Смика [71], П.Романишина [72], що ввійшли до збірника «Українці в Берліні. 1918-1945».

У квітні 1992 року Комісія Українознавства НТШ у Канаді влаштувала наукову конференцію в Торонто з нагоди 120-ліття від народження Б.Лепкого. Насамперед, привертає увагу наукова доповідь О.Яворської-Копач [73], у вступі якої колишня студентка професора Лепкого в Ягеллонському університеті ознайомила з першими кроками на шляху повернення імені Б.Лепкого на Україну. Більша частина виступу присвячена аналізу «Начерку...» Лепкого. Дослідниця, на відміну від В.Лева, бачить наукову вартість праці у широкому висвітленні вченим здобутків усної народної творчості. Тематично ближче до нашого дослідження стоїть виступ А.Стебельської [74]. Грунтовний аналіз польськомовного перекладу Лепким Шевченкової «Катерини» привів автора до загального висновку, що завдяки майстерності перекладача світова література збагатилась «польськомовною творчістю» Кобзаря.

Великі заслуги для увіковічення пам'яті Б.Лепкого належать відомому українському меценату д-ру Роману Смику. Вагомим внеском у лепкіану стали чотири збірники статей, документів і фотографічних оглядів під назвою «Повернення Україні Богдана Лепкого», що були зібрані, упорядковані і видані Р.Смиком у Чікаго упродовж 1995–1998 рр. [75; 76; 77; 78]. У книгах зібрано лепківські дослідження від 1922 року по

сьогоднішній день, ці видання цінні як для дослідників-лепкознавців, так і для пересічних шанувальників спадщини митця.

Таким чином, огляд діаспорної українознавчої літератури з порушеної у цій дисертації проблеми свідчить про фрагментарність (за винятком монографії В.Лева) висвітлення у ній життєвого шляху та багатогранної діяльності Б.С.Лепкого, несистематичність досліджень, вузькість джерельної бази.

Окремо від лепкознавства в діаспорі та Україні слід виділити дослідження доробку визначного діяча української культури вченими Польщі, котрі, незважаючи на вплив радянської тоталітарної системи, звертались до спадщини Лепкого.

Перекладацька діяльність Б.С.Лепкого розглянута в статтях Є.Анчевської [79], А.Обрембської-Яблонської [80]. Дослідники одностайно відмітили наукову та мистецьку вартість доробку митця, про що свідчить передрук його перекладів у сучасних антологіях.

Загальні відомості про творчість Б.Лепкого подають праці з історії української літератури М.Якубця [81; 82]. Польському вченому належить цінна стаття про Б.Лепкого у «Польському біографічному словнику» [83]. Вона виділяється високим рівнем інформативності та об'єктивності, широкою джерельною базою, зокрема, дослідник вперше залучив до роботи архівні матеріали Ягеллонського університету (Краків), польськомовну періодику. Стисло окресливши життєвий та творчий шлях діяча, автор зумів уникнути ідеологічних стереотипів української радянської історіографії.

З середини 60-х рр. постать Лепкого у колі наукових зацікавлень М.Сивіцького з Варшави, якому лише у 1983 р., через ідеологічні перешкоди, вдалося захистити в Ягеллонському університеті докторську працю на тему: «Богдан Лепкий - рання творчість». Досліднику належить низка оглядових статей про життя і творчість Лепкого, його місце у контексті українсько-польських взаємин [84; 85; 86]. На рубежі 70-80-х рр. М.Сивіцьким був закладений один із наріжних каменів у розробку проблематики, пов'язаної із популяризаторською діяльністю Лепкого серед поляків. Цей етап визначається опрацюванням польських архівних збірок та періодики.

До проблеми «Лепкий і поляки» фрагментарно звертались В.Мокрий [87] та З.Солак [88]. Наукова студія останнього «Мар'ян Здзеховський та Слов'янський Клуб», написана на широкій джерельній базі, проливає світло на деякі аспекти співпраці Б.Лепкого з польською науковою елітою, містить загальну оцінку ролі діяча у налагодженні українсько-польських взаємин початку ХХ ст.

З проголошенням незалежності України у розвитку історіографії проблеми розпочався найновіший період, позначений творчою співпрацею українських та польських вчених. Польська Академія Наук у Кракові в жовтні 1991 р. влаштувала з нагоди 50-ліття від дня смерті Лепкого наукову сесію з наступним виданням праць учасників [89]. Загальний огляд доповідей свідчить, що увагу дослідників притягає творчість Лепкого як поета, автора «Мазепи», вченого, його роль у популяризації української літератури у Польщі. Таким чином, праці польських вчених характеризуються певною односторонністю у вивченні життя і діяльності Б.Лепкого.

Зміна політичних обставин відкрила в Україні широкі можливості для вивчення історії українського національного культурно-державного відродження кінця ХІХ – початку ХХ ст. та визначних постатей тої епохи. Починаючи з 1988 року ім'я Б.Лепкого та його доробок як письменника привернули увагу багатьох відомих українських літературознавців М.Жулинського [90], І.Лозинського [91], Ф.Погребенника [92], Р.Лубківського [93; 94], М.Рудковського [95], І.Плієнка [96] та ін., загальні статті яких про життєвий і творчий шлях Лепкого з'явилися на сторінках преси. При аналізі поезії дослідниками не ставилися виразні акценти на громадсько-патріотичних та національно-визвольних мотивах у творчості Б.Лепкого.

Поява друком історичної прози письменника зумовила критичний аналіз цієї спадщини діяча. Є.Волошко [97] торкається прозової творчості Лепкого, насамперед, роману «Мазепа», аналіз якого подає з класових позицій. Відповіддю на закиди дослідника про націоналізм митця стала стаття М.Сивіцького «Білі плями і міцнотійкий трафарет» [98], у якій автор заперечує неприйняття Лепким радянської України.

Велику увагу розбору спадщини Б.Лепкого приділив літературознавець

М.Ільницький, упорядник та автор передмов до перших видань творів митця в Україні [99; 100; ін.], він є автором окремих досліджень [101; 102]. Спираючись на зроблене попередниками, передусім, В.Сімовичем та Є.-Ю.Пеленським, М.Ільницький як проникливий критик поезії обстоює думку, що саме лірика найповніше розкриває особливості вдачі письменника. Твори митця аналізуються дослідником з точки зору їх художньої вартості.

М.Жулинському належить цінна стаття про Лепкого у його монографії «Із забуття в безсмертя» [103], у якій дослідник окреслює коло актуальних питань щодо вивчення життя і творчості Лепкого. У цікавій праці Р.Горака [104], що базується на матеріалах з архівних фондів Львова та працях сучасників митця (З.Кузелі, П.Карманського ін.), подано життєвий та творчий шлях діяча, вперше досліджено на основі метрикальних книг родівід Лепких. У роботі проаналізовано історичну повість митця «Крутіж» .

Р.Коритку [105] та В.Качкану [106] належать загальні дослідження життя і творчості діяча, зокрема, розглянуто його перебування у с.Черче. Вищезгадані автори залучили до роботи зібрані ними спогади сучасників.

Вагомим є внесок у лепкіану Ф.Погребенника. Відомий літературознавець є автором низки інформативних статей [107; 108] та невеликої монографії «Богдан Лепкий» [109], на сторінках якої коротко і традиційно проаналізовано життєвий шлях та письменницький доробок Лепкого. Йому ж належить дослідження «Пісні братів Лепких» [110], у якому вчений зосередив увагу на питанні ролі творчості Б.Лепкого у пісенному репертуарі Українських Січових Стрільців. Ф.Погребенник є упорядником та автором передмови до видання «Богдан Лепкий. Присвяти Василеві Стефаникові» [111], на сторінках якого вперше опубліковано низку листів Б.Лепкого до В.Стефаніка.

У літературознавчих статтях В.Погребенника [112], Ж.Ляхової [113], Б.Остап'юка [114], В.Подуфалого [115], Г.Насмінчук [116] зосереджена увага на аналізі поезії та малої прози Лепкого.

На фоні попередніх робіт за нетрадиційністю проблематики та джерельної бази виділяється робота С.Ткачова [117], котрий стисло розглянув польськомовний

публіцистичний доробок Б.Лепкого на сторінках краківського «Слов'янського Світу». Однак, поставлена проблема не була до кінця вирішена дослідником через недоступність для вивчення повної спадщини Лепкого-журналіста. Тому надзвичайно цінними є матеріали статті Т.Севернюк [118] про перебування Б.Лепкого у Вецлярі (Німеччина), оскільки автор опрацювала і вперше ввела до обігу матеріали з архівних фондів Вецляра.

У 1992 р. у Львові пройшла наукова конференція «Молода Муза» і літературний процес кінця XIX – початку XX століття в Україні і Європі», на якій окремі дослідники зупинились на висвітленні літературознавчих аспектів творчості Лепкого [119].

У 1993 р. вийшла монографічна історико-літературна студія М.Сивіцького [120], що стала, вслід за роботою В.Лева, найповнішою за систематикою біографічного та творчого матеріалу працею. Її ціннісно-критична спрямованість визначається опозицією до вульгарно-соціологізаторських оцінок 30-х рр. Основну частину праці складають розділи, присвячені біографії Б.Лепкого та загальному аналізу його творчості. Оригінальність роботи Сивіцького полягає у тому, що польський дослідник використав джерельну базу польських архівів, показав роль Лепкого у зміцненні українсько-польських взаємин того часу. У цьому контексті названа студія тематично перекликається з нашим дослідженням лише в поодиноких випадках. М.Сивіцький розглянув діяльність Б.Лепкого як «амбасадора української культури», разом з тим питання наукової, педагогічної, перекладацької, культурно-просвітньої та громадсько-суспільної діяльності Богдана Сильвестровича у контексті національного відродження не стало предметом дослідження вищезгаданого автора. У монографії передруковано бібліографії Є.-Ю.Пеленського, З.Кузелі та В.Лева.

Важливим етапом у вивченні життя і діяльності Б.Лепкого слід вважати наукові конференції з нагоди 120-річчя діяча, що відбулися 18-20 жовтня у Тернополі та 9 листопада в Івано-Франківську з наступним виданням їх праць [121; 122]. Ім'я Лепкого відкрито і без начіплювання ярликів повернулося в Україну. Загальний огляд доповідей та повідомлень свідчить, що увагу дослідників найбільше притягує письменницький доробок Б.Лепкого. Не можна оминати увагою щорічні регіональні науково-практичні

конференції, влаштовані Тернопільським обласним просвітнім товариством ім.Б.Лепкого та музеями Б.Лепкого в Бережанах, Крегульцях тощо.

Проблемі «Шевченкіана та Шашкевичіана у творчості Б.Лепкого» присвятили окремі літературознавчі дослідження Л.Бояновська [123] та С.Мансвєтова [124]. Філософські погляди Лепкого були розглянуті у роботі П.Залюбовського та В.Шанайди [125].

Розсекречення архівів та ліквідація спецфондів дозволили значно розширити тематичний спектр досліджень. Помітно зросла увага науковців до проблеми персональних стосунків Б.Лепкого [126; 127; 128].

У 1997 р. В.Соколова в Одеському державному університеті ім.І.Мечникова захистила кандидатську дисертацію на тему «Національно-патріотичне і загальнолюдське в історичному романі Б.Лепкого «Мазепа» [129]. У дослідженні здійснено комплексний аналіз твору у контексті світової літератури і мистецтва, наголошено на новаторстві митця у розкритті образу гетьмана-політика, філософа і гуманіста. Недоліком праці, на наш погляд, є надзвичайно обмежене залучення до роботи результатів наукових студій попередників з окресленої проблеми.

У 1997 році побачив світ збірник вибраних статей з літературознавства Р.Гром'яка, на сторінках якого вперше опубліковано публіцистичний виступ професора на академії, присвяченій 120-річчю з дня народження Б.Лепкого, яка відбулася в Тернополі в жовтні 1992 року [130]. Вчений стисло охарактеризував літературно-критичну діяльність Б.Лепкого, підкреслив соборницьке прочитання ним історико-літературних явищ.

Широкий потік публікацій у пресі був приурочений 125-літтю від дня народження Б.С.Лепкого [131; 132; 133; 134; ін.]. Просвітянську діяльність діяча коротко розглянуто Ф.Погребенником [135] та Б.Головиним [136], котрі наголосили на місці письменника у видавничій діяльності Товариства. Окремі аспекти проблеми «Б.Лепкий і «Просвіта» знайшли відображення у спогадах Іванціва Д.-Л. [137].

Восени 1997 р. пройшли наукові конференції в Тернополі, Києві, приурочені ювілею. Матеріали тернопільської конференції видані друком [138]. Огляд доповідей

свідчить, що думка дослідника звертається до ширшого кола проблем у порівнянні з попередніми конференціями, однак, домінуючим залишається літературознавчий аспект. Власне, у цьому напрямку і далі продовжується дослідження сучасними вченими. Серед виступів привертає увагу оригінальна праця Т.Литвиненко [139], присвячена аналізу історіософської концепції пенталогії Б.Лепкого «Мазепа», визначальною рисою якої, на думку автора, є гуманізм.

Загалом, лепкознавство в Україні на сьогоднішній день вийшло поза початкову стадію, воно становить значну кількість наукових досліджень та критичних статей. Упродовж 1995–1999 рр. з'явилися друком праці автора дисертації, в яких з'ясовано місце Б.Лепкого в українському національному відродженні та його роль у контексті українсько-польських культурних і суспільно-політичних відносин на переломі XIX – XX ст. [140; 141; 142; 143; ін.]. У монографічній праці автора «Богдан Лепкий в духовній історії України» [144] робиться перша спроба дослідити процес формування та становлення національно-патріотичних поглядів діяча. Джерелом дослідження стали епістолярна спадщина, публіцистичні статті та виступи Лепкого, більшість з цих матеріалів вперше залучена до наукового обігу. Однак, відсутність ґрунтовної узагальнюючої праці, яка б висвітлювала життя та багатогранну діяльність Б.С.Лепкого, його місце у національному відродженні України кінця XIX – початку XX століть та роль у поглибленні інтеграції України у світовий культурний процес, обумовила вибір теми даного дослідження.

Джерельна база дослідження. Дисертація опирається на широкий масив опублікованих та неопублікованих матеріалів, які умовно можна згрупувати таким чином: 1) автобіографічні роботи Б.Лепкого (автобіографії, спогади); 2) наукові, науково-популярні праці Б.Лепкого; 3) публіцистичні виступи Б.Лепкого; 4) письменницька творчість Б.Лепкого; 5) промови Б.Лепкого; 6) листування; 7) періодичні видання; 8) спогади сучасників Б.Лепкого; 9) діловодчі матеріали державних, політичних та культурно-освітніх інституцій тощо.

Основну групу джерел складають архівні документи і матеріали, які в широкий

обіг, здебільшого, вводяться вперше. Вони зберігаються в архівах і бібліотеках України та Польщі: у Відділі рукописів Інституту літератури ім.Т.Шевченка НАН України (м.Київ); Інституті рукописів Національної бібліотеки України ім.В.І.Вернадського НАН України (м.Київ); Центральному державному історичному архіві України (м.Львів); Рукописному відділі Центральної наукової бібліотеки ім.В.Стефаніка НАН України (м.Львів); Державних архівах Тернопільської та Львівської областей; Відділі рукописів бібліотеки Ягеллонського університету (м.Краків, Польща) та Архіві Ягеллонського університету (м.Краків, Польща).

Один з базисних джерельних блоків роботи склали опубліковані та неопубліковані матеріали, що зберігаються у музеях Б.Лепкого в м.Бережани Тернопільської області та с.Крегульці Гусятинського району Тернопільської області, в музеї родини Лепких у с.Жуків Бережанського району Тернопільської області. До роботи залучено матеріали з родинних архівів Смиків (м.Чикаго, США) та Беньковських (м.Краків, Польща).

Архівні та бібліотечні фонди Києва та Львова охоплюють, здебільшого, період життя й діяльності Лепкого до 1925 року. Документи, які віддзеркалюють період життя діяча з 1914 року, знаходяться в архівах Відня, Берліна, Варшави та ін.; власний архів родини Лепких перебуває у Науковому Товаристві ім.Т.Шевченка в Нью-Йорку (США) – документами цієї частини архівного спадку діяча ми не змогли скористатись. Значна частина архівних документів втрачена у роки першої та другої світових воєн. Зрозуміло, що це зумовило певну фактологічну нерівномірність у висвітленні різних періодів життя Богдана Сильвестровича. Проте, на підставі знайдених документів, мемуарів митця і спогадів про нього його сучасників нам вдалося, до певної міри, відтворити маловідомі сторінки життя та діяльності Б.Лепкого.

До найбільш важливих комплексів джерел, безперечно, необхідно віднести листування. Незначна частина епістолярію, використаного у дисертації, є опублікованою. Зокрема, видані листи Б.Лепкого до В.Гнатюка [145], окремі листи до К.Студинського [146], О.Кульчицької [147], В.Сімовича [148], М.Коцюбинського [149], А.Жука [150], В.Щурата [151], В.Лотоцького [152], В.Стефаніка [153]. До роботи залучено листи до

Б.Лепкого, опубліковані Р.Смиком, опікуном сімейного архіву Лепких [154; 155].

Автором дисертації широко вводиться до наукового обігу неопублікований епістолярій Б.С.Лепкого, представлений у роботі архівними матеріалами з особистих фондів українських та польських письменників, вчених, культурних та громадських діячів, з якими Лепкий підтримував ділові та особисті стосунки. У Відділі рукописів Інституту літератури ім.Т.Шевченка НАН України (м.Київ) зберігаються листи Б.С.Лепкого до: В.Доманицького (Ф.47. – «Доманицький В.» – спр.401-409); І.Левицького (Ф.78. – «Левицький І.» – спр.351-353); В.Лукича (Ф.61. – «Лукич В.» – спр.696-698); О.Маковея (Ф.59. – «Маковей О.» – спр.1525-1547); у Центральному державному історичному архіві України (м.Львів) – листи до: Я.Весоловського (Ф.381. – «Весоловський Я.» – спр.42-43); Я.Гординського (Ф.384. – «Гординський Я.» – спр.42а, 68); А.Крушельницького (Ф.361. – «Крушельницький А.» – спр.98, 142); М.Павлика (Ф.663. – «Павлик М.» - спр.220); Й.Скрутеня (Ф.376. – «Скрутень Й.» – спр.93); К.Студинського (Ф.362. – «Студинський К.» – спр.334-344); у Відділі рукописів Центральної наукової бібліотеки ім.В.Стефаніка НАН України (м.Львів) листи до: Барвінських (ФФ.391-392, 1655-1659, 3611. – «Барвінські»); В.Гнатюка (Ф.34. – «Гнатюк В.» – п.334); О.Маковея (Ф.66. – «Маковей О.» – п.1; Ф.103. – «Маковей О.» – п.3); Є.-Ю.Пеленського (Ф.70. – «Пеленський Є.-Ю.» – п.2); В.Щурата (Ф.535. – «Щурат В.» – п.14); М.Кічури (Ф.3. – «Кічура М.» – п.1.; Ф.27. – «Кічура М.» – п.1); В.Стефаніка (Ф.9. – «Стефанік В.» – п.4474-4475). У Відділі рукописів бібліотеки Ягеллонського університету (м.Краків) зберігаються листи Б.Лепкого до: В.Оркана (ФФ.8569, 8619, 8642, 8691, 8678, 8692. – «Orkan W.»); Я.Вагхолза (Ф.171. – «Vaqholz J.»). В архіві родини Беньковських (м.Краків) містяться листи Б.Лепкого до М.Лазар-Беньковської.

Особливе місце займають документи і матеріали тогочасних українських наукових, культурно-освітніх та суспільно-політичних організацій, редакцій та видавництв, з якими співпрацював діяч. У Відділі рукописів Інституту літератури ім.Т.Шевченка НАН України (м.Київ) автографи Б.С.Лепкого зберігаються у фонді «Наукове Товариство ім.Т.Шевченка у Львові» (Ф.64, спр.28-38); у Центральному

державному історичному архіві України (м.Львів) це збірки фондів: «Загально-українська культурна рада» (Ф.391, спр.93, 98); «Наукове Товариство ім.Т.Шевченка у Львові» (Ф.309, спр.37, 227, 997, 1128, 1584); «Редакція журналу «Нові шляхи» (Ф.311, спр.96, 239, 243); «Товариство «Просвіта» у Львові» (Ф.348, спр.779); «Українська бесіда» (Ф.524, спр.38, 108); «Українське студентське товариство «Січ» (Ф.834, спр.122). У роботі використано матеріали з фонду «Львівський королівський університет» (Ф.26, спр.587-591) Державного архіву Львівської області. У фонді «Барвінські» (ФФ.5117-5163) Відділу рукописів Центральної наукової бібліотеки ім.В.Стефаника НАН України (м.Львів) містяться маловідомі факти про політичну діяльність Б.С.Лепкого у роботі «Християнсько-суспільної партії».

При написанні дисертації використано матеріали з особистих папок професора Лепкого, що зберігаються в архіві Ягеллонського університету (ФФ.ІІ 619; Д XV. – «Леркії В.»). У фондах цього архіву містяться автобіографії Б.Лепкого, листівки, заяви, характеристики на проф.Б.Лепкого тощо.

Джерельну основу дослідження суттєво доповнила збірка матеріалів з архіву родини Лепких, які передані Р.Смиком (м.Чікаго, США) для музею Богдана Лепкого у м.Бережани Тернопільської області. Тут зберігаються автографи митця, грамоти, листи, сімейні реліквії родини Лепких ін.

При написанні дисертації використано спогади Б.С.Лепкого «Казка мого життя» [156], а також окремі його статті мемуарного характеру [157; 158; 159; 160; 161; 162; 163; 164; 165].

Важливим джерелом для дослідження обраної теми стали спогади сучасників, колег, друзів і близьких – Н.Головацького [166], М.Голубця [167], Д.Горняткевича [168], М.Зоря [169], Д.-Л.Іванціва [143], М.Климишина [170], М.Козака [32], О.Корчак-Городиського [171], Г.Крука [172], О.Кузелі [25], Р.Купчинського [33; 173], Б.Кусеня [174], Л.Лепкого [175; 176], Л.-Р.Лепкого [177], П.Львовича [178], Я.Михальчишина [179], Б.Остап'юка [180; 181], С.Радиш [182], У.Скальської [183; 184], В.Стефаника [185], А.Чайковського [186], М.Чайковського [187], о.Шаварина [188], О.Яворської-

Копач [189]. При опрацюванні цих матеріалів враховувались передумови, причини та обставини їх написання і публікації, авторський суб'єктивізм у оцінюванні осіб та подій.

В дисертаційному дослідженні також були використані записані автором спогади племінника діяча д-ра Романа Смика (США) та проф. В.Беньковського (Польща), які близько знали Б.С.Лепкого у 30-40-х рр.

Цінним джерелом стала бібліографія, складена З.Кузелею [190], Є.-Ю.Пеленським [40], В.Левом [191] та ін. [60; 192; 193; 194].

До джерельної бази роботи ввійшла також періодика («Вістник Союзу Визволення України» (Відень), «Діло» (Львів), «Літературно-Науковий Вістник» (Львів), «Літопис» (Берлін), «Нове Слово» (Берлін), «Новий час» (Львів), «Ілюстровані Вісті» (Краків), «Краківські Вісті» (Краків), «Крутука» (Краків), «Руслан» (Львів), «Swiat Slowianski» (Краків), «Українське Слово» (Берлін), «Шлях» (Зальцведель) та ін.

Отже, можна констатувати, що хоч не всі джерела є рівнозначними, їх сукупність робить джерельну базу даного дослідження цілком достовірною і достатньою для виконання поставлених завдань.

Таким чином, аналіз наукової літератури свідчить, що досліджувана нами проблема не знайшла окремого спеціального систематизованого висвітлення в українській історичній науці. В усіх попередніх публікаціях основна увага була приділена, насамперед, літературознавчому аналізу письменницької спадщини Б.Лепкого. Окремі праці присвячені висвітленню культурно-просвітньої та наукової діяльності Богдана Сильвестровича, однак, більшість з них має науково-популярний зміст, з характерною вузькістю джерельної бази, недостатнім використанням архівних матеріалів. Вони здебільшого характеризуються інформативністю, описовістю, однобічністю та суб'єктивізмом, ніж ґрунтовним аналізом. У той же час відсутні праці, в яких би комплексно висвітлювалась багатогранна діяльність Б.Лепкого в контексті українського національного культурно-державного відродження, досліджувалась роль діяча у формуванні національної свідомості українського народу та поглибленні інтеграції України в європейський та світовий культурний процес. Щоправда, у

розв'язанні поставлених завдань брав участь і автор дисертації, праці якого з'явилися у 1995-1999 роках поряд з іншими дослідженнями із лепкознавства. Наукова актуальність та недостатнє вивчення даної проблеми диктують необхідність в її дальшому спеціальному дослідженні. Багатогранна діяльність Б.Лепкого у контексті національного відродження кінця XIX – початку XX століть заслуговує особливої уваги, детального і всебічного аналізу для створення цілісної багатопланової історичної праці, особливо важливо це зробити у сучасних умовах національно-державної розбудови України.

РОЗДІЛ 2

НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНІ ПОГЛЯДИ БОГДАНА ЛЕПКОГО

Вагоме місце в духовній історії України посідає Богдан Лепкий, поет, прозаїк, вчений, видавець, перекладач, публіцист, промовець, громадсько-політичний та культурно-просвітній діяч, педагог... Сфери творчості митця вражають. Та найточнішою, на наш погляд, буде така характеристика його діяльності: Б.Лепкий – один з найвизначніших представників духовної еліти української нації, носій та пропагандист її культури та духу, духовний батько національного відродження.

Як писав П.Лисяк, діяч – «у першій лінії і в найбільшій мірі був громадянином. Отже українським громадянином, що від початків своєї творчої праці до останнього свого віддиху слухав тільки одного наказу: служби свому народові! Хто цього не розуміє – ніколи не зрозуміє, ані правильно не оцінить Б.Лепкого ані як письменника, ані як ученого – хоч тематика його безчисленних писань говорить про це аж надто проречисто» [38 : 44].

Розглядаючи ті часи й події, що передували виходу Лепкого на арену національно-

політичної думки України, варто пригадати такі історичні факти: потрапивши в кінці XVIII ст. до складу Австро-Угорщини, Галичина опинилася під подвійним гнітом – державницьким та національним. «Весна народів» 1848 року принесла галичанам відміну кріпацтва та свободу слова, друку, зборів. Тоді ж відбувся дебют українців на політичній арені [195 : 144-200; 196 : 120-150; 197 : 187-209]. Демократичні реформи, проведені австрійським урядом, насамперед, надання греко-католицькій церкві і духовенству рівного статусу з римо-католицьким та проведення низки практичних заходів, піднесли освітній та громадський рівень греко-католицького духовенства. Позбувшись польських нав'язувань, греко-католицька церква взяла на себе роль української національної церкви, стала відігравати важливу роль у політичній боротьбі. Як пише відомий історик І.Лисяк-Рудницький, цьому сприяло те, що «східний обряд проводив чітку демаркаційну лінію, що відділяла його вірних від поляків, які належали до латинського обряду; а підлеглість Римові творила заборолу проти російського впливу» [198 :157]. Це сприяло тому, що греко-католицька церква почала постачати провідну верству для національного руху, який очолили саме священики. «Фактом велетенського соціологічного значення було те, що греко-католицьке духовенство творило сімейну та квазіідиичну верству, яка своїм стилем побуту нагадувала дрібну шляхту. У пізніші часи, під кінець століття, цю церковну гегемонію почали відчувати як незадовільну з погляду потреб модерного суспільства; на цьому ґрунті зростало невдоволення, що вилилося в сильну антиклерикальну течію. Але світська інтелігенція, що ступенево перейняла провід національної справи, складалася у великій мірі з синів священичих родин» [198 : 157].

Галичина залишалась економічно відсталим аграрним краєм з низькими темпами індустріалізації та урбанізації. Та швидко зростаюча мережа народних товариств, кредитних спілок, кооперативного руху, привела до зростання почуття людської та національної гідності серед громадянства.

Трагічним в історії став 1860 рік, коли політична влада над краєм перейшла до поляків, котрі робили все, аби загальмувати прогрес української спільноти, насамперед на рівні вищої освіти. Державна служба та судочинство були польськими. Виборча

система надавала перевагу полякам, а українське представництво було позбавлене політичної ваги [196 : 120-150; 197 : 187-209].

Зростання польських впливів штовхнуло частину українства шукати підтримки в Росії, що привело їх до заперечення існування українського народу і його культури, а натомість ними проголошено «єдиную, неделимую русскую народность» [199 : 4]. На чолі цього руху, який отримав назву москофільського (русофільського), виступив професор історії Московського університету Михайло Погодін, автор концепції етнічної і мовної єдності «Галицької Руси з Великоросією».

«Реакційний рутенсько-москофільський світогляд, який запанував у суспільних настроях, важким тягарем ліг на душу народу, придушив усе свідоме й волелюбне. Українське населення в Галичині в котрий раз опинилося на краю своєї національної загибелі. Новий життєдайний дух на цей раз прийшов з-над Дніпра» [200 : 47].

Під впливом творчості Т.Шевченка, М.Шашкевича, П.Куліша, М.Костомарова на початку 60-х рр. серед молодшого покоління галицької інтелігенції виник народовський рух. Розчарувавшись політикою «консервативного рутенства батьків і на противагу зневіренню у власних силах москофілам» [200 : 51], студенти, вчителі, молоді священники, що становили основу течії, проголосили ідеї самобутності та єдності всього українського народу. На чолі руху стали Д.Танячкєвич, О.Партицький, брати Володимир та Олександр Барвінські, О.Огоновський, Н.Вахнянин, Ю.Романчук. Це «було перше покоління галицько-української світської інтелігенції» [198 : 430]. Рятуючи народ від темноти, народовська молодь виступила з ідеєю «просвіти народу». З цією метою було створене у 1868 р. громадське культурно-освітнє товариство «Просвіта», а згодом при матеріальній підтримці наддніпрянських українців літературне Товариство ім. Т.Шевченка (1873). З часом національно-політичні погляди народовців завойовують все більшу популярність серед галичан. Цьому сприяло видання першого літературного часопису «Вечорниці», журналів «Мета», «Нива», «Русалка», газет «Батьківщина», «Діло». На їх сторінках друкувалися твори не тільки галичан, а й письменників-наддніпрянців, які не мали спромоги відкрито пропагувати свої ідеї під російським царатом [195 : 200-220].

Після судового процесу над москофільськими лідерами ряди народовців почали поповнюватись з числа старорусинів. Рух набував дедалі консервативнішого забарвлення. Це «була свідомо політика братів Барвінських – зробити українську національну ідею стравною для греко-католицького духовенства, яке все ще залишалося провідним елементом галицько-українського суспільства. Вони досягли в цьому успіху, але в результаті український національний рух великою мірою втратив свій первісний демократизм» [198 : 430]. У протигагу йому виникає новий радикальний рух, який очолили І.Франко, М.Павлик, О.Терлецький. Світогляд останніх сформувався під впливом ідей М.Драгоманова, котрий проповідував позитивізм, антиклерикалізм та немарксистський соціалізм.

У 1890 р. виникла «нова ера» – курс, взятий народовцями на об'єднання парламентських фракцій з консервативними польськими колами, який активізував громадську думку і привів до перегрупування політичних сил: народовство перетворилось у форми новітніх політичних партій: перша «Русько-українська радикальна партія» виникла у 1890 р. з народовців, які не визнали курсу «нової ери», в 1899 р. її ліве крило утворило «Соціал-демократичну партію». Більшість народовців у 1899 р. оформилася у «Національно-демократичну партію». Праве крило народовців згуртувалося навколо О.Барвінського у «Католицький русько-український союз», на основі якого пізніше виникла «Християнсько-суспільна партія». Таким чином, з групи колишніх народовців постали в 90-х рр. XIX ст. чотири українські політичні партії, політичні програми яких були різними, але «проголошення головними політичними партіями в Галичині принципу самостійної національної держави становило поворотну точку в еволюції української політичної думки» [198 : 439].

Політичному розвою сприяла й така обставина: конституційний устрій Австрійської монархії надавав змогу українцям користуватися певними громадянськими правами – видавати книжки, утворювати різноманітні товариства. Відкрите політичне життя забезпечувало «вишкіл провідників, які набували майстерності в організаційних справах і парламентських процедурах» [198 : 477]. Саме тоді у провідних колах

наддніпрянської та галицької інтелігенції зародилась концепція про Галичину, яка мала відіграти у визвольному русі роль українського П'ємонту.

Такими були історично-політичні і соціально-економічні обставини в Галичині, що зумовили появу нової генерації українських національних провідників, серед яких чільне місце посідає Богдан Лепкий, один з корифеїв українського відродження кінця XIX – початку XX століть. «Як громадський діяч Лепкий ніколи не начіпав на себе якогось вузькопартійного або гурткового ярлика. Не мав для цього потреби, бо ніколи політичним діячем у стислому значенні цього слова не був. Але це зовсім не значить, що Лепкий був безобличний і чужий тим політичним течіям, що нуртували серед нас, чи навіть злобі дня. В їх сприйманню і оцінці він усе керувався найвищим критерієм: добра й могутності українського народу», – писав сучасник митця Павло Лисяк у 1943 році [38 : 46]. Спробуємо з'ясувати з історичної перспективи, наскільки ця характеристика політичного портрета Б.Лепкого відповідала дійсності.

Світогляд Б.Лепкого формувався під впливом таких чинників. «Особливо завдячував він безмірно багатому середовищу старого галицького попівства на селі... Кращі одиниці з-поміж нашого священства всі без виїмку були активні громадські діячі-патріоти» [38 : 44]. Сам Лепкий писав: «доля поталанила мені пережити молодість серед добрих людей,... бо мені доводилося знати переважно гарних і добрих попів, котрі своє діло душпастирське тісно сплітали з просвітною і народньою роботою, – були людьми» [165 : 461].

Богдан-Нестор Сильвестрович Лепкий народився 4 листопада 1872 року в селі Кривеньке Гусятинського повіту на Тернопіллі, у родині греко-католицького священника Сильвестра Лепкого та Домни Глібовицької [201 : арк. 41; 202 : арк. 1, 16]. «В Крегульци, в домі діда, маминого батька, о.Михайла Глібовицького, його охрестили і там вписали у метрику» [11 : 9] 9 листопада 1872 року. «Тим то формально Крегулець уважається місцем народження поета» [203 : 460], а 9 листопада – днем його народження.

Головну роль у становленні особистості Б.Лепкого відіграв його батько. Сильвестр Лепкий, закінчивши теологічний факультет Львівського університету та Львівську

духовну семінарію, належав до найосвіченіших людей свого часу [11 : 11; 53 : 77]. Він був «знаний» як публіцист та письменник, що «поміщав свої дописи» в народовських виданнях під псевдонімом Марко Мурава [53 : 77]. Співпрацюючи з «Просвітою» та Науковим товариством ім.Т.Шевченка, займався просвітньою працею серед молоді. Саме завдяки його активній громадській діяльності Бережанський повіт став «одним з кращих на Галицькій Україні» [11 : 21].

З шести років Богдан жив у діда в Бережанах. о.М.Глібовицький був непересічною людиною своєї доби, займав посаду віце маршалка повіту, серед його гостей були Греко-Католицький Митрополит Й.Сембратович та ін. відомі діячі краю. Особливою гордістю великої бібліотеки пароха (священника) Бережан були «Русалка Дністрова» та рукописи о.М.Шашкевича, з котрим він товаришував у шкільні роки. Дід, як зазначив Лепкий у спогадах, дбав про патріотичне виховання внука, прищеплював йому «почуття гордості за історію України» [156 : 417].

З 1884 до 1891 рр. Богдан навчався у Бережанській гімназії, де «витав дух Маркіяна Шашкевича» [156 : 447]. Канікули проводив на селі, у батьків, котрі з 1881 року жили у Поручині, а з 1891 року у Жукові Бережанського повіту. Саме завдяки Поручині, – писав пізніше митець, – «я пізнав село та зжився з сільським народом» [156 : 478].

Значний вплив на становлення світогляду Б.Лепкого мало навчання у Львівському університеті, куди діяч перейшов у 1892 році, залишивши студії у Віденській Академії мистецтв та Віденському університеті. Вивчаючи українську історію та літературу під керівництвом таких відомих українських вчених, як О.Огоновський, І.Шараневич та М.Грушевський [204], Б.Лепкий прийшов до висновку, що «наш край і наш народ, це одна, неподільна цілість і що тільки у власній державі знайдемо ми спромогу нашого дальшого поступу й всестороннього розвитку» [11 : 33].

Участь діяча у львівських молодіжних товариствах «Ватра» і «Сокіл», хорі «Боян» заклала основи подальшої громадсько-суспільної роботи для народної справи. Велику роль у формуванні особистості Б.Лепкого відіграло його знайомство у студентські роки з

відомими діячами української культури І.Франком, М.Вороним, О.Маковеем, С.Крушельницькою, О.Мишугою, В.Щуратом, А.Чайківським та ін., подвижницька праця яких на ниві національного відродження стала прикладом для наслідування [156 : 457; 11 : 25-30].

Отримавши 31 липня 1895 року «абсолюторіум» про закінчення філологічного відділу Університету Яна Казимира [202 : арк. нумер.], Б.Лепкий розпочав свою викладацьку діяльність у Бережанській гімназії, яку вдало поєднав з літературною та культурно-громадською працею [16 : 75; 59 : 4], продовживши славні традиції української інтелігенції у справі піднесення національної свідомості народу.

З батьківського дому виніс Б.Лепкий глибоку повагу до предківської тисячолітньої культури, мови, віри і церкви. Славне минуле, колишня воля і слава, надія на відродження самостійної України – з одного боку захоплювали думки митця, а з другого – важкий народний побут, горе, темнота і кривда простого хлібороба, з життям котрого був знайомий з дитинства. «Він любив нашого селянина не як засіб для досягнення такої чи іншої мети, а як живого представника і носія нашої національної традиції, кровно і расово зв'язаного із землею, гордого господаря, мудрого й чесного, здорового й характерного консерватиста, який ніколи України не зрадить, бо сам є живою Україною» [38 : 46]. Як стверджує Василь Сімович, один із найвідоміших критиків творчості Б.Лепкого, світогляд митця спирався на селянську верству, від якої сподівався визволення цілої нації. При цьому критиком наголошувалось, що Б.Лепкий ніколи не зв'язував себе ніякими соціальними програмами чи теоріями, оскільки був переконаний, що просто сама справедливість вимагала того, щоб земля була селянська [14 : XIV].

Щоб зрозуміти національно-патріотичний світогляд Б.Лепкого на кін. XIX ст., варто зацитувати таку характеристику політичних поглядів діяча, що вийшла з-під пера його біографа: «По переконанням демократ, не любить фальшивого демократизму, не любить безшабашности, руїництва й розгнужданого гольтіпацтва, лиш у культурній праці бачить запоруку дальшого розвитку нації і здійснення свого й нашого ідеалу – державної самостійности» [11 : 39].

З переїздом до Кракова у 1899 р. [205 : 119-120] Б.Лепкий не залишився осторонь політичної боротьби, яку І.Лисяк-Рудницький схарактеризував як «велику політичну битву» [198 : 439]. До неї були втягнені три сили: українці, поляки та Відень. Питання реформ, виборів, національної та територіальної окремішності галицьких українців стали міжнародною проблемою. 1899-1914 роки, за словами Д.Донцова, «спричинилися до популяризації української державної ідеї більше, ніж сто років перед тим» [206 : 28].

Життя у Кракові відкрило нові можливості перед Б.Лепким: сувора дійсність, бідність українського селянина, з якою, живучи у Галичині, день-у-день доводилося зустрічатися, вузьке життя провінції, в рамки якого кожному необхідно було мимоволі вкладатися й дріб'язковістю якого доводилося жити – все це відбирало багато часу й не давало Лепкому можливості відразу стати на певний ґрунт. «І треба було аж кинути метушливе життя провінціального міста, і в новому докїллю на чужині, у Кракові поволеньки себе відшукувати» [14 : XII]. Шукати відповіді на питання, що стояли перед кожним свідомим українцем: куди йти? за ким? що робити саме тобі, щоб мрії про державну самостійність стали реальністю? та ін. І Лепкий зробив свій вибір, проголосивши: «Шевченко, его злидні та его сила і невгнутість духа най будуть нам приміром і заохотою в борбі» [207 : арк. 9].

Великий вплив на формування національно-патріотичного світогляду Б.Лепкого мало його знайомство у 1903 р. в Кракові з представником консервативного напрямку в українській політології В'ячеславом Липинським. Зустрілись на лекції Б.Лепкого про П.Куліша та його взаємини з поляками, на котру В.Липинський зайшов випадково [164 : 3]. Відтоді вони стали щирими друзями [165 : 360], бо було багато такого, що їх зближувало до себе: погляди на минуле, любов до рідної старовини, бажання пізнавати й досліджувати пам'ятки української культури, переконання, що наші предки не тільки з часів князів Острозьких, але і з великої доби визвольних стремлінь Хмельницького «не були такими дикунами, за яких їх мали свої і чужі, вороги і власні нащадки, а врешті охота гуртувати державно-творчі елементи на українській території... Над обома тими Українцями-самостійниками як засвітове мemento лунали Шевченкові слова: «Гетьмани,

гетьмани, як би то ви встали!» і цей могутній голос зпоза гробу заглушував гамір політично-партійних програм» [11 : 45-46].

У співпраці з В.Липинським упродовж 1903-1920 рр. слід шукати генези поглядів Б.Лепкого на наше історичне минуле. З того часу походить захоплення гетьманом Мазепою та глибше зацікавлення часами козаччини, які були близькі Лепкому з дитячих літ, коли він вперше захопився Шевченком та його ідеями [156 : 417; 176 : 185-186; 32 : 2].

Тісне знайомство діяча на початку ХХ ст. з представниками різних політичних партій сприяло виробленню такої характерної риси світогляду Б.Лепкого як «надпартійність». Наприклад, В.Стефаник, О.Луцький, К.Трильовський, М.Павлик належали до радикальної партії, К.Левицький, Є.Петрушевич стояли на чолі націонал-демократів, О.Барвінський, К.Студинський, О.Маковей виступили у 1911 р. засновниками Християнсько-Суспільного Союзу, партії правого напрямку. І.Франко посідає не менш важливе місце у цьому ряді [156 : 625-626; 181 : 2]. Не раз зустрічався Лепкий з М.Міхновським [11 : 47; 9 : 21], автором брошури «Самостійна Україна», котра закінчувалася такими словами: «Одна, єдина, нероздільна, вільна й самостійна Україна від Карпатів аж по Кавказ» [198 : 187]. Останні перекликаються з такими рядками у Лепкого:

«Я України не знайшов на карті,
Може, в душі її я віднайду.
Вона там є. Єдина, неподільна,
Від Сяну срібнолетного по Дон,
Така розкішна, чиста, ясна, вільна,
Немов найкращий молодечий сон ...» [212 : арк. нумер.]

З листа до Володимира Гнатюка довідуємось про зустріч письменника у 1909 р. з ідеологом українського націоналізму Д.Донцовим [213 : арк. 13].

Б.Лепкого об'єднувало з цими людьми, такої різної політичної орієнтації одне – бажання працювати для національної справи. Дім митця завжди був місцем, де

представники різних поглядів могли зустрічатись та спокійно дискутувати [13 : 104-105; 46 : 2; 181 : 2]. Темою розмов було минуле, теперішнє та майбутнє української нації. Оцінюючи погляди Лепкого, спостерігаємо, наскільки ці проблеми були глибоко ним розроблені.

У 1899 р. в Кракові Б.Лепкий зіткнувся з досить сильним впливом москофільських ідей серед тамтешнього українства. Вихований на народовських ідеях, він став на чолі «Просвіти» з метою об'єднати всіх, хто визнає себе українцем: «признаєть ся до Руси» [208 : арк. 8]. У листі до К.Студинського Б.Лепкий так описав події у Кракові, що були яскравим відгуком політичної боротьби в Галичині: «Навіть у нас, в Кракові, кишить. Ту, як знаєте, було царство тьми. Кацапня процвітала. Від року взялися люди її проганяти. Але іде тяжко, навіть дуже тяжко» [208 : арк. 39-40]. Письменник погоджувався з думкою, що на чужині слід обстоювати позицію згоди та співпраці між усіма партійними групами. Та це, однак, не означало, що слід дозволити зробити з товариства «Просвіта» «фабрику, на якій виробляться свідомі москофіли» [208 : арк. 39-40].

Боротьбу з москофільством Б.Лепкий вважав народною справою, бо хоч «погані часи кацапської нетерпимості минули», не слід забувати, як москофіли «фонетикою друковані книжки і часописи викидали вікном, а наших людей позбувалися дверима» [208 : арк. 32]. Ось чому у листі до К.Студинського від 1901 року звучить промовисте: «ми ту політики не робимо, але народного духа беречи мусимо. І де б я не був і щоб не ходило, я тямити не перестану, хто я є і чого держатися мушу. З москофільським ренебацтвом до смерти бороти ся буду. Не зношу єго і примирити ся з ним не можу» [208 : арк. 33].

У складних умовах наступу на культуру і духовність українства з боку польського та російського державного шовінізму, Б.Лепкий виступив за збереження національних та релігійних традицій. На його думку, політика окатоличення українців «без огляду на характер, фізіологію народу – це блуд» [209 : арк. нумер.].

Серед найболючіших проблем сучасності Б.Лепкий виділив скрутне соціальне і національне становище галицького селянина, що терпить від постійного визиску,

наслідком чого стала еміграція тисяч українців за океан, в Бразилію, Америку та Австралію. Причини виникнення цих проблем діяч вбачав у настроях, що панували у тогочасному суспільстві, в українській політичній думці, де поширеними були зневіра, дрібнопартійні інтереси, ставлення власної вигоди понад усе. Вихід, для Лепкого, не у втечі «за море» і не в шуканні «нових» програм, а у поверненні до надбань минулого. А для селянина з цієї ситуації він бачив єдиний вихід: «Держи ся хлопе землі! Не горди придбанням культури та разом з другими іди вперед, ані то перейдуть по тобі» [207 : арк. 4-5], - тільки тоді можна буде побороти власні гріхи, похибки, «непорядність», «непостійність» і легковірність.

У Б.Лепкого неволя власного народу викликала два почуття: смуток і сором. Сум поставав у душі, коли слухав пісні, в яких говорилося про знуцання над простим селянином, котрого перетворено на худобу. Це рабське становище українського народу викликало в той же час сором. Митець бачив, що державницьке минуле мало хвилює його сучасників, котрі зжилися зі столітнім ярмом неволі.

Кроком у напрямку покращення матеріального добробуту народу Б.Лепкий, як громадський діяч, вважав поширення освіти, популяризацію науки, літератури та мистецтва серед найширших верств «суспільності», котрій, як гірко зазначив, «треба ще чимало культури, щоб культурною стала» [210 : арк. 69].

На думку письменника, насамперед, необхідно ввести обов'язкову початкову освіту. Тому Б.Лепкий звернувся до загалу із закликом: «Земляки! Поки один з тисячки, один з мільйони наших людей не вміє прочитати на панцизнійнім хресті, хто, коли та нащо його поставив, поти наша панщина, поти наш сором не минув» [210 : арк. 69]. Культурний, економічний та політичний поступ народу вчений пов'язував з утворенням широкої мережі народних шкіл, які підлягатимуть у своєму керівництві Педагогічному товариству у Львові.

Б.Лепкий кидає гасло: «най живе освіта», яка «єдино доведе нарід до волі» [16 : 78]. Другим чинником, котрий у спроможі наблизити «жадану волю», є правда про історичне минуле України. Звідси випливає друге гасло, яке проголосив діяч для загалу:

«де нема правди, там і волі бути не може!» [211 : арк. 54]. Першим кроком на шляху до правди було повернення імен діячів, що залишили вагомий слід у формуванні та становленні української національної ідеї. Серед останніх Б.Лепкий бачив, насамперед, Т.Шевченка, П.Куліша, М.Костомарова. Митця обурювало ставлення загалу до цих визначних постатей: «На жаль в нас не шанують ані героїв праці, ані будівничих народного життя, ані заслужених мистців науки й штуки – нічо. Куліш зрадник, Шевченко неук, Костомаров московський віхоть, словом хто трохи тільки піднімаєть ся вище загального уровня того по голові - калать!» [211 : арк. 10]. Звідси йде той неспокій, що турбував письменника на чужині, саме це заставляло його хвилюватись про майбутнє української нації.

Б.Лепкий не вважав себе професійним політиком: «пишу так, як думаю, не з точки зору рації державної, тільки як голос суспільства» [211 : арк. 10]. Однак висловлюючи свої думки, «йдучи за голосом більше серця, як холодної розваги», Б.Лепкий у листах до друзів зумів надзвичайно точно оцінити політичну ситуацію на початку ХХ століття у контексті «українського питання» [211 : арк. 10].

На вістрі доби стояло питання майбутнього України. Політична ситуація в Європі та Росії після 1905 року не малювала радісних перспектив щодо легкого шляху до державної самостійності. У листі до О.Барвінського від 22.04.1908 р. Б.Лепкий писав: «Наступає чорна хмара ... одна з тих, що нашим предкам заступила сонце. Хмара з півночі» [214 : арк. 19]. У суспільстві знову залунали голоси, котрі намагались переконати загал у тому, що Росія зможе відкрити українцям нові можливості, тоді як Відень та поляки завжди будуть вважати галичан другосортним народом. Лепкий цим настроєм протиставив свій погляд на російсько-українські взаємини: «Нам не вільно ширити москофільських ідей за ніяку ціну і під ніякою покриткою, бо се наша смерть. Хто хоть трохи знає історію, той може переконати ся, як ми на тім виходили. Цариця Катерина страх яка була ліберальна, з енциклопедистами листувала ся, для козаків палати будувала, а для України була гіршою від Петра Великого. Каже Погодін, що ми до москалів дуже близькі, зі всіх славян найближжі, та як раз в тій близькості велика

небезпека. Ви, мовляв, такі нам близькі, що ніякої різниці між нами нема. Значить ся, чи бють, чи цілують, а все для нас виходить болючо. Тому найкраще держати ся здалека» [214 : арк. 60].

Б.Лепкий виступив проти асиміляції духовної та національної, оскільки вона нищила все, що скріплювало ідеї духовної самобутності народу, його світогляд, його національні ідеали. Ось чому письменник, як і більшість свідомих галичан тоді, вбачав вихід для України у союзі з Австро-Угорщиною.

Особливо ці настрої посилювались після 1906 р., коли через введення загального виборчого права прийшли до участі у політичному житті краю широкі маси українського народу, в сеймі і парламенті українське представництво придбало значення політичного чинника. Позитивні зміни відбулися і на ниві освіти: утворилися нові українські народні і середні школи, кілька нових українських кафедр у Львівському університеті [195 : 144-210; 196 : 83-130].

Тут слід шукати генези Лепкової думки, що відродження в Галичині слід пов'язувати «з володінням Франца Йосифа» [215 : арк. 16]. Однак письменник не ідеалізував становище Галичини як автономії у складі Австрійської держави, та ця федерація була необхідною «проти державности московської» [216 : арк. 7]. Подібні твердження знаходимо і в листі до О.Барвінського від 1910 р., де звучить застереження: «тимчасом і пруська культура і московська безкультурність гострять свої ножі. Та пруський ніж хоть чистий, а московський з іржою» [214 : арк. 91].

Ці погляди Б.Лепкого не базувалися на сліпій та вузькій ненависті до Москви, а тільки на безмежній любові до України, в якій письменник бачив справжній контраст до тої несамовитої московської примари, що її так геніально змалював Т.Шевченко у своїх творах. Для Б.Лепкого Україна завжди була типовим зразком західноєвропейської держави, що цілком чужа візантійсько-татарській Московії. Звідси та духовно-культурна різниця, що була між Росією та Україною. Це переконання живило творчість митця від перших спроб до останніх.

У листах, публіцистичних писаннях Лепкого ми зустрічаємо неприхильні

судження про великоросів («кацапів»), але діяч був далекий від ворогування проти всіх «кацапів» і проти російської культури зокрема. З юнацьких літ Богдан захоплювався російською літературою, активно популяризував її серед загалу, про що свідчать його переклади з поезій Пушкіна, Лермонтова, студії над творчістю Достоевського [40; ін.].

Для Б.Лепкого політичним ідеалом була самостійна соборна українська держава. Всяке об'єднання України з Росією він вважав, услід за Шевченком, за джерело її фізичного, культурного і національного занепаду. Цього наскрізь національного світогляду Лепкого не притемнює інша його ідейна концепція, а саме – ідея братерської любові. Зокрема, І.Ліщинський відзначив: «Лепкий знав добре святе Письмо ... Як правдивий християнин руководився любов'ю ближнього й зі всіма сердечно жив ...» [46 : 2]. Сам діяч так писав з цього приводу: «мої любимі гадки – про братолюбіє, бо нічо мене не болить так дуже, як тая непотрібная кривда, яку чоловік чоловікові творить» [215 : арк. 9].

У своїх поглядах митець виступив як один із духовних провідників громадянства. На думку Б.Лепкого, українська державна ідея не стала реальністю не так через несприятливі зовнішні обставини, як внаслідок протиріч внутрішніх. Він вважав, що у нас люди і їх вигода ставляться вище ідей. Вивчаючи національний характер, доходив висновку «на тему нашої сумної минувщини, котра булаб може багато веселіша, колиб не ми самі, колиб не всілякі Пушкарі, Цицюри, Кочубеї та тільки інших, може і хоробрих і не найгірших людей, але засліплених егоїзмом, жадобою власного добра і значіння, затуманених хитрощами московськими, або принаджених, як птах до сонця, царськими дарунками. Вони то лягли колодками непрохідними в тім поході, який з напругом сил вели наші Виговські, Богуни, Мазепи, а на якого прапорі була виписана «Самостійна Україна» [214 : арк. 56]. Сучасність теж була невтішною, що й стало джерелом такого болючого для Лепкого висновку: «така вже наша вдача. Одні не мають спромоги, другі охоти, а треті віри. Тай роби що хоч!» [214 : арк. 61]. З цими словами перегукуються Донцовські: «Ми в житті економічним, церковним, політичним і духовним стаємо народом, що покохав вигоду, свою клітку і свого приборкувача» [217 : 267].

Б.Лепкий добре знав, що народ, пригнічений матеріально і духовно, чекав підмоги інтелігенції, а ця підмога дасть вдячні плоди тільки тоді, коли так звана «народна робота» буде безкорисливою, бо інакше втратить свої ідейні основи, перетвориться на звичайне «гешефство» [214 : арк. 91]. Дотримуючись цих засад, Б.Лепкий писав не просто для народу. Це були твори за народ, які народ гартують. Більше того: це були твори за націю. А нацією народ стане тоді, коли пробудеться до самостійного державного життя. Звертаючись до сучасників, Б.Лепкий показував шлях, яким слід йти, щоб стати українському народові рівним серед інших. Митець був переконаний, що без ідеї народ «не зможе воскреснути та з Лазаря стати велитнем. Розвиток торгівлі та українського промислу, взагалі матеріальне підвищення життя народу, - то одна річ, а духовний підйом, романтичний запал – то друга, і їх треба звести до гармонійного співділання в нашій життю – інакше не дійдемо до цілі» [214 : арк. 91].

Метою діяча було позбавити націю комплексу меншовартості, дати їй ясний, духовний та політичний ідеал. Під першим він розумів таке: «як кусник якогось поета мушу цінити відвагу, запал, жертву, але як чоловік дозрілий хочу бачити по другім боці в тій самій нації розвагу, розум, такт. Обі ті сили мусять стреміти до рівноваги, а горе, коли одна з них заволодіє всесильно!» [214 : арк. 21]. Національно-політичним ідеалом Б.Лепкого була українська самостійна соборна демократична держава.

Б.Лепкий усвідомлював, що українська ідея терпить не стільки від чужих зазіхань, скільки від «немудрості» своїх «батьків нації». Митець бачив, що між останніми немає провідників України, немає патріотів, а є лише кар'єристи. Письменника вражало нестримне бажання багатьох хитрістю та підкупом досягти високих титулів і значних доходів, а далі ще й їх намагання стати добродіями народу, а незабаром «батьками» України. У боротьбі за владу при цьому використовувались усі засоби. Спостерігаючи таке становище у суспільстві, Б.Лепкий запитував себе, якби прийшла самостійна Україна, то не знати було б, чи треба більше урядовців, чи «замітачів та каналочистів» [218 : арк. нумер.]. Для митця тип національного баятера – справжнє лихо, оскільки серед загалу вкорінювалася думка: для чого працювати, коли другий без праці доходить

до слави і добра.

Б.Лепкий був прихильником права, свободи і гідності особи, культури мирного політичного розвитку. Вслід за Кантом він звертав особливу увагу на моральний бік політики. Як прихильник християнських цінностей у житті людини, Лепкий був переконаний у необхідності існування політичної етики. На його думку політичні інтереси повинні рахуватися з моральними нормами загалом. Але тут йдеться не про підпорядкування політики моралі, а про їх взаємодію. Тобто політичний діяч повинен мати власні моральні переконання і відповідати за свої вчинки, осмислювати наслідки своїх дій для цілого народу.

Особливо Б.Лепкого хвилювала проблема політичної етики у контексті виборчої боротьби, оскільки дійсність Галичини завжди давала привід до роздумів. Він, зокрема, писав: «Я розумію, що в політиці поборюють себе люди протилежних напрямків, але зрозуміти не можу, чому до тої боротьби вживають наші демагоги такої зброї як брехня, клевета і болото» [210 : арк. 58].

Письменник був переконаний у тому, що політика повинна мати свою мораль, особливо ж такому народові, як український, котрий щойно виховувався політично і формувалася, не варто воювати в домашніх міжусобицях «затрутою зброєю» [210 : арк. 58]. На думку вченого, нападами на честь і славу передових діячів зраджувалося чимало одиниць, а загал втрачав довіру до провідників і до цілої справи.

Занепад духовності і як наслідок цього – занепад культури. З цим Б.Лепкий не міг змиритися ніколи. «Добро української культури» [219 : арк. 86-87] було для нього понад різні політичні програми і партії. Та спостерігаючи занепад, відхід від моральних цінностей у галицькому загалі, митець змінив своє ставлення до політики: відбувалася еволюція його поглядів вправо, до консерватизму.

Б.Лепкий походив з клерикального середовища і ніколи не поривав з ним тісних зв'язків [220; 53 : 83; 83 : 347]. У службових справах став його «духом-опікуном» О.Барвінський, давній товариш Богданового батька, Сильвестра, та К.Студинський, з котрим Лепкий познайомився у 1891 році під час університетських студій у Відні. Під їх

керівництвом у Львові виходив «християнсько-суспільний дневник «Руслан», названий на честь твору М.Шашкевича «3 Русланових псалмів». Девізом часопису стали такі рядки з нього: «Вирвеш ми очи і душу ми вирвеш: а не возьмеш милости і віри не возьмеш, бо руски ми серце і віра руска» [221 : 1]. З 1911 р. щоденник «Руслан» став друкованим органом новоствореного «Християнсько-Суспільного Союзу», перші загальні збори якого відбулися у Львові 29 червня 1911 р. [222 : арк. нумер.].

Перед «Християнсько-Суспільним Союзом» постали такі завдання: – дбати про пробудження і підтримання якнайширшої національної свідомості в народі; – працювати в християнському дусі і берегти всі права греко-католицької Церкви; – пробуджувати в руській народі якнайбільший інтерес до державного життя в Австрії; – дбати про економічний розвиток народу («Відозва «Християнсько-Суспільного Союзу») [223 : арк. нумер.].

На чолі партії стояли відомі політичні діячі О.Барвінський та К.Студинський, письменник О.Маковей, до неї належав майбутній організатор Українських Січових Стрільців С.Горук. Основу ж організації становили гімназійні вчителі та священики.

Та найбільшої уваги, звичайно, заслуговує той факт, що Б.Лепкий, котрий за все своє життя «на жаднім політичнім з'їзді не був, бо до жадної партії» не належав і в Кракові не мав «нагоди партійно працювати», Б.Лепкий, котрий вважав основним своїм завданням «працю пером» [215 : арк. 54], у листі до О.Барвінського від 19.01.1912 р. написав про свій намір вступити до «Християнсько-Суспільної Партії» [224 : арк. 3].

Збереглися архівні матеріали, що підтверджують членство діяча в «Християнсько-Суспільному Союзі», а саме:

1) в «Поазбучному списку членів «Християнсько-Суспільного Союзу» у Львові» (записна книжка секретаря Яр.Гординського, датована 1912 р. – Б.Н.) на букву «Л» записано: «п.Лепкий Богдан проф.гімн.Краків, ул.Зелена 28» [225 : арк. нумер.];

2) у «Касовій книзі «Християнсько-Суспільного Союзу» (1911-1914 рр.) під заголовком «За рік 1912 членські вклади зложили» читаємо: «Проф.Богдан Лепкий. Краків – 4 крони» [226 : арк. нумер.] (4 крони – розмір членського внеску за рік – Б.Н.).

За 1913, 1914 рр. прізвище Б.Лепкого відсутнє;

3) розпорядження від 23.05.1912 р. про висилку членських грамот під цифрою 8 запис: «Богдан Лепкий, проф.» [227 : арк. нумер.].

4) упродовж 1914-1915 рр. Б.Лепкий брав участь у роботі партії, про що свідчать листи діяча та О.Барвінського, в котрих обговорювались організаційні питання «Християнсько-Суспільного Союзу» [228 : арк. 23 ; 229 : арк. 52].

Сам Б.Лепкий так пояснював свій крок: «як людина, подальша від розгару боротьби проживаюча, я маю деякі свої власні погляди на неодну справу, але вони не відбігають так далеко, щоб я не міг в «Руслані» працювати» [215 : арк. 54] Та це, однак, ніколи не означало, що Лепкий обмежиться вузькопартійними інтересами: «Крім «Руслана» я не відказую своїй участі там, де ходить о справу народну, о ідею українську, котрої я є безусловним прихильником» [215 : арк. 54].

А тепер повернемось до «провідних думок партії», що відображені у «Відозві». Порівнявши їх з поглядами Б.Лепкого, які розглядалися вище, можна зробити висновок: політична програма «Християнсько-Суспільного Союзу» була найбільш прийнятною для Лепкого на той час.

Утворення «Християнсько-Суспільного Союзу» стимулювало «ідеологічні дискусії» на галицькому ґрунті напередодні Першої світової війни. Національно-демократичні та радикальні кола виступили не тільки проти поміркованих ідей, пропагованих на сторінках «Руслана», а й взагалі вважали недоречним існування такої партії. Причина такої реакції у негативному ставленні цих політичних груп до діяльності О.Барвінського, а саме його участі у «новій ері» [230 : 58].

Б.Лепкий, як стверджує Зенон Кузеля, ніколи не був «партійником і полемістом», національно-самостійницькі стремління були для нього першим і найголовнішим постулатом. В О.Барвінському він бачив давнього українця-народовця і самостійника, товариша П.Куліша та О.Кониського, людину, гідну пошани. Цей погляд виробив він собі тим легше, що перебував у Кракові, «здалеку від нашої партійної гризні, на терені, на котрім і польська експанзія не прибирала таких жахливих форм, як у Львові, де

вшехполяки чимраз дошкульніше добиралися до нашої шкури» [11 : 40].

Та навіть живучи у Кракові, Б.Лепкий не міг залишитися осторонь політичної дискусії, що виникла між християнами-суспільниками та націонал-демократами. Його листування з О.Барвінським у цей час – яскраве тому свідчення. Письменника хвилювали такі питання:

- доцільність існування «Християнсько-Суспільної Партії»: «Думаю, що у нас мусять бути такі партії, які є в державі, до котрої ми належимо. А що в державі є Християнсько-Суспільна партія, то і в нашій народі вона мусіла повстати. Се повинні би провідники інших таборів зрозуміти і гамувати ся в борбі...» [215 : арк. 60];

- характеристика політичних партій: «...всі наші партії, крім московських, стремлять до одної цілі – до самостійної України. Тільки не всім той ідеал однако близький і не всі до нього йдуть по тих самих дорогах. Для одних вона «завтра» – для других «колись». Але як будемо далі так жерти ся – то для всіх готова вийти «ніколи» [215 : арк. 60];

- проголошення ідеї консолідації всіх політичних сил перед небезпекою зі Сходу: «І можливо що наївно, але так собі думаю, що всі наші партії, хотьби як собі ворожі, повинні консолідуватися там де ходить о Україну. Особливо тепер... Москва іде – а ми відновлюємо другу половину XVII століття. Москва іде, а ми замість готувати ся до відпору навали гриземо ся, мов запаморочені дурманом» [215 : арк. 57];

- дійсні причини непорозумінь у галицькій політиці: «Думаю, що у нас розпаношилися понад всьо антагонізми особисті і засліплення провінціональне» [215 : арк. 57];

- про партійну боротьбу преси і не тільки: «Партійна борба преси не лякає мене, бо партії бути мусять. Тільки лякає мене некультурність в борбі, котра свідчить, або про нашу недоспілість, або ще гірше, про одичіння» [216 : арк. 60];

- завдання Б.Лепкого як громадянина: «Моїм горячим бажанням є при кожній нагоді звертати на се (проблеми, зазначені вище – Б.Н.) увагу людей незасліплених і витворювати настрої національно-угодовий» [215 : арк. 56]. Митець переконаний, що це

праця невдячна, за котру, замість подяки, чекає його критика з боку людей, зв'язаних партійною солідарністю. Але він вважав, що хтось мусить і цю роботу виконувати, а саме той, кому її совість диктує. Незважаючи на холодне ставлення до письменника з боку національно-демократичних кіл, котрі не змогли йому пробачити співпраці з «Русланом», митець вважав неприпустимою помилкою, за даних історичних умов, уподібнюватися до бесідника-полеміста, політичного ревуна.

Наведені цитати з епістолярної спадщини Б.Лепкого свідчать не тільки про широту політичних інтересів, а й є яскравим зразком оригінальних думок та сміливих узагальнень. Вони відображають національно-патріотичний світогляд митця напередодні Першої світової війни: незважаючи на всі обставини тут чується сильний струмінь історичного оптимізму.

В горнилі Галичини напередодні війни зміцнів новий тип українця, а найважливіше – сформувався новий спосіб мислення української людини. Національно-державна свідомість краю спромоглася на організований опір зазіханням з боку Росії та Польщі [30 : 2-25]. За свідченням сучасників, саме Б.Лепкий був духовним батьком відродженої української військової сили, сподвижником ідеї творення Українських Січових Стрільців: «Колискою Українського Стрільцтва, опроміненою романтикою непосильного збройного зриву, була хата Лепких, при вулиці Зеленій в Кракові» [39 : 9]. У домі Лепких активно обговорювались питання створення українських військових формувань, в організації яких у 1914 році брав безпосередню участь брат діяча Левко Лепкий [30; 63]. Тоді митець був переконаний, що єдиною гарантією нашого національного існування і розвитку може бути тільки власна незалежна держава, яку можна здобути тільки власною силою [176 : 186-187]. Утворення Українських Січових Стрільців (УСС) було першим рішучим кроком у цьому напрямі. Пізніші історичні події повністю довели слушність цих думок.

З вибухом Першої світової війни розпочався новий період в історії України. З.Кузеля так писав про ці роки в житті митця: «Мов на екрані пересувалися перед ним партії, програми, політично-суспільні міркування, питання, яке становище зайняти нам

Українцям у великій війні, щоб справу нашу посунути наперед» [11 : 63].

Українське громадянство, в колі якого з 1914 р. перебував письменник у Відні, було розбите на два табори. Одні вірили в перемогу Австро-Угорщини, в результаті якої стане можливою реалізація української соборницької ідеї. Інші зайняли, здебільшого, вичікуюче становище й трималися принципу «наша хата з краю».

Діяч був на боці тих, хто виступив активно в той важливий для української справи історичний момент: одним з перших він вступив у новостворений «Союз Визволення України», брав активну участь у діяльності «Культурної Ради» та «Запомогового Комітету» [165 : 464; 11 : 70-73].

Всі симпатії і надії Б.Лепкого були на стороні Українських Січових Стрільців, в образі яких він бачив борців за волю України. Вони повернули до життя предківські традиції, славу війська Запорозького, нагадали усьому українському народові, чиїх батьків вони діти.

Для Б.Лепкого стрілецький чин був джерелом надії та оптимізму. Після перемоги Українських Січових Стрільців у бою на Маківці в травні 1915 р. митець написав у зверненні «До Січових Стрільців» такі слова щирої подяки:

«Ви билися й гинули без зайвого шуму і лишнього ефекту, як на борців пристало. Честь Вам за це! Честь, бо хіба ж нас стати на дяку...

Ви наш, державний прапор, столочений копитами наїзника і оплюгавлений слиною перевертня, підняли з велелюдного шляху, випрали у власній крові, освятили жертвою і заткнули на шпильях ідеалу, щоб бачили його свої і чужі, далеко й далеко!

Ви цілому світові дали доказ, що там, де рішається доля культури, Україна не стоїть з заложеними руками, що в боротьбі за визвіл народів є вона не видцем постороннім, а союзником вірним...» [231 : 4].

У воякові під жовто-блакитним прапором Б.Лепкий бачив передусім творця та носія української ідеї та нових духовних цінностей. Серед основних елементів стрілецької ідеології він виділяв такі: бадьорість духу, почуття гордості від виконаного обов'язку, високий патріотичний лет, тверду віру вояка в свої сили і в свою святу справу

та палке соборницьке наставлення.

Упродовж 1914-1920 рр. з-під пера поета вийшов не один патріотичний твір. Як гуманна людина, митець вважав саму війну великим злом, злочином проти людства, але ще гіршим лихом вважав неволю, цей поділ людей і народів на пануючих і на поневолених, на панів і рабів. Він був переконаний, що поки народ не здобуде собі волі, доти він не сміє зрікатися права боротись за неї усіма засобами й способами, навіть зі зброєю в руках.

Дальшим кроком у розвитку національно-патріотичного світогляду Б.Лепкого стала робота митця з листопада 1915 року під проводом «Союзу визволення України» у таборах для військовополонених російської царської армії, спочатку у Раштаті, а з лютого 1916 року до січня 1921 року у Вецлярі [165 : 379, 388; 11 : 74; 24 : 3; 118 : 103]. Перед письменником і його товаришами постала ідея виробити з колишніх солдат якнайбільше число свідомих українців. «Щоб не гаяти дорогого часу, полоненні працювали, добували просвіту, знання, щоб на Україну вернути з найціннішим дарунком, яким єсть просвітний чоловік» [232]. У час революції на Україні багато з них вступили у формовані тоді в таборах полки «синьожупанників», які зіграли важливу історичну роль у боротьбі за українську незалежність. «Заслуга в підготовці цих тисяч бійців була заслугою невеликої групки діячів, що серед них одним з найактивніших був Богдан Лепкий» [44 : 42].

Повалення царизму в Росії відкрило перспективу визволення України. Позаду були роки кривавої братовбивчої війни. Попереду – невідоме... Ці настрої яскраво відбилися у промові Б.Лепкого «Прийди до нас...» [233 : арк. 22-29] на концерті в честь Т.Шевченка у Відні 7 липня 1917 р. Промовець звернувся до найвизначнішого сина України не випадково, бо для кожного українця, по цей і по той бік кордону стояв Кобзар, як найбільший єдинитель української землі й українського народу.

Митець пристрасно кликав Шевченка стати на чолі нації і піти з нею «на зустріч тому валови заглади, що з гуком, ревом, з реготом пекольним на нас іде. Щоби ми той вал від нашої землі і від нашого народу відперли, щоби ми діждали ся тої великої

хвилини мира, побіди правди над брехнею, волі над неволею, життя над смертю, ідеї над безідейністю і щоби ми вже раз помянули Тебе тихим словом, а голосним ділом в новій, свободній нашій Україні – прийди!» [233 : арк. 27]. Тут перед нами постають символи, що відіграють основну роль у національному світогляді Б.Лепкого: мир, правда, воля, життя, ідея, слово, діло, вільна Україна. Увесь Лепківський світогляд – це світогляд гуманіста, демократа, патріота, самостійника.

9 січня 1917 р. підписано «Берестейський мир самостійної України з центральними державами» [234 : 8]. Заключення Брест-Литовського миру вселило великі надії у всіх, хто жив далеко від України. В архіві Б.Лепкого, що зберігається в Сполучених Штатах Америки, збереглася промова письменника з нагоди цієї події, котра збіглася в часі з найповажнішим християнським святом, яким є Святий Вечір. «Слово» Лепкого є перлиною його ораторської спадщини завдяки яскравому порівнянню значення цих двох подій в світовій історії: підписання миру у Брест-Литовську та народження Ісуса Христа у Вєфлеємі. Заключення договору між Україною та союзниками Німеччини мало, на думку письменника, важливе значення для обох сторін. Передусім, це було визнанням української держави у світі. З цією подією митець пов'язував також надії на припинення братовбивчої війни, котра забрала життя мільйонів українців по обидва боки кордону.

У Б.Лепкого було переконання, що все, що відбувається на землі, має свій глибокий внутрішній зміст. Кров, пролита українцями – це кара за відступництво народу від своєї місії у світі. Але, на думку митця, ця кров має очистити душі, відкрити серця для любові, і тоді постане вільна Україна як «благовістниця добра і правди» [235 : арк. 2]. Кроком до цього Лепкий вважав проголошення самостійності. Перебуваючи в Німеччині, діяч вітає події, що розвивалися в Україні: 22 січня 1918 р. Центральна Рада, пройшовши шлях від федерації до автономії, проголосила самостійну незалежну Українську державу; 1 листопада 1918 р. утворено Західно-Українську Народну Республіку; 22 січня 1919 р. у Києві проголошено про об'єднання українських земель у єдину державу. Лепкий з цієї нагоди писав: «Від нині по всі віки лучилась земля Романа

й Данила з землями Ярослава, Володимира Мономаха, Хмельницького й Мазепи. Дністер і Дніпро пригадували світови, що вони плывуть до одного, українського моря» [236 : арк. 1]. Для письменника акт злуки – це здійснення мрії батьків, дідів. Він вбачав у цій події історичну закономірність, підкреслюючи тим самим думку про існування глибинних сил в українській нації.

Упродовж 1919–1920 рр. Б.Лепкий брав активну участь у роботі товариств, що займалися поверненням полонених на Україну [11 : 76]. 3 січня 1921 року діяч переїхав у Берлін, де очолював (до 1925 року) «Український Допомоговий Комітет», «Комітет Опіки над Утікачами» та «Товариство Охорони Могил», належав до організаторів «Товариства Вищої Освіти» та українських видавництв [71 : 104; 11 : 83-85; 24 : 3]. В той же час Лепкий був обраний головою «Української Громади», громадсько-культурного товариства з «наближення до гетьманської ідеології» [67 : 300; 71 : 106].

3 грудня 1922 року до 1925 року митець з родиною жив у Ванзее під Берліном, де на той час перебували колишній гетьман України П.Скоропадський, колишній голова ЗУНР Є.Петрушевич, полковник Є.Коновалець, професори І.Мірчук, З.Кузеля та інші видатні українські діячі політики, науки та культури [25 : 8; 72 : 211; 176 : 209-211]. Тісне знайомство з ними відіграло вагомий роль у становленні соборницьких поглядів Б.Лепкого на межі 20-30-их рр.

Діяч упродовж 1919–1922 рр. активно співпрацював у газетах «Шлях», «Нове Слово», «Українське Слово», «Літопис», що виходили на еміграції. Його статті – яскравий приклад до вивчення національно-патріотичного світогляду митця того часу. Б.Лепкий був широко обізнаний з трагічними подіями в Україні, про що свідчить те коло питань, які він розглядав у своїх політичних статтях на сторінках «Нового Слова» (1920).

На часі стояла проблема майбутнього української держави. Хаос, руїна, анархія панували у ній. Вихід з цього становища письменник вбачав у негайному скликанні Установчих зборів. Ці думки були поширеними серед української еміграції. Б.Лепкий був переконаний, «що без цієї інституції годі нам вийти з цього круговороту, у який нас упхнула чужа нахабність і власний наш нерозум» [237]. Діяч звернувся до тих, хто

прагнув збудувати демократичний устрій, але не питав думку народу, яким той його бачить. «Хоч би ти почіпив на себе найчервонішу шапку, хоч би ти підібрав собі найпоступовійше ім'я, а все таки, коли за тобою нема установчих зборів, сейму чи парламенту, так ти самозванець, деспот, узурпатор і годі» [237].

У статті «Ще в справі установчих зборів» [237] Б.Лепкий розглянув характерні риси українського народу, якими були, на його думку:

- волелюбність («наш народ доволі великий індивідуаліст, це не якась фінсько-монгольська товпа, котра в крові своїй має послух і пошану до власти»);

- збереження звичаїв («в родинному, товариському й громадському життю український селянин дуже пильно зберігає «звичай»);

- повага до громадських законів («з нашої просвітньої праці, з життя товариств, спілок, артілів знаємо, що цей народ шанує устав, статут, ухвали своїх зібрань»). Звідси висновок, що український народ буде шанувати закони парламентського устрою, коли вони будуть захищати інтереси народу, насамперед, економічні [129 : 43-44] ;

- аграрний характер українського народу («А аграрії й анархісти, це огонь і вода. Аграрій, коли його наділ дає йому тільки достаточне удержання, хоче і потребує спокою і ладу, щоб спокійно сіяти й орати свою землю...») [237].

Тому Б.Лепкий не міг погодитися з відкладанням виборів, що було кроком до насилля та терору. «А для народу, – автор переконаний, – рівно осоружна насила, чи вона йде з права чи з ліва, чи вона намальована на чорно, чи на червоно, чи її ім'я генерал-губернатор, чи тільки – комісар» [237]. Від цього насилля і анархії український народ міг врятувати лише демократичний, на волі широких народних мас заснований, конституційний устрій – висновок, до котрого мав прийти читач.

У тому ж номері часопису «Нове Слово» була поміщена ще одна стаття Б.Лепкого під назвою «Ще одно розчарування» [238], як відгук на повернення за кордон голови Директорії В.Винниченка. Автор дав критичну оцінку тому становищу, котре посідав голова українського уряду у Москві: комуністи наділили його «титулами й урядами, але на його питання, що він має робити, відповіли йому цинічно: «нічо!».

На прикладах української історії Б.Лепкий доводив, що ця відповідь була «незвичайно характеристична» для політики Москви щодо наших правителів: так українські гетьмани за часів «малоросійської колегії» також були ніби головами української держави, але все вирішувала «колегія». Звідси Б.Лепкий робив висновок: «Видно, з того часу до нині в поглядах на українську справу російський дух не перемінився. Замість Петра, Катерини й Миколи сидить на престолі Троцький і Ленін, Раковський, в иньшому вбранні, з иньшими знаками влади, але в руках їх ця сама дротяна нагайка, скручена колись давно-давно на податливі спини «малоросів» [238]. З боєм у серці визнав автор й іншу істину: «і тії малороси не змінилися», бо завжди серед них знаходяться ті, що проймаються «духом улесливости московському кнutowі, духом покори і терпіння». Їх Лепкий попереджав: сподіватись від російських большевиків «Бог вість чого для нашої безталанної України» – це обманювати себе, слід лише звернутися до історії. «Змінилася Росія на зверх, але російська душа осталася тією ж, що була й колись, нахабною і нетерпимою супроти українського народу» [238].

Хвилювала Лепкого проблема майбутнього української держави. Він пророче бачив невтішну долю тих, хто пішов на розріз зі змаганнями свого власного народу, особливо широких кіл селянства. Митець передбачив історію України в ХХ столітті, пишучи: «Хай українські большевики допоможуть збудувати большевицьку Росію, а тоді тая нова Росія покаже їм, що вона не гірша від давньої, вона скаже їм, що на Україні українським провідникам нема ніякого діла» [238].

Хоч Лепкому були чужі соціалістичні погляди В.Винниченка та його однодумців, він звернувся до них та інших політичних груп з закликом не ворогувати у цей трагічний час, а зблизитись, як «Українцям і Демократам», – тоді світ почує голос українського народу.

Своє кредо українця Б.Лепкий сформулював у статті «Жав не жав,.. а сіяти треба» [239]. Початок ХХ століття в історії українського народу, на думку письменника, можна хіба що порівняти з часами Б.Хмельницького: «Тоді, як тепер, зірвався був увесь наш народ, щоб «добути, або дома не бути». Але змагання українського народу під проводом

«батька Богдана» увінчалися успіхом – Україна скинула з себе шляхетське ярмо. І коли б не смерть гетьмана, на думку Б.Лепкого, український народ став би рівноправним, державним народом. Ним він не став і тепер, на початку ХХ століття. Вина за це лежить на нерозумності проводирів, таких як С.Петлюра та В.Винниченко, котрі шукали допомоги від чужинців. Публіцист був переконаний, що рятунок у власних силах: «Правда і воля, та не для нас. Даром шукаєте її на чужому полі, на польському й московському, вона лежить у нас, в нашій, кровю политій землі, в нашім великім неволенім, покривдженім та невмирущім народі» [239].

Б.Лепкий не визнавав у Радянській Україні реалізації національної соборницької ідеї. На його думку, змінилася лише назва, а український народ так і не став повноправним господарем на землі. З цього приводу він писав: «це не Україна, це большевицьке генерал-губернаторство... Ні, ні, нема нині української держави, нема!» [239].

Письменник вважав, що українська незалежна держава постане на карті світу в майбутньому. Це стане можливим при умові, що українська ідея стане поширеною серед найширших мас громадянства. «Український народ хоче України» – це та підстава, на якій лише можна будувати власну державу.

Важливим для Б.Лепкого було питання: «чи хоче її український селянин?» Тобто першорядну роль в справі незалежності, на думку вченого, має зіграти селянство, як той стан, що виступає єдиним дійсним носієм української культури.

Містичне значення у статті «Жав не жав,.. а сіяти треба» митець надав українській національній ідеї, котра, на його думку, була настільки самодостатньою (оскільки несе в собі енергію багатьох поколінь – Б.Н.), що незважаючи ні на що, зуміє себе реалізувати у майбутній державі. У цьому погляді Лепкого перекликаються з Шевченковими, котрий вірив у всетворчу силу ідеї.

Стаття закінчується закликком до сучасників: «Жав не жав, а сіяти треба!» В цьому кредо Б.Лепкого як громадянина.

В 1921 році друкованим органом української еміграції в Німеччині, після закриття

«Нового Слова», стало українськомовне видання «Українське Слово», що обстоювало «ідею незалежності і суверенності Української Держави і Гетьманство, як найбільш відповідну форму державного устрою України» [240 : 4]. Б.С.Лепкий разом з Д.Дорошенком, З.Кузелею та В.Леонтовичем увійшов до редакційної комісії новоствореного часопису.

Саме Б.С.Лепкому належала ціла низка статей-«передовиць» в «Українському Слові» [190 : 249-252], в яких публіцист знайомив українців та європейців з українською політичною думкою, що досягла в еміграції якісно нового рівня свого розвитку. Автор аналізував події в Україні упродовж 1921-1922 рр., пояснював їх причини й прогнозував наслідки цих подій для майбутнього.

На початку ХХ століття від становища України залежала ситуація в Європі. На думку Б.Лепкого, шлях до миру в Старому Світі – це утвердження самостійності української держави. У статті «Большевизм – Україна – Європа» публіцист зазначив: «Дати поміч Україні, щоб вона стала кріпкою національною державою, це лежить в інтересі цілої Європи, коли Європа дорожить своїми культурними здобутками і не гадає виставити їх на поталу найкривавішого і найжорстокішого з дотеперішніх суспільно-політичних режимів» [241]. Цим ворогом європейської цивілізації, для Лепкого, був більшовизм, навала якого на інші народи була зупинена Україною ціною власної незалежності, тобто, підкреслив автор, Україна знову врятувала Європу від навали орди, як і в XII столітті.

У низці статей Б.Лепкий підніс свій голос протесту проти винищення українського народу, що проводилося під «червоним прапором». Світовій громадськості він показав справжнє обличчя диктатури «большевизму», породженого Росією з її феодальними пережитками, візантійською та монгольською деспотією і примітивним колективізмом («Передовиця») [242]. Мета «московського» більшовицького терору на українських землях, наголосив Лепкий у статті «Червона легенда», – це «зломити український сепаратизм, тую ідею окремішності і незалежності»; на руїнах царської імперії більшовики хотіли збудувати «большевицьку», тому й «не сміє бути України» [243].

Більшовицька політика «українізації» – це нищення всього українського: «Україна гине, купається у крові, вона конає, а ви тішетесь, що вона українізується» [243].

Викриттю більшовицької політики «військового комунізму» в Україні, що призвела до масового голоду на Півдні, присвячені публіцистичні виступи діяча під промовистими назвами «Голод», «Політика і голод», «Голод і негри», у яких, водночас, звучав заклик автора до еміграції допомогти братам-українцям [244; 245; 246].

За Ризьким договором від 18 березня 1921 року між Польщею та Росією українські землі знову було поділено між загарбниками-сусідами. Західна Україна знову опинилася під владою Польщі, антиукраїнська політика державних кіл якої мало чим відрізнялася від більшовицького терору на Східній Україні. Ряд статей Б.Лепкого того часу, закономірно, були присвячені складним українсько-польським взаєминам. Окупація Східної Галичини, зазначив Лепкий у статтях «Без маски», «Divide et impera», «Ride Bajazzo!», «Бережімся», – це не вияв «братніх почуттів», а прагнення сусіда відродити власну економіку за рахунок дешевої української сировини та людського потенціалу [247; 248; 249; 250]. Польщу, як і Росію, приваблювали багаті українські землі, Реч Посполита, як гідна наслідниця царської імперії й більшовицької Росії, стала, за визначенням Лепкого, «найбільшою в Європі тюрмою народів» («Сівачі бурі») [251].

Публіцист викрив перед Європою дійсні наміри польських шовіністів на українських землях, де проводилась свідомо полонізація українського населення: заборонялась українська мова, закривались «твердині національної свідомості» – школи та церкви, переслідувалась українська інтелігенція – вчителі та священики, карались будь-які прояви патріотизму («Симбіоза», «Поворот», «Злочинна робота», «За Волинь») [252; 253; 254; 255]; в українському суспільстві сіялась ворожнеча, щоб ослабити позиції українства («Divide et impera») [249].

Найбільшою небезпекою для поневоленого недержавного українського народу було, на думку Б.Лепкого, нищення поляками української культури, як «негативної», «нищої» від польської. Такій політиці польських шовіністів, писав діяч, слід протиставити наші національні почуття – свій «розбуджений лицарський націоналізм»:

«І такими націоналістами нам конче треба бути, поки ворожі сили наступають на землю, добро і права рідного народу» («Креси») [256].

Східна Галичина, підкреслював не раз Б.Лепкий у своїх виступах, – це споконвічна українська земля, українці, що проживають на ній, мають право на самовизначення шляхом об'єднання їх зі східними братами у незалежній соборній українській державі («Мemento» ін.) [257]. Ця незалежність має бути досягнена, за Лепким, найсправедливішим шляхом – через референдум серед українського населення при підтримці Ліги Націй («Справа Східної Галичини перед Лігою Націй», «Нім півні запіють») [258; 259].

Б.Лепкий ніколи не заперечував мирного співіснування українців з росіянами чи поляками, яке можливе лише за умови, коли кожен з цих народів житиме у власній незалежній державі, в протилежному випадку український народ «дивитиметься на польського і на більшовицького жовніра як на розбишаку і грабіжника» («Повстання») [260].

У контексті складних українсько-польсько-російських взаємин постали полум'яні заклики Б.С.Лепкого до української еміграції:

- припинемо чвари та взаємні образи і порахунки заради відбудови «державного корабля» («Вовки і вівці») [261];
- «Єднаймося – це не фраза, це дошка нашого спасення» («Трагедія України») [262];
- єднаймося «під кличем рятування самостійності і державности України» («На рятунок української державности») [263];
- підтримуймо «духа національної гідності й державної самостійности, хто, де і як тільки може... Помагаймо одні другим, бо хто нам допоможе?» («До земляків») [264];
- згуртувальмо в українські товариства і працюймо для майбутньої української держави («До українських емігрантів») [265];
- виховуймо національно свідому молодь як передумову «незалежної України» («Українська молодь за кордоном», «Для просвіти») [266; 267].

Слова Лепкого-публіциста були звернені, насамперед, на захист «нашої старовини» – культурних здобутків українського народу (образів, стародруків, витворів мистецтва), якими він засвідчував свою тисячолітню культуру, своє право на існування і самовизначення як окремої нації. Державна суверенність для Б.Лепкого неможлива без «культурної» незалежності. Зокрема, публіцист писав: «коли не збережемо пам'ятників нашої культури, то попадемо в культурну залежність від заграниці, а в першій мірі від наших сусідів-ворогів. Без культурної самостійності не може бути правдивої самостійності державної» («Рятуймо нашу старовину») [268].

У статтях «Бережімся», «Схаменіться» та ін. Б.Лепкий проаналізував причини поразки національно-визвольних змагань українців на початку ХХ століття, назвавши серед них: геополітичне становище України на межі Захід-Схід, загарбницьку політику сусідів, - публіцист підкреслив внутрішні причини, що зумовили втрату державної незалежності України. Основною причиною Лепкий назвав брак державних діячів-патріотів, наголосивши, водночас, що проблема проводу була характерною для історії України від княжих часів. Такі слова Лепкого-соборника були звернені у 1921 році до сучасних та майбутніх провідників Української нації: «Коли ми на великій руїні не поставимо ідеалу української державности і не підпорядкуємо цьому авторитетові своїх партійних і особистих, самолюбних інстинктів, то возьмемо на свою душу гріх куди більший того, який взяли наші предки, бо ні Хмельницький, ні Виговський, ні Дорошенко, ні Мазепа не мали за собою такої національної свідомості народу, і такого самостійницького духа мас, який єсть в Україні нині...» («Схаменіться») [269].

Виступаючи на захист української ідеї, Б.Лепкий звернувся до всіх політичних партій із закликом записати першим пунктом до своїх політичних програм «Самостійна українська держава» [269], і цим закласти фундамент під майбутню незалежність України.

Та, насамперед, слова Лепкого-публіциста були звернені зі сторінок «Українського Слова» до широкого українського загалу, від глибини національного самоусвідомлення якого залежала й залежатиме історична доля українства: «Будучність наша... в нас самих,

в наших душах і серцях, в енергії народу, в охоті жити, розвиватися, бути вільними і достойними, бути не худобою, а людьми» («До земляків») [264]. Саме відсутність національної ідеї у свідомості широкого загалу українців, на думку Б.Лепкого, призвела до поразки у боротьбі за незалежність у 20-х рр. ХХ століття.

Б.Лепкий розглядав національну свідомість як одну з найнеобхідніших умов існування нації. За Лепким, національно свідомою людиною не приховує свою національну приналежність, любить свою вітчизну, шанує народні традиції, знає і береже історію та культуру власного народу. «Така свідомість національна, – писав діяч, – дає нації туою ідеальну силу», якою вона може відстоювати власну незалежність та йти шляхом поступу з іншими народами («Національна свідомість») [270]. Саме національна свідомість, зазначив публіцист, лежить в основі справжнього українського націоналізму, розвиток якого до рівня державної ідеології є справою, що виведе Україну зі столітньої неволі. Не шовінізм, на зразок великодержавного російського чи польського, підкреслив Лепкий, а націоналізм, що боронить свою землю, свій народ і свою незалежність перед іноземними загарбниками, – гідний найвищої поваги [270].

Доки існуватиме загроза з боку ворогів, доти, писав Б.Лепкий у статті «Креси», «нам треба бути українськими націоналістами, щоб не стати рабами» [256]. Поки Україна не стане суверенною державою, доти космополітичні ідеї мають бути чужими для співвітчизників.

Виступаючи зі своїми думками у пресі, Б.Лепкий не намагався піддобритися певним політичним колам чи публіці взагалі. Він знав, що сказане ним може не всім сподобатись. Та вважав, що «найкраща в світі прислуга – це правда, висказана в час» [271]. І він хотів сказати ту правду у дуже важливий для всіх момент, хотів навчити земляків думати не тільки політично.

Найважливішим своїм завданням митець вважав «плекання гуманних почувань», «поширення етичних надбань культури» [165 : 461]. За словами сучасників, Б.Лепкий був більше «культурником», ніж «політиком» [14 : IX-XII]. На нашу думку, ці поняття однаково близькі особі митця. Тоді був час, коли письменники мусили ставати

політиками, своїми творами вести народ шляхом поступу. Саме це змусило Лепкого звернутися на сторінках власних творів до часів гетьмана Мазепи, в добі якого бачився приклад державобудування для сучасників та майбутніх поколінь.

Повернувшись у кінці 1925 року у Краків, Б.Лепкий продовжив працювати на ниві української культури. У міжвоєнний період діяч став одним із духовних провідників українського громадянства. Як зазначив П.Лисяк: «Всюди там, де творилося діло, де йшло про працю, а не інтерес, де родилося щось живе, гарне, тривке й на велику міру – Лепкий відгукувався щирим і цілим серцем...», а пропаговані митцем ідеї стали «неписаним законом життя для мільйонів і мільйонів» [38 : 46].

Лепкий уявляв і розумів Україну як щось особливе, своєрідне – окремий витвір Бога-Творця, який дав українському народові особливу місію та окреме історичне призначення. Тому Б.Лепкий завжди обурювався на будь-яке мавпування чужого. Так в листі до о.Й.Скрутеня, одного з організаторів Клерикальної партії Галичини у 1927 р. [272 : 159-162], письменник став на захист історичних пам'яток, проти їх «модерних» реставрацій: «Я не ворог нового, але на мою гадку, воно мусить логічно виростати зі старого, а то ми все будемо народом без традиції, ростиною без коріння...» [173 : арк. 5]. Для Лепкого берегти минуле – це берегти мову, традиції, віру, духовність, все те, що складає особливість кожного народу і є тим, що творить основу єднання культурних народів [274]. Тому з таким боєм митець-гуманіст писав у листах до друзів про трагічні події у підрадянській Україні, де більшовиками проводилось свідоме «нищення українства» [275 : арк. 2]. На думку Лепкого, поступ людства нічого не вартий, коли він не здатен дати українському народові «хліба й волі» [150 : 82-83].

Напередодні Другої світової війни українсько-польські взаємини залишалися вкрай напруженими. Визвольний рух західних українців проти польського панування розділявся на «три основні течії: партії, які використовували легальні засоби боротьби; національне підпілля; комуністичний рух». «Старше покоління українських політиків, духовенство, більшість інтелігенції» становили основу «легалістської» течії у політичному русі Галичини. Не відмовляючись від кінцевої мети соборної незалежної

української держави – вони виступали на захист національних та соціальних інтересів українців [197 : 277-278].

Б.Лепкий завжди залишався прихильником мирного порозуміння між поляками та українцями, шовіністичні тенденції були чужими для його світогляду. Цим пояснюється близькість діяча до українського національно-демократичного об'єднання, очолюваного Д.Левицьким [171 : 19-21; 105 : 66-69; 106 : 2]. У програмі УНДО проголошувалась боротьба за самостійну Україну легальними засобами (парламентська діяльність, легальна преса, віча та ін.).

У 1938 р. видатного українського письменника було обрано сенатором Речі Посполитої. Про діяльність Лепкого на цій ниві можна судити лише з єдиного документа, з його промови «Велика традиція українського народу не дасть йому загинути», опублікованої на сторінках львівської газети «Новий час». У ній діяч торкнувся найважливіших проблем українсько-польських взаємин, насамперед, задовільного стану освіти для українців у Польщі. Причини цього вбачав у ставленні до українців, як до меншовартісного народу, а це «нас болить і дразнить, та некорисно впливає на наше національне життя» [276 : 4]. Особливо боляче це відчувати, коли знаєш про «заслуги наших предків для культури і цивілізації». Адже, доводив Лепкий, українцям є чим гордитися.

Виступ сенатора містив огляд історії української культури від княжих часів до сучасних, її оригінальності та багатства. З найдавніших часів, стверджував Лепкий, Україна займала особливе місце у культурному та політичному житті Заходу та Сходу [144 : 48-49].

Велика увага у виступі сенатора приділена проблемі шкільництва в історичному розвитку. Промовець згадав княжу епоху, діяльність на ниві освіти князів Острозьких, Слуцьких, Хоткевичів у XVI ст., шкільних брацтв у Львові, академії у Києві, котра довгі роки була вогнищем науки і культури: «промінювала далеко і виховала багатьох преславних теологів-моралістів, полемістів, вчених, істориків» [276 : 4]. Це привело Лепкого до висновку, що «справи освіти в Україні зле не виглядали». Тому кожен мав

визнати, що українці – немаловартісний народ.

Лепкий водночас відзначив велетенські заслуги українського меча: «Українське лицарство оборонювало європейську культуру і цивілізацію перед наступами азійських орд» у XIII ст., у XVII ст. «козаччина принесла заслуги не лише Польщі, але й християнській Європі» [276 : 6], ставши на шляху татар. За часів Мазепи і в недалекому минулому від долі України залежало майбутнє всієї Європи.

У кінці виступу Лепкий порушив справу рідної материнської мови, яка є зерном, що з нього виростають промови українських парламентарів. «Обмежувати матірну мову не корисно ані для краю, ані для держави», бо митець переконаний: «свідомий громадянин, що кохає свою землю, віру і мову та свою культуру – це найцінніший скарб не лише народу, але і держави» [276 : 6].

Промова письменника у Сенаті Речі Посполитої відображає національно-патріотичний світогляд митця наприкінці життя. Цей виступ характеризує Лепкого як людину зі сформованими поглядами на проблеми, котрі турбували українську суспільність на кінець 30-х рр. XX ст. У їх вирішенні митець, керуючись загальнолюдськими цінностями, виступив за збереження та дальший поступ української духовності.

Друга світова війна і «більшовицька інвазія 1939 року застали Лепкого у краю. Не бажаючи згинати у кігтях чрезначайки» [39 : 19], діяч повернувся у Краків. Окупаційна політика німецьких властей (закриття Ягеллонського університету, арешт польських професорів, в тому числі і Б.Лепкого [172 : 244]), трагічні події на Східній Галичині підірвали здоров'я митця. 21 липня Б.Лепкого «не стало між живими» [33 : 13]. По відправі панахиди на Раковицькому кладовищі у Кракові з покійним прощалися представники від греко-католицького духовенства, українських наукових установ, студентства та громадськості [53 : 74; 277]. Від Товариств «Просвіта» і «Рідна школа» виступив М.Коновалець, котрий наголосив у своїй промові: «Б.Лепкий – був людиною великого серця і великого ума, а його щироукраїнське серце обіймало всіх українців як братів, і в цій саме черті його характеру пробивалася практично його соборницька ідея»

[53 : 75].

Таким чином, проаналізувавши світогляд діяча в історичному розвитку, ми прийшли до висновку, що перед нами яскравий приклад лицаря-борця за українську національну ідею, речника визвольної ідеології та творця нової української духовності. В основі національно-патріотичних поглядів Б.С.Лепкого лежить любов до України та українського народу. На цьому незмінному тлі викреслюються думки діяча в різні періоди життя. Перебуваючи у достатньо близьких особистих стосунках з лідерами правого консервативного напрямку української політичної думки початку ХХ століття, співпрацюючи з партіями та організаціями правого полюсу, Б.Лепкий проповідував ідею Української Самостійної Соборницької Держави та виступав за утвердження християнських цінностей у суспільстві. Однією з характерних рис Б.С.Лепкого – культурно-просвітнього та громадсько-суспільного діяча, який чітко відокремлював служіння Україні та її народові від праці в будь-якій партії, – була «надпартійність». У зіткненні між загальнонаціональними, загальнодержавними інтересами й інтересами партійно-політичними він завжди віддавав перевагу першим. Світоглядні позиції Б.Лепкого стали засадничими у його різнобічній діяльності, що виступила яскравим підтвердженням тези про безумовний демократизм і гуманізм української національної ідеї.

РОЗДІЛ 3

РОЛЬ БОГДАНА ЛЕПКОГО В НАЦІОНАЛЬНОМУ ВІДРОДЖЕННІ УКРАЇНИ

Серед когорти подвижників національного відродження України на зламі ХІХ – ХХ століть, творча спадщина яких набуває сьогодні особливого значення, є постать Богдана Сильвестровича Лепкого. В історії української культури та національного громадсько-політичного життя Б.Лепкий займає одне з найвизначніших місць як письменник і вчений, критик і видавець, промовець і публіцист, педагог і виховник, художник і мистецтвознавець, культурно-просвітній і громадсько-політичний діяч, внесок якого у справу пробудження і формування національної самосвідомості українського народу може дорівнювати спадщині таких велетів ХХ сторіччя як Михайло Грушевський чи Іван Франко.

Оцінюючи заслуги Б.Лепкого як письменника, вченого й громадянина для національної справи, відомий український журналіст, сучасник митця, Павло Лисяк писав: «Богдан Лепкий – це людина, яка усе своє життя віддала беззастережній службі нашої національної ідеї, яка тому має для неї безсмертні заслуги, які вже перейшли до нашої історії і з її скрижалів ніколи вимазані не будуть. Власне творчій праці й заслугам таких наших передовиків як Богдан Лепкий і йому подібних завдячуємо теперішній стан нашого національного розвитку, отже форму і зміст сучасного українства» [38 : 43].

Діяльності Б.Лепкого притаманні широкий діапазон і багатогранність. Не було жодної вагомої ділянки культурного та громадсько-суспільного життя, в яких він безпосередньо чи опосередковано не брав би участі. Продовжуючи духовні традиції української інтелігенції у справі служіння народові, Б.Лепкий проголосив своїм кредо «добро української культури» [219 : арк.87]. Як зазначив З.Кузеля, в культурній праці

Лепкий бачив «запоруку дальшого розвитку нації та здійснення свого й нашого ідеалу – державної самостійности» [11 : 39].

Виховання нового національно свідомого покоління української інтелігенції Б.Лепкий вважав своїм першочерговим завданням. На його реалізацію була спрямована різнобічна діяльність Лепкого.

3.1.Письменницька спадщина Б.Лепкого

На початку ХХ століття художня література стала головним проявом українського національного відродження, вона мала вирішальний вплив на розвиток національної свідомості та мистецьке виховання українського громадянства. М.Кугутяк писав: «свідомість народу формувалася і збагачувалася творчістю письменників старшого та молодшого покоління: І.Котляревського, Т.Шевченка, П.Куліша, Ю.Федьковича, І.Нечуя-Левицького, П.Мирного, М.Старицького, І.Франка, Лесі Українки, Н.Кобринської, М.Коцюбинського, В.Стефаника, Б.Лепкого, П.Карманського та багатьох інших» [200 : 86].

Богдан Сильвестрович Лепкий, на наш погляд, як ніхто інший з українських письменників, вплинув на формування національної свідомості українського народу і разом з тим української духовності. З цього погляду його поезія та історична проза, насамперед, роман «Мазепа», як предмет дослідження, мають першорядне значення для окреслення місця митця в українському національному культурно-державному відродженні.

Вихований на Шевченківських традиціях, Б.Лепкий усвідомлював важливе значення літератури для пробудження національних почуттів. З цього приводу він писав: «письменник виявляє свою національність у своїх творах. Якщо його твори пройняті національним духом, як вони не мертві, а роблять вражіння, впливають на життя нації, будять свідомість, ширять любов до рідного краю, до свого народу, до його минушини, до його долі й недолі, так він національний письменник» [278 : 319].

Опублікована в тогочасних часописах, тижневиках, календарях поезія та проза Лепкого швидко доходила до читача і мала безпосередній вплив на формування його

свідомості. Враховуючи цей вагомий чинник у процесі популяризації авторських ідей серед найширшого загалу, митець упродовж усього свого життя активно співпрацював з багатьма часописами не тільки в Галичині, а й поза межами краю. Серед тогочасних українських видань, на сторінках яких друкувалась творчість Б.Лепкого, варто назвати такі як «Зоря», «Руслан», «Діло», «Буковина», «Літературно-Науковий Вістник», «Дзвони», «Світ», «Жіноча доля», «Письмо з Просвіти», «Життя і знання», «Дажбог», «Назустріч», «Ілюстровані вісті», «Краківські вісті», «Буддучина», «Дзвінок», «Світ Дитини», «Літопис Червоної Калини», «Календар Просвіти», «Народний декламатор», «Просвітні листки», «Календар Батьківщина» ін. Перебуваючи від початку Першої світової війни в Австрії та Німеччині, митець публікував власні твори на сторінках українських еміграційних видань: «Вістник Союзу Визволення України» (Відень); «Шлях», «Просвітний листок» (Зальцведель); «Нове Слово», «Українське Слово», «Літопис» (Берлін) [40; 67; 190; 191].

Твори письменника широко друкувались, починаючи з 1896 року, у часописах української діаспори в Америці: «Базар», «Свобода» (Нью-Йорк); «Америка», «Шлях» (Філадельфія); «Українське життя», «Нова Зоря» (Чикаго); «Українське народне слово» (Піттсбург) [60 : 4].

3.1.1. Ще до появи історичного роману «Мазепа» Богдан Лепкий був широко відомий серед українського читацького загалу, насамперед, як поет, віршоване слово якого було виразником і пропагандистом ідеї українського національного відродження. Вся поетична творчість митця – від перших віршів, що постали у Відні, на чужині, як вияв туги за рідним краєм та батьківською хатою, – пройнята виразними національними прагненнями та глибоким «українським» змістом [279; 280; 281; 282; 283].

Одні бачили в Б.Лепкому мрійливого лірика, другі – співця хліборобської стихії, треті – естета-модерніста, четверті – націоналіста, але рідко хто хотів бачити в ньому барда України, України героїчної минулої і сучасної, яким він – з духа, з походження, з виховання і з переконання був.

Доля України завжди лежала йому на серці. Б.Лепкий знав життя свого

бездержавного народу, чітко бачив усю його національну трагедію, тому питання національно-соціального визволення було великою рушійною силою його таланту.

Серед віршованих творів Б.Лепкого позначаються дві доби:

- рання доба настроєвої лірики, де переважає громадянський мотив;
- друга, пізніша, в якій беруть верх твори патріотичного спрямування.

Чіткої межі між ними немає, але другий етап у творчості митця пов'язаний з подіями напередодні Першої світової війни і після неї.

Вже з перших збірок, що з'явилися друком, починаючи від 1901 року («Стрічки», ін.) [190 : 229-240], Б.Лепкий заманіфестував свою любов до України, її чарівної природи, роботящого, але знедоленого бездержавного народу. Тематика перших збірок широка, однак, домінуючими були, безперечно, роздуми молодого поета про обов'язки митця перед суспільством. Своє завдання митця-громадянина Лепкий подав у таких містких і влучних словах: «Як чуєш і як можеш, так пиши / Для себе, для людей або для справи» («Хто, дивлячись, як куряться ліси...»), що стали девізом для письменника у його подвижницькій праці на ниві українського національного культурно-державного відродження.

Продовжуючи традиції Т.Шевченка, Б.Лепкий став голосом і совістю народу, співцем України, рідного Поділля, краса природи якого, особливо восени, причарувала поета на все життя та породила десятки маленьких ліричних шедеврів, що стали своєрідною візитною карткою митця. В той же час, у ранніх творах виразно зазвучала і громадянська позиція письменника.

З обуренням і болем бачив Б.Лепкий, що втрачені державницькі основи: немає власної влади, бо «чужі» Україною правлять, немає власної території – земля «власна», та не «своя» («Я не дивлюся на село...»); немає української нації – сини України на чужій ниві працюють, «як наймити». Сама ж Україна запала у глибокий сон («Спросоння»).

Спостерігаючи той летаргічний сон України, звернувся письменник до Т.Шевченка, як до будителя нації, як до людини, що «підняла українську ідею». У вірші «На Тарасовій могилі» він підніс Кобзаря як приклад громадянина-патріота для свого

покоління, «що втратило честь», приспало національну гідність. Піднята проблема «проводу» зачіпала іншу – таку ж актуальну для української історії, – проблему «зради». До тих, що зреклися власного народу, звернені слова: «Всьому вині ви, / Плеканці Москви, / Скандинавські нащадки, монголи / Замість люд вести, / Перед ним іти, / Як стратеги до бою за волю, / Ви задля вигод, / Як безумний скот, / На ворожий бік претесь юрбою». Вірш, написаний у 1903 році, закінчувався полум'яним закликком автора до сучасників «йти з своїм власним народом!».

Поезія Б.Лепкого була безпосереднім відгуком на національно-визвольні процеси в Україні на початку ХХ століття. Вона відображала цілу гамму національних почуттів і пропагувала українську ідею серед найширшого загалу українського суспільства. Поета захопила хвиля національного відродження, що привело до появи цілої низки високопатріотичних творів.

Б.Лепкий бачив свій обов'язок громадянина у тому, щоб своїм «словом» збудити приспану тяжким сном Україну, вивести народ на шлях волі, воскресити в ньому козацького духа. Лепкий, услід за Шевченком, питав: «Хто ми?» («Весна народів»). За ним же відповідав, що «ми» – нащадки славного козацтва; повернувшись до батьківських традицій, «ми» віднайдемо себе, пробудимось зі сну, загартуємо волю і – порвемо кайдани («Я не дивлюся на село...»).

Митець протиставив сучасній недолі минулу славу, і цей контраст діяв з надзвичайною силою. Б.Лепкий надавав великого значення популяризації героїчного минулого народу, його давніх традицій державно-політичного та культурного життя, насамперед, часів Київської Русі та Козацької держави.

З перекладом на польську мову «Слова о полку Ігоревім» «тісно в'яжеться низка прегарних з історіософічним забарвленням поезій» [284 : 10] «Слідами Ігоря», написаних у Кракові в 1911 році. Перед читачем постала слава доба української історії, коли сини України берегли славу великих князів, із переконанням, «поки предків дух жие, / Не боїмось руїни», ішли у бій. Нашадки тих героїв, сучасники митця, втратили не тільки свободу, а й національну гордість. Їх поет-сборник закликав відновити предківські

традиції, проголосивши: «Слідами Ігоря спішіть на Дін, / Там слава жде вас, предків дух вас просить!».

Б.Лепкий жив і творив в атмосфері, де питання минулого України зробилося предметом живих дискусій. Насамперед, у співпраці з В.Липинським слід шукати генези таких архитворів митця, як «Калнишевський у неволі», «Два голоси», «Батуринські руїни», цикли «Для ідеї», «На маргінесах» ін. [11 : 46].

Поезії циклу «На маргінесах», зазначив сам Б.Лепкий, є мовби записами на полях (маргінесах) дослідження історика В.Липинського про київського полковника М.Кричевського, сподвижника Б.Хмельницького [165 : 391]. Головний вірш під назвою «На маргінесі книжки про Кричевського» влучно змалював настрої української здекласованої інтелігенції, що вийшла з народу, але, пройшовши чужу школу, втратила зв'язок з минулим. Повна сумнівів, вона питала: «Чи тут, чи там, наш дім? наш храм?». У поезії «Батуринські руїни» (1911) Б.Лепкий дав відповідь на ці питання: для митця столиця гетьмана Мазепи, знищена і осквернена ворогом, була домом і храмом. На убогих руїнах Батурина поет гостро відчував ганьбу рабської сучасності, весь сором національної зради цілих поколінь. Саме до цих лжесинів України були звернені його палкі слова: «Не сяде пан, / Ні цар, ні хан, / Там, де колись був наш гетьман. / Ніколи!». Тут Б.Лепкий виріс на національного пророка, тут остаточно сформувалися його соборницькі переконання.

Для Б.Лепкого «минуле – річ свята» («Не відбирайте надії»). В давнині він бачив свою «золоту» мрію. Сама земля «нашіптувала» йому про «минувшину рідного люду...» («Я учивсь рідних слів»), а народна пісня «співала» про «стеги і могили», говорила «віщо»: «минули козацькі часи, / Не минулась козацька слава» («Миколі Лисенкові»).

Українське козацтво трактувалось Б.Лепким як символ національно-визвольної боротьби, носій свободи й національної державності. Своєрідним символом козацьких звитяг виступили у віршах митця могили у степах. Могили, мотив яких йде в Лепкого від Шевченка та Куліша, промовляють – «стогнуть» – у творах письменника голосом предків до нащадків, оживляють у їхніх серцях завмерлий дух історії («Серця мого біль»,

«Сповідь землі» ін.).

Б.Лепкий вірив, що з тих могил завтра воскресне козацький дух, і тоді «за великий гріх» – зраду цілих поколінь українській ідеї – «гряде велика кара», що принесе Україні благодатне очищення. Захована у могилах правда вийде на останній бій із займанцями, щоб розбудити Україну, «І може внук / Почує кров дідів / З перед віків?» («На маргінесі книжки про Кричевського»), – і відновить втрачену самостійність.

Ідея власної державності була пра-ідеєю Богдана Лепкого, вона червоною ниткою проходить через усю поетичну творчість митця, зокрема, у Мазепинському «циклі», що став своєрідним начерком майбутньої монументальної прозової епопеї про гетьмана, на прапорі якого «була виписана «Самостійна Україна» [214 : арк. 56]. До циклу слід віднести твори «Полтава», «Ой гіркі тоті бенкети» (1906), «Мазепа» (1908), «Орлик», «Батуринські руїни» (1911), в яких «порушувалася проблема національно-визвольної боротьби України, реабелітації гетьмана» [109 : 43], котрий хотів «Україну збудити, / Піднести з гробу й обновити / Життям державним» («Мазепа»).

Тісна співпраця з малярем О.Куриласом у виданні в 1909 році портрета гетьмана І.Мазепа, написаного молодим мистцем з нагоди 200 – ліття виступу гетьмана проти Росії, породила бажання у письменника написати монументальний твір про «великого гетьмана» [214 : арк. 58]. Ним мала стати трагедія «Мотря» (1914), з якої уцілів лише «Пролог». Короткий зміст «першої української драми в героїчному стилі» зберігся у спогадах Л.Цегельського: автор написав трагедію, в якій Мотря Кочубеївна полюбила Івана Мазепу за його відданість українській ідеї. Вона стала вірною помічницею гетьмана у його справі, своїми руками вигаптувала хоругву з Михайлом Архистратигом, гербом України на малиновому полі, яку вручила Мазепі і старшинам у момент вибуху повстання [9 : 20].

Б.Лепкий в образах гетьмана та Мотрі дав приклад щирого патріотизму, що поставав з любові до волі України. Мазепа у митця не тільки виступив як будівничий української держави, а й як захисник історичних надбань рідної культури, що були національно вартісними для кожного народу, особливо ж, недержавного. Надзвичайно

містким вийшов образ Мотрі, що уособив собою Україну, її «грядуче воскресіння з тліни».

Замикала тему минулого у творчості Б.Лепкого напередодні Першої світової війни поема «Калнишевський у неволі». У листі до К.Студинського сам автор так писав про генезу написання твору: «Просили мене, щоб я написав прольог на січове сьвято, але, «щоб не нападати на Росію, бо прийдуть брати Сохи, а вони того не люблять». Розуміється, що я написав, бо ніколи від роботи не відтягуюся, але написав так, як думаю, а не так, як хочуть. Написав я Калнишевського в Соловецькім монастирі, річ, як люди кажуть (приміром В.Липинський) дуже мощну, але звернену, як раз проти всіляких панросійських спокус» [285 : арк. 98].

У поемі автор змалював горду постать останнього кошового Запорізької Січі Калнишевського, засланою царицею Катериною II на Соловецькі острови: «Дивіться! Се останній Січі пан, / Се атаман останній у неволі!.. Дивіть, сини; за вас він тутки гине!». Поет подав сучасникам приклад для наслідування, як треба любити Україну і служити їй, «кому ж зовсім байдужа наша річ, / най відтіля собі тікає річ! / Рабом родивсь – / нехай рабом сконає».

К.Трильовський згадував, яке велике значення мала тоді зінсценізована поема, поставлена в 1910 році у Чернівцях театром львівської «Руської Бесіди». Особливо захоплювала глядачів заключна сцена п'єси: «Могуче вражіння робило, коли умираючому в Соловецькім монастирі Калнишевському привиджуються стройні ряди наших Січей, котрі і справді через задний плян сцени переходять. Ця чудова п'єса кінчиться словами: «Чекає нас велика річ! / Воскресне Січ!» [12 : 112].

Перед першою світовою війною з-під пера Б.Лепкого вийшли цикли патріотичних віршів про М.Шашкевича та Т.Шевченка. Сам автор так пояснював мету написання творів: «Здавна носився я з думкою зготовити віршовані життєписі наших визначних мужів. З одного боку диктував мені їх голос пієтизму, а з другого практична ціль – дати молодіжи нашій зразки неугнутих борців за долю й волю рідного народу. Як письменник почав я від Шевченка та Шашкевича» [165 : 394].

Обидва цикли були написані на замовлення Товариства «Просвіта» з нагоди ювілеїв будителів української нації, що широко відзначалися тоді у всій Галичині. У столітні роковини народження М.Шашкевича побачила світ тисячним тиражем збірка творів Б.Лепкого під промовистою назвою «Для ідеї» (Львів, 1911), в якій автор змалював постать о.Маркіяна як одного з проводирів галицького відродження ХІХ століття. Його устами митець проголосив кредо українця-патріота: «над все дорожчий для ідеї труд». Для Лепкого заслуга Шашкевича і всієї «Руської Трійці» полягає у тому, що саме вони першими виступили проти соціального та національного гноблення, видали «першу книжку» («Русалка Дністрова»), підняли на п'єдестал народну мову, в якій вбачали джерело сили для майбутнього пробудження нації: «Від мови рідної нам треба починати, / Бо як же то німий буде промовляти?» («Нарада»).

Ідеї М.Шашкевича були близькі самому Б.Лепкому, котрий був переконаний, що саме духовно-культурний фактор є визначальним для недержавних націй, як могутній інстинкт національного самозбереження та самоусвідомлення.

Цикл «Шевченко», що з'явився друком двічі: вперше під назвою «За люд» (Краків, 1914), вдруге – «В Тарасові роковини» (Відень, 1915), – продовжив галерею образів визначних діячів української культури. Автор майстерно змалював життєвий шлях людини, що була покликана провидінням вивести свій народ з духовної неволі («Літ тому сто»). Шевченко – національний поет усієї України: «Від Карпат аж по Дон його нива» («Батькове пророцтво»); Шевченко – співець минулої слави, будитель приспаного козацького духа: «Він, ніби гетьман України, / Гетьманщину давно з руїни / Добути хоче...» («Суд над поетом»); врешті, Шевченко – «з великих найбільший син» неньки України («Благословенна най буде година») – зримо постав перед читачем, заговорив своїм «віщим голосом» до мільйонів українців.

Б.Лепкий пророче відчував «майбутні бої», тому кликав сучасників повернутись до вічних цінностей, знайти в них опертя: «Покинь на хвилю торг життя – а духа / Скріпи у собі та зніми угору! / Народе мій! / се я тобі говорю, / А в кого розум й серце є, – най слуха...» («Покинь на хвилю торг життя»).

Ці твори – «не патріотичні вигуки» [14 : XXXI], а думки митця про те, що його найбільше вражало – це «недоля народу, брак державности, національної ідеї» [62 : 161]. Поета захопила хвиля національного відродження, метою якого було здобуття незалежної держави. К.Трильовський писав у цьому контексті: «він (Лепкий – Б.Н.) не лише автор ніжних еротиків і настроєвих віршів. Його ліра уміє справді видати з себе такі могутні акорди, як «Два голоси», або «Не схиляйте вниз прапора» [12 : 110].

Широковідома поезія «Не схиляйте вниз прапора» (1908) закінчувалася утвердженням безсмертності української ідеї: «хоть поборе ворог тіло, / але духа не зможе». Значний внесок у справу пропагування ідеї національного культурно-державного відродження України зробив Б.Лепкий твором «Два голоси» (1911), в якому митець виступив провісником грядущих подій, коли українська ідея стане на вістрі доби. Вірш, виголошений автором у 1914 році на здвизі «Соколів» та «Січей» у Львові, закликав не впадати у розпач, не зрікатись права кожної нації на самостійність («Голос зневіри»). «На «Голос зневіри» «Голос надії» проголошував альтернативу боротьби» [109 : 30]. У поезії Б.Лепкий задекларував своє політичне кредо митця-соборника: він чув підземний дзвін могил і голос Слави, бачив дорогу до Волі, коли Україна стане єдиною державою, кордони якої простягнуться «ген над Дін» («Голос надії»).

З початком Першої світової війни ми бачимо різку зміну настроїв у творчості письменника. Б.Лепкий зайняв позицію активної участі українських сил у боротьбі за утвердження української національної соборницької ідеї. Як стверджує М.Климишин, «від вибуху війни панівним мотивом лірики Лепкого являється патріотичний мотив» [45 : 45]. Ф.Погребенник у «воєнній» поезії митця розрізняє два аспекти: гуманістично-загальнолюдський і патріотично-національний [109 : 31]. Сам Лепкий відзначав: «у воєнних віршах часто-густо не говорю я, як одиниця, а хочу передати почування, коли не загалу, так тих гуртів, серед яких я жив і працював» [165 : 392]. Відображаючи настрої українського суспільства, Лепкий виступив у віршах того часу як полум'яний борець за незалежну Україну. Оспівуючи визвольну боротьбу галицьких українців, зокрема, їх збройних сил – Українського Січового Стрілецтва, поет підніс своїми творами

національну і самостійницько-державну свідомість українського загалу.

У творах митця на повен зріст постав український вояк під синьо-жовтим прапором. Його справа – «кервава слава, вмерти, або побідити» («Гаркнули бубни»); йому дарма, що «в рушницях куль немає, немає хліба, одягу, чобіт. / Та що йому? / Він край обороняє від ворогів, / а ворогом – весь світ» («Наш Мінйон»). Це Український Січовий Стрелець пішов у бій «за України волю» («Буря»), й вмирав за неї («Напис на стрілецьких гробах»).

Патріотичний соборницький зміст стрілецьких віршів Б.Лепкого був висловом тих глибоких національно-державницьких почувань, якими жило все стрілецтво. Стрільською піснею став «ліричний» шедевр [57 : 102] «Журавлі» («Видиш, брате мій...») (1910), покладений на музику у 1914 році Левком Лепким [110 : 8-13]. У вірші туга галицьких селян-емігрантів за Україною трансформувалась «у надривне страждання борця, який полишає цей світ, так і не здобувши волі для отчої землі» [91 : 7]. Саме цим пояснюється той факт, що з перших боїв Українських Січових Стрільців з ворогом пісня «Чуєш, брате мій...» стала виконуватись як похоронний марш над загиблими вояками. З часом «Журавлі» поряд з піснями «Ой у лузі червона калина похилилася» та «Ой та зажурились стрільці січовії» стали одними з найпопулярніших стрілецьких пісень, «ввійшли в кров і кости Стрільцтва» [30 : 128]. За час існування Легіону УСС невід'ємною частиною його побуту стали й інші пісні на слова Б.Лепкого, зокрема, «Отсе тая червона калина» й «Пиймо цю чарку» [52 : 22-24, 78-80].

Окупувавши Галичину, російська армія приступила до ліквідації українського «П'ємонту». Трагічні події тих років зримо постали у багатьох творах митця, написаних для «Вістника Союзу Визволення України» [165 : 392]. Так, у вірші «Останній лист Катрусі» відобразились переслідування царським урядом інтелігенції, тисячі представників якої були вивезені до Сибіру за те, «що вірні були, вірні до сконання, / Своїй святій ідеї».

Суворим переслідуванням було піддано Українську Греко-Католицьку Церкву. З приводу арешту Митрополита Андрея Шептицького на замовлення громадськості

Лепкий написав поему «В храмі св. Юра» (1914) [165 : 394], в основі якої постала перефразована митцем проповідь владики до українського народу. В уста Митрополита Б.Лепкий вклав полум'яний заклик стояти за предківські ідеали, любити «свій край», триматись батьківської віри, що не дасть зламатись перед ворожою навалою, і тоді: «Воскресне, встане Україна!».

Епоха національно-визвольної боротьби українського народу піднесла митця на висоту справжньої геніальності. Широкого резонансу серед українського загалу набули патріотичні твори «Молитва», «Наш Мінйон», «До рідного краю», «Спочинь серце», «В церкві», «І в мене був свій рідний край», «Ноктюрн» [190 : 229-334].

Революція в Росії збудила в Б.Лепкого нові надії на здобуття суверенності України. Порівнюючи здобутки українського народу в минулому із сучасним, поет оптимістично проголошував: «Я вірю, як у Бога, / В відродження країни – / Ще єсть , ще єсть дорога / З упадку і руїни!» («О стріхи мої низькі»). Ідею «вільної, незалежної України Б.Лепкий утверджує й у вірші «Ми єсть народ» з його основним акцентом «Держави власної наш люд бажа» [109 : 32].

Після втрати української незалежності Б.Лепкий не впав у відчай, навпаки, у його поезіях посилювався мажорний оптимістичний тон: «Хоч зламані списи, / Й подертий стяг, / Високо їх неси / В своїх думках!» («Хоч зламані списи...»). Не піддаватись зневірі, а вірити в перемогу української національної ідеї закликали сучасників твори митця «Не трать надії!», «В побіду вір», «Не кидай плуга серед ниви», «Дума Повожатого» ін.

Шевченківський заповіт «Поховайте та вставайте, кайдани порвіти...» зазвучав у Лепкого як обнадійливий «поклик»: «Злій судьбі вперекір / Жий і вір». «Такий тон, сповнений віри у виборення незалежності суверенної держави, не опускає поета і в його подальшій творчості, до кінця життя», – відзначає В.Лев [62 : 171].

У творчості Б.Лепкого періоду міжвоєнного двадцятиріччя головне місце зайняла проза. В поезії того часу переважала «національно-визвольна, духовно-культурна проблематика» [109 : 34].

Найбільшим скарбом, який винесла українська нація з національно-визвольних

змагань початку ХХ сторіччя була духовна суверенність. Хоч українська земля була «розірвана граничними стовпами», поет не впав у відчай, хоч «України не знайшов на карті», питав себе: «може в душі її я віднайду»? І впевнено відповідав: «Вона там є / Єдина, неподільна, / Від Сяну срібнолетного по Дон, / Така розкішна, чиста, ясна, вільна, / Немов найкращий молодечий сон» («Вона там є»). Тим самим митець закликав українців від Сяну до Дону вірити у здійснення української соборницької ідеї у майбутньому.

Про значення Б.Лепкого як духовного провідника нації у трагічні роки бездержавності писав К.Трильовський у спогадах: «Бо ж нам, прибитим тяжкою долею, поневоленим і притоптаним ворожою стопою, треба було доконечно такого барда, котрий могучим своїм співом підносив би нашого духа і розпалював до грани, котрий, хоч «сторощені списи, пощерблені мечі», давав би нашому серцю і нашій душі – надію! І потреба нам герольда національного, котрий би і ту частину нашої молодіжи, що ходить, мов у півсні, а під час таких свят народних як 1.падолиста встидається співати національного гимну, розбудив грімким голосом своєї могучої сурми, заставив та заохотив до діла» [12 : 113].

Митець став свідомо на службу потребам часу і своїм словом будив національні почуття в українському суспільстві, виховував справжніх українських патріотів. Ставши палким співцем українського національного культурно-державного відродження, діяч присвятив свою поетичну творчість популяризації української соборницької ідеї серед найширшого загалу.

Створені митцем образи Шевченка та Шашкевича, гетьмана Мазепи та Калнишевського, княжих дружинників та славних козаків, чії традиції продовжили Українські Січові Стрільці, стали прикладом для свідомих українців у їх праці на ниві українського відродження, у боротьбі за українську державність.

Соборна Україна – провідна ідея поетичної спадщини Б.Лепкого. В той же час, безкомпромісна ідея вільної незалежної соборної держави тісно переплетена з іншою провідною думкою творів митця – ідеєю людинолюбства, завдяки чому творчість

Б.Лепкого стала феноменом національного відродження ХХ століття, яскравим прикладом дальшого злету української культури, національної духовності, і в цьому її непроминаюча вартість для нащадків.

3.1.2. У письменницькій спадщині Б.Лепкого вагоме місце посідає історична проза, представлена, як малими формами («Каяла», «Вадим», «Сотниківна», «Крутіж»), так і великим епічним полотном – монументальним історичним романом про гетьмана Івана Мазепу, що став підсумком і повним висловом думок митця як соборника та громадянина. Саме завдяки пенталогії («Мотря» (I, II, 1926), «Не вбивай» (III, 1926), «Батурин» (IV, 1927), «Полтава» (V, VI, 1928-29), «З-під Полтави до Бендер» (VII, 1955)) про великого гетьмана, будівничого української держави, Б.Лепкий став одним із найвидатніших та найпопулярніших українських письменників ХХ століття, «одним із провідних ідеологів українства, названого ворогами України, як мазепинство» [58 : 15].

Звернення Б.Лепкого у 20-х роках до написання великого прозового твору було не випадковим. Розповідаючи про минуле, письменник-історик ставив діагноз сучасному – аналізував причини поразки національно-визвольних змагань українців на початку ХХ століття [286 : 113-115; 176 : 206-207]. За словами М.Рудницького, «Мазепа» Б.Лепкого «мав відповісти загальнонаціональній потребі після національної катастрофи: бачити перед собою якнайбільше зразків патріотизму, героїства, самопожертви, прикладів державного будівництва» [287 : 30].

Твір митця повинен був задовольнити потребу «виховної лектури для народу, що саме вела б його на шлях державотворчого думання», – писав В.Лев [62 : 68], наголошуючи на усвідомленні Лепким історичного твору, як засобу виховання у загалу національної свідомості, патріотичних почуттів, гордості за героїчне минуле свого народу.

Водночас, Лепкий, як український письменник і патріот, переслідував мету: дати українському читачеві історичний твір, котрий міг би протистояти, тоді надзвичайно популярним, історичним романам польського письменника Генрика Сенкевича, котрі неабияк «спричинилися до вироблення у польських головах уявлення про українців, як

бунтівних варварів» [198 : 424-425]. Пишучи «Мазепу», Б.Лепкий усвідомлював, що читач буде порівнювати його працю з творами Сенкевича та ін., тому його виклад вітчизняної історії був своєрідною відповіддю на публікації історичних творів польських авторів, які відверто фальсифікували нашу історію.

Епопея про І.Мазепу стала підсумком багаторічних дослідів письменника над історією доби козаччини. Простудіювавши такі праці, як «Історія Русів», «Історія України-Руси» М.Грушевського, «История Малой России» Бантиш-Каменського, «История украинского народа» О.Єфименковой, проаналізувавши доробок В.Липинського, М.Костомарова, П.Куліша, І.Срезневського та чимало ін., в тому числі польських та німецьких істориків [98 : 148-150], Б.Лепкий, не відходячи від історичної правди, змалював трагічні події початку XVIII століття в історії України – останні роки гетьманування Івана Мазепи, його виступ вибороти державну самостійність України від царської Росії та трагічну поразку цієї боротьби.

Б.Лепкий, відійшовши від усталеної в західноєвропейській літературі традиції зображувати І.Мазепу як романтичного героя-коханця [288 : 41-49], вперше в українській літературі від XVII століття створив образ І.Мазепи – великого гетьмана, визначного українського державного діяча, досвідченого політика, дипломата, опікуна церкви, мецената освіти, науки та культури. Та, насамперед, Лепкий показав Мазепу як вождя української нації та борця за її незалежність, тим самим зламавши прийнятий офіційною російською монархічною історіографією стереотип гетьмана Мазепи як «зрадника» та «запроданця» [109 : 44-45].

Узагальнивши «на сторінках свого роману все, що було найпрогресивнішого в історії української суспільної думки (ідеї М.Драгоманова, І.Франка, В.Антоновича, В.Винниченка, М.Грушевського, Д.Донцова, В.Липинського та ін.)» [135 : 14], Б.Лепкий вивів у «Мазепі» власну концепцію української держави. Твір митця містив рельєфний вияв сучасних настроїв генерації, яку він представляв.

У час написання перших частин епопеї Б.Лепкий жив у Німеччині, де тісно спілкувався з представниками гетьманського руху, зокрема, з колишнім гетьманом

П.Скоропадським [176 : 208-209]. Останній «пильно стежив за народженням «Мазепи», захоплювався твором, його ідеєю, високо цинив автора» [55 : 7]. Тоді ж письменник співпрацював у часописі «Літопис», редагованому С.Томашівським, відомим істориком, представником державницької школи в українській історіографії, праці якого, поряд зі студіями ідеолога монархічного руху В.Липинського, справили значний вплив на суспільно-політичні погляди автора «Мазепи». Не менш цінними були дослідження історика І.Борщака про добу Мазепи, які друкувались на сторінках «Літопису» [289].

Письменник подав свою історіософську концепцію через слова й думки персонажів (Івана Мазепи, Мотрі Кочубеївни, Івана Чуйкевича, Андрія Войнаровського, Пилипа Орлика, старого козака ін.), але від цього вона не втратила виразності. «Центральний образ роману, гетьман Мазепа, є уособлення по суті державотворчих поглядів самого Б.Лепкого – Філософа й Гуманіста, втіленням його високої громадської позиції», – наголошує В.Соколова [135 : 10]. Безперечно, в образі Мазепи постав сам Б.Лепкий, безкомпромісний захисник ідеї вільної соборної незалежної України та благородна, високо культурна, глибоко релігійна людина.

Т.Литвиненко зазначає, що «в історіософічній концепції Лепкого існують два взаємопов'язані рівні – загальнолюдський і національний; її ключовим поняттям є «держава», «нація», «народ», «правитель» (для України «гетьман»), «ідея», «доля» та ін.» [139 : 229-230]. Письменником осмислюється поняття «української держави», яка неодмінно повинна бути вільною, політично й економічно незалежною. Творцями державної долі, на думку автора «Мазепи», є правитель, сам народ і Бог. Гетьман, наголошує Лепкий, повинен бути досвідченим політиком, дипломатом, мудрим і високоморальним у взаєминах з власним народом. У той же час, народ мусить «слухати свого керманича, любити його й мати згоду між собою», сильний народ – це той, що «одностайно зі своїм правителем з власної волі, а не зі страху», здатен боронити власну державу, свою свободу, особливо ж це стосується України, яку «Господь поставив на порозі з Азією в Європу, поклав, як залізо між молот і ковало...». Саме Бог, підкреслює митець, є одним із творців державної долі України; за гріхи народу (відсутність єдності,

зрада, слабкість віри та любові до своєї землі – Б.Н.) в Україні й така трагічна історія. Через самовдосконалення кожної одиниці спільноти лежить шлях до «ліпшої долі» – державної незалежності [139 : 230-233].

Упродовж усіх томів епопеї домінує політична проблема – намір Мазепи визволити Україну з-під непосильного ярма Росії. На думку М.Здзеховського, «Мазепа» Б.Лепкого є твором людини, вільної від почуття приналежності до східнослов'янських племен, а отже до традицій царської імперії [28 : 202]. Першим кроком, необхідним до усамотійнення України, за Лепким, було духовне визволення українців, тобто зрозуміння й усвідомлення ними того факту, що Росія і Україна («Москва» і «Київ» – у Б.Лепкого) – це два світи, два інші світогляди, дві культури, котрі «важко звести до купи, як важко помирити воду з вогнем» [290 : 327].

Ці світи так взаємно протилежні, як постаті Петра I та Мазепи. Для Б.Лепкого російський цар – втілення східного варварства. «Петро, – читаємо у «Мотрі», – лише вдає європейця, але в душі він азіат, орієнтальний деспот» [291 : 38], що силою насаджував реформи у власній державі й тому так ненавидів волелюбний дух української нації, на кістках кращих представників якої прагнув збудувати власну імперію. Тоді як український гетьман – уособлення освіченого європейця-гуманіста, естета, захисника культури, освіти і науки, які, за Лепким, слід плекати на рідному ґрунті, як необхідну передумову державної самостійності. Лепкий показав Мазепу як представника західноєвропейської формації, котрий розуміє, що культура – це любов до людини, повага її гідності, праця для її добра і щастя.

Та, насамперед, Мазепа у Б.Лепкого – це визначний державний діяч, вождь української нації, у роздумах якого домінує турбота про сучасне та майбутнє України. Мазепа проголосив кредо українця-соборника і громадянина такими полум'яними словами: «Жити не для себе, а для України» [291 : 434], які стали девізом для неодного покоління українських патріотів.

Зі сторінок роману устами Мазепи Б.Лепкий означив мету національно-визвольних змагань українського народу, актуальну як для XVII-XVIII, так і для XX століть: «Ти

московський цар, а я український гетьман. Ти будуєш нову царську державу на кістках сотні поневолених народів, я рішивсь будувати свою, незалежну від деспотії твоєї. Я зрадив тебе, бо не хотів зрадити власної ідеї. А хоч би мені й не довелося в бою з тобою отстоятися, хоч би й прийшлося зложити свою голову стару і стурбовану, так останеться Мазепина ідея. Вона житиме під попелом і кістками, поки грядучі покоління не відгребуть її, не піднімуть високо на свій прапор і не заткнуть його біля престолу вільної та незалежної від московських царів Української держави» [290 : 299]. Бажання визволити Україну з-під гніту Петра I – це не прояв особистих амбіцій гетьмана Мазепи, а історична необхідність, – стверджував митець своїм твором.

Б.Лепкий дав глибокий аналіз почуттів головного героя у найтяжчі хвилини його життя, коли необхідно було забути, що ти людина, а стати лише вождем, для якого благо України та добро української нації є першочерговими цінностями, заради яких варто віддати і власне життя. Незважаючи на трагічність історичних подій, твір Б.Лепкого позбавлений песимістичних тонів, тому що залишилися послідовники Мазепиної справи, котрі, усвідомлюючи істину «жертвою одиниць росте гуртове діло» [291 : 440], готові йти на будь-яку жертву «ради державної ідеї» [291 : 334].

В українській традиції «мазепинство» означало боротьбу з царською тиранією Москви. Ідея Мазепи не зійшла з політичної арени, а залишилась у свідомості українців ще довго після смерті Мазепи. Про це свідчила пенталогія Б.Лепкого «Мазепа», яка вийшла у міжвоєнний період і була відгуком на події в історії України ХХ століття. Описуючи героїчне минуле народу на сторінках епопеї, Б.Лепкий намагався донести до читача основний зміст української національної ідеї, мав на меті розбудити національну і самостійницько-державну свідомість у молодого українського покоління, тим самим митець продовжив справу гетьмана Мазепи виховувати державотворчий елемент – національну еліту, як необхідну передумову майбутньої незалежної держави.

Український читач прийняв роман «Мазепа» із захопленням. На адресу письменника прийшли схвальні відгуки визначних українських державних та культурних діячів того часу – Митрополита Української Греко-Католицької Церкви А.Шептицького,

президента Української Народної Республіки в екзилі А.Лівицького, директора «Української Бібліотеки ім.С.Петлюри» в Парижі В.Прокоповича ін. [62 : 221]. Зокрема, А.Шептицький, наголошуючи на національно-виховній цінності «Мазепи», писав: «Усі Ваші історичні повісти я читав – усе з великим заняттям. Гратулюю Вам тих знаменитих творів, які можна дати кожній дитині з тим пересвідченням, що лише найкращий вплив може мати. Мазепа Вашої Трилогії – може ідеалізований, але так симпатичний герой, що всім нам до серця припав і всіх учить високої ідеї патріотизму» [155 : 387].

Та, насамперед, ідейний зміст «Мазепи» зрозумів і належно оцінив широкий загал. Як відзначив М.Голубець, відомий журналіст того часу, «громадянство зачитувалось «Полтавою» та «Мотрею» [39 : 12]. П.Лисяк писав у своїй статті «Богдан Лепкий як громадянин»: «І наш загал гаряче на ці почини відгукнувся. Книжки історичного змісту стали в нас найбільш почитною лектурою. Фактом є, що нерідко можна було стрінати сільських хлопців і дівчат на вигоні за товаром при лектурі Мотрі, Батурина, Полтави, Вадима та Сотниківни» [38 : 44]. Брат письменника Л.Лепкий згадував з цього приводу: «Трилогія була призначена для масового читача. Кожний міг побачити після її появи, як зачитувались нею села, як по читальняних бібліотеках стирася на терміття папір тих декількох примірників книжки» [176 : 207]. А ось спогади студентки професора Б.Лепкого, О.Яворської-Копач: «А ми вся молодь, як зачитувались трилогією «Мазепа»! З неї пізнавали історію, полюбили гетьмана Мазепу» [65 : 2].

У цьому контексті постає питання, як епопея про гетьмана-державника була прийнята тогочасною літературною критикою. Вихід роману привернув увагу кращих її представників. Зокрема, М.Рудницький та Є.-Ю.Пеленський, відзначивши деяку розтягненість оповіді, перенасиченість монологами та ліричними відступами, наголосили на ролі твору Б.Лепкого у формуванні національно свідомого українця. Так, Є.-Ю.Пеленський у своїй монографії «Богдан Лепкий. Творчий шлях» писав: «Все ж навіть найсуворіший критик не може відмовити Мазепі літературної стійкості, а ще більше великої виховної вартості» [284 : 21]. Бажання автора «Мазепи» підбадьорити читача «у патріотичному дусі» підкреслив М.Рудницький [287 : 31]. Перу В.Ратича належить така

характеристика націотвірної ролі письменницького доробку Б.Лепкого: «Оттими творами добуває собі автор не тільки славу митця, але й заслужене становище улюбленого вчителя молодого покоління та духовного провідника всього українського громадянства» [16 : 78].

На східній підрадянській Україні проголошена Б.Лепким соборницька ідея була сприйнята як прояв войовничого націоналізму. В.Державин у своїй статті «Історична белетристика Богдана Лепкого» на сторінках харківської «Критики» про «Мазепу» Б.Лепкого писав: «це суцільний історичний фальш, добірна колекція ундо-фашистських концепцій і ідейок, невдало замаскованих подобою об'єктивного історизму. З-за цього «історизму» визирає обличчя класового ворога – західно-українського фашиста, який на втіху собі хоч уявно, в історичній давнині конструює те, що безсилий він створити реально» [41 : 48]. Стаття Державина і не могла бути іншою, вона повністю відповідала духу його доби, коли в Радянській Україні велася боротьба з націоналізмом у будь-якому прояві. Однак, саме вона стала причиною повної заборони імені відомого українського письменника та його творів у Радянській Україні на десятки років.

Таким чином, патріотичний почин письменника був гаряче підтриманий прогресивною частиною українського суспільства, що підтвердило актуальність поставлених Лепким проблем. Автор «Мазепи» став одним із найпопулярніших українських письменників у Галичині: його історичні твори стали справжніми бестселерами – виходили тисячними тиражами, щоб задовольнити все зростаючий читацький попит, а згодом «Мотря» з'явилася у перекладах чеською та польською мовами [40 : 47, 77].

Популяризації твору та Мазепинської ідеї сприяли і виступи самого Б.Лепкого перед українською громадськістю. Зі спогадів сучасників довідуємось про «надзвичайну атмосферу», що панувала серед слухачів у момент «високо артистичного читання» автором уривків із роману «Мазепа» [180 : 52; 188 : 4].

«Прихильно прийняту українським і чужим суспільством тетралогію «Мазепа» використали Григор Лужницький і Лев Лісевич для опрацювання для сцени драм

«Мотря» (5 дій) і «Батурин» (1936). Їх грали з успіхом на сценах драматичних театрів у Галичині» [62 : 224]. З листа О.Кривіцької, акторки театру Тобілевича, визнаємо, з яким ентузіазмом готувався їхній колектив до постановки «Мотрі», «скільки пережив він радісно-зворушливих хвилин, коли по кожній виставі її безпосередній, до наївності щирий селянин дякував своєму театрові за побачення хоч на сцені свого гетьмана, своїх полковників, своїх може на час приспаних, але завжди живих мрій» [154 : 70].

Фундаментальна епопея Б.Лепкого, поява якої збіглася у часі з широким відзначенням у 1932 році українцями в Галичині та за кордоном 300-ліття з дня народження гетьмана Мазепи, спричинилася найбільше до популяризації серед широкого загалу постаті І.Мазепи та державницьких ідей великого гетьмана. Таким чином, як автор «Мазепи», Богдан Лепкий став одним із провідних ідеологів української нації у першій половині ХХ сторіччя. Яскравим підтвердженням тому стала відзнака уряду Української Народної Республіки в екзилі – «перехідний перстень Мазепи», яким митець був нагороджений у 1932 році з нагоди власного 60-річчя. При врученні Р.Смаль-Стоцький проголосив: «Українська Армія на еміграції уфундувала мандрівний перстень ім. Івана Мазепи, викутий з московської зброї, добутої під Києвом. Цей перстень подаровано Лепкому з тим, що переходити він буде на тих українських творців, що так, як Ювілят, прислужаться найбільше здійсненню Незалежної України – ідеї Гетьмана Мазепи» [55 : 7].

З нагоди ювілею у 1932 році Б.Лепкий, як автор «Мазепи» та визначний діяч національного відродження, був нагороджений Грамотою Головного Отамана Української Народної Республіки (яку підписали у Парижі Головний Отаман У.Н.Р. А.Лівицький, Голова Ради Міністрів У.Н.Р. В.Прокопович), Грамотою «Української Громади» Берліна (з підписами гетьмана П.Скоропадського, І.Мірчука, П.Вергуна та ін.), Грамотою Української Бібліотеки ім.С.Петлюри в Парижі. Найзворушливішою, звичайно, була Грамота Громадської Ради села Жуків, що іменувала Б.Лепкого Почесним Громадянином і «називала вулицю від кооперативи «Єдність» до церкви» його іменем [292; 293; 294; 295]. Ювіляр отримав поздоровлення від Митрополита Гр.-кат. Церкви

А.Шептицького, від Ректора Української Католицької Духовної Академії у Львові, майбутнього Патріарха УГКЦ Йосифа Сліпого, від Парламентської репрезентації, від гімназій Перемишля та Станіславова, багатьох громадських, культурно-просвітніх, наукових організацій Галичини та з-за кордону [154; 155 ін.].

Святкування 60-річчя діяча проходило по всій Галичині. Найбільші урочистості відбулися у Кракові, Львові та Бережанах. У Кракові 20 листопада 1932 року свято на честь ювілею Б.Лепкого почалося богослужінням у греко-католицькій парохіяльній церкві, після якого відбулася урочиста академія у приміщенні театру «Багателя». Львівський щоденник «Діло» так писав про цю подію: «Академію відкрив коротко і річевою промовою проф. д-р І.Зілинський. По нім прийшов до слова д-р В.Безушко з Бережан, що виголосив реферат про творчість Богдана Лепкого. Після нього виголосив привіт для Ювілята делегат Т-ва письменників і журналістів ім.Франка ред.В.Мудрий зі Львова... Відтак складали привіти представники всіх краків. українських установ (від «Просвіти» радн.Цибяк, від «Р.Школи» інж.Яр. Мохнацький, від парохії о.Хрущ, від студентських товариств теж окремих репрезент). Велике вражіння зробив привіт маленької дівчинки в українському строю Марусі. Від рідного села Ювілята зложила привіт панна О.Брикович. На всі ті привіти відповідав у великому зворушенні і з глибин душі Достойний Ювілят...» [296 : 1]. Академія у «Багателі» завершилась концертом, у якому взяли участь студентський, парохіяльний хори та хор філії «Просвіти» Продовженням свята став «чайний вечір у честь Ювілята» в будинку краківської «Просвіти», у залах якого відбулася виставка мистецької спадщини Б.Лепкого та молодих українських мистці, учнів Краківської Академії Мистецтв [296 : 1; 143 : 12; ін.]. Краківська філія «Просвіти» видала з нагоди 60-річчя Б.Лепкого поштові картки з портретом письменника, «автора трилогії «Мазепа» [201 : арк.12]. Картки шанувальники творчості митця могли придбати в українських книгарнях Кракова, Львова та інших міст Галичини за ціною «20 сотиків за штуку». Весь дохід з них призначався «на ювілейний дар для письменника» [296 : 1].

У Львові 15 лютого 1933 року заходом Товариства письменників і журналістів

ім.І.Франка був влаштований святковий концерт у Народному Домі, на якому був присутній Б.Лепкий з родиною. «Академія, – сповістив часопис «Діло» своїх читачів, – зібрала таку чисельну публіку, що велика театральна саля і її балъкон були вщертъ повні. Цією масовою участю у святі львівське українське громадянство найяскравіше виявило свою велику пошану для Ювілята та факт Його величезної популярности... як великого письменника» [75 : 134].

20 грудня 1932 року урочисті святкування пройшли в Бережанах. Земляки привітали Лепкого з родиною концертом. В архіві Ягеллонського університету збереглася листівка з автографами присутніх та програмою урочистостей в Бережанах, яку варто зацитувати: «1. Промова (о.В.Дубицький). 2. Бортянський: «Блажен муж». 3. Літературна силъвета Ювіляра. 4. Лепкий – Фаростина: «Баркароля». 5. Лепкий: «Голос надії» – деклямація. 6. Лепкий: «Хоч зломані списи» – відспівав хор гімназійної молоді. 7. «Ой, там за Дунаєм» – відспівав діточий хор «Рідної Школи». 8. Лепкий: «На маргінесі книжки про Кричевського» – деклямація. 9. Привіти» [202 : арк. ненумер.].

У Бережанах був сформований «Комітет ювілейного дару для Б.Лепкого», за ініціативою якого на зібрані народні кошти «постав дім у дарі нашому письменникові» [297 : 1]. Будинок у Черчі біля Рогатина, що отримав назву «Богданівка», став місцем літнього відпочинку для митця після річної виснажливої викладацької праці та одним із центрів культурно-громадського життя галицьких українців того часу [105 : 66-69; 171 : 19; 176 : 210-216].

Творчий доробок Богдана Лепкого, як феномен доби національного відродження, завжди був «на часі». Митець гостро відчував найболючіші проблеми і миттєво реагував на них творами, що відображали його бачення подій, містили кардинальні питання суспільного життя, виступали вагомим знаряддям у вихованні національної свідомості українського загалу та пропагуванні української національної ідеї. Є.-Ю.Пеленський відзначав у цьому контексті, що твори Б.Лепкого, «написані на вимогу дня, зробили свою велику роботу – вони дали Лепкому заслужене наймення великого громадянина» [284 : 24].

У міжвоєнний період у Галичині не було митця, популярнішого за Б.Лепкого. За словами М.Голубця, «не було святочного числа репрезентативних часописів чи журналів без принагідного вірша Богдана Лепкого» [39 : 9]. П.Карманський з цього приводу писав: «Ніюдин календар не обходився без його «виводу» [31 : 43]. Творчий доробок Б.Лепкого був надзвичайно популярний в українській діаспорі. Так, американський дослідник прийшов до висновку, що «кількістю опублікованих на поселеннях творів він (Б.Лепкий – Б.Н.) поступається тільки перед Т.Шевченком та І.Франком» [60 : 3].

Глибоко національна творчість письменника надзвичайно високо цінувалась редакторами тогочасних українських видань. В архіві Б.Лепкого збереглася велика кількість листів, датованих 30-40-ми роками, із замовленнями написати твір для того чи іншого часопису. Так, у листі від редакції «Дзвонів» читаємо: «Надіємось, що Ви прихильно поставитеся до нашої просьби і підете назустріч нашому видавництву та своїм щирим, теплим, високо ідейним словом на сторінках нашого журналу принесете потіху і розраду не одній українській душі» [154 : 40]. В.Дорошенко у листі до митця від 14.05.1931 року звертається з такими словами: «Ладжу я календар-альманах «Дніпро» на рік 1932 й конче кортить мене мати в ньому Ваші твори. Ви ж наш приятель і всеукраїнець душею – повинні відгукнутися на наш заклик. Змайструйте якогось ладного вірша – адже ж Ви на це майстер!» [154 : 56].

Прохання редакцій ніколи не залишались поза увагою письменника, котрий вбачав свій громадянський обов'язок у співпраці з часописами не зважаючи на їх політичні орієнтації. Митець свідомо використовував пресу, як можливість донести свої твори до широкого читача, пропагуючи ідею національного відродження як поет та прозаїк. Твори майстра, написані «на замовлення» редакцій часописів, культурно-просвітніх та громадсько-політичних товариств та організацій, належать до перлин патріотичної і громадянської лірики та епіки Лепкого. Вони відіграли надзвичайно велику роль у формуванні національно свідомого молодого покоління української нації, готового на пожертву заради утвердження української національної ідеї – ідеї соборної української держави.

3.2. Наукова діяльність Б.Лепкого

Наукова діяльність Б.Лепкого, як і письменницька спадщина, тісно пов'язана з його культурно-просвітньою працею на ниві національного відродження. Лепкий-вчений стояв близько Лепкого-патріота, Лепкого-громадянина, Лепкого-педагога. Як пише В.Лев, «він не кабінетний учений історик літератури чи літературознавець, замкнутий у собі. Своім громадянським і національним обов'язком уважав поділитися з громадянством досягненнями своїх студій і закріпити їх друком» [62 : 233].

Як вчений Б.Лепкий залишив значний науковий доробок, в якому варто виділити нариси з історії української літератури, монографічні праці та розвідки про українських митців слова, редаговані Лепким видання класиків української літератури.

3.2.1. У науковій спадщині Б.Лепкого вагоме місце належить нарисам та оглядам з історії української літератури, серед яких слід назвати такі праці, як «Начерк історії української літератури» (Коломия, 1909, 1912), «Наше письменство. Короткий огляд української літератури від найдавніших до теперішніх часів» (Краків, 1941), «Zarys literatury ukraińskiej» (Krakow, 1930), «Literatura ukraińska» (Warszawa, 1933).

На власному педагогічному досвіді Б.Лепкий переконався, що історія рідного народу може служити найпевнішим фактором пробудження національної свідомості. Так виникла ідея написати науково-популярний комплексний виклад історії українського письменства від найдавніших часів, яка знайшла свій вияв у двотомному «Начерку історії української літератури» (Коломия, 1 т. – 1909, 2 т. – 1912).

У «Вступі» до першого тому Богдан Лепкий зазначив виховну та пізнавальну мету своєї праці: «це підручник, предназначений для загального вжитку, а не научна книжка. Автор не хоче робити нових дослідів і подавати всюди свою гадку, тільки рад пособити тим, що хочуть в головних рисах пізнати розвій української літератури. Особливо рад би він молодіжі показати, що в тій літературі гарного, нового і свого, як вона мимо тяжких перепон росла й розвивалася, як плекала почуття краси та волі, як близькою була душам терплячим а добрим і як відверталася від усього, що гидке й нелюдяне; як росла в сонцю, а ниділа в тьмі, як любила поступ, а боролася з заскорозлустю й отупінням» [298

: 26].

«Начерк історії української літератури» Б.Лепкого цікавий, як відображення історіософської концепції автора, основу якої становить ідея національної окремішності й цілості українського народу, котрий зумів зберегти духовну єдність протягом століть трагічної історії України. Літературні явища автор «Начерку» розглянув не тільки на фоні історичних та культурних подій тої доби, а й через призму актуальних для його часу проблем. Як відзначив Р.Гром'як, відомий дослідник лепківського літературознавчого доробку, «цією універсальною призмою у нього (Б.Лепкого – Б.Н.) була національна ідея в її державотворчому вияві та естетичний вплив літературного твору на сучасних йому читачів... Історія працювала в нього на сучасність» [136 : 212].

Власні дослідження привели Б.Лепкого до висновку, що розпочинати «державницьку» історію України належить від Київської Русі. Контакти з наддніпрянцями (М.Коцюбинським, М.Лисенком та ін. – Б.Н.) утвердили його в розумінні необхідності широкої соборницької постановки українського питання. Таким чином, «Начерк історії української літератури» виступив яскравим зразком національно-патріотичного світогляду автора. Сучасник вченого, М.Козак так писав про цей архитвір: «Яка ж ідея була Лепкому компасом при написанні його «Історії української літератури»? Українська Національна Ідея!» [18 : 81-82].

«Начерк» Б.Лепкого, відзначає О.Горбач, поставав у розпалі дискусій про розмежування історії, культури й літератури Київської доби «поміж українською та російською сторонами спадкоємцями... – і то із доморослими москофілами та з російськими (і не лишень!) ученими, для яких українство й його історія, культура, література – були явищами пізніми: при найпоблажливішому відношенні до цієї проблематики – щойно від 14-15 вв.» [68 : 4].

Своїм твором Лепкий доводив, що Київська княжа Русь – це одна із ланок українського національного ланцюга, що між періодами української історії існує тривкий зв'язок і його найсильніший вислів – це давньоруське письменство. Митець заперечував «московську» теорію М.Погодіна, зміст якої полягав у проголошенні «єдиної» Русі.

Ідеолог москофільства стверджував, що в часи татарських нападів корінне населення Київської Русі переселилося на північ: а Київську Русь згодом заселили переселенці з нинішньої Галичини й Волині, тобто населення Києва було те саме, що й Московщини, таким чином, все давньоруське письменство – це творчість росіян [18 : 83].

Власною працею вчений підкреслив, що давньоруське письменство – це українське письменство. На сторінках «Начерку» автор наголошував на протилежності, «інакшості ідей і характеру літературних творів (а теж і їх носіїв людей!) в українському Києві – від таких же в росіян на північному сході» [68 : 4]. Між «Києвом» та «Москвою» Б.Лепкий бачив, насамперед, духовно-культурну різницю: «Київ» уособлював демократичні риси, зокрема, волелюбність, відсутність фанатизму, індивідуалізм, відкритість перед впливом західноєвропейської культури. Аналізуючи своєрідність «київської» культури, Б. Лепкий відзначив найціннішу її рису – глибоку «духовність». «Москва» творить інший світ, опертий на деспотизмі, фанатизмі, покірному послуші світській та церковній владі, котра протистоїть новим гуманістичним віянням Заходу [298 : 249-267].

Перший том «Начерку історії української літератури» охопив літературу від княжої доби до «Слова о полку Ігоревім», другий том присвячений літературі доби татаро-монгольської навали (до XV століття). Рукопис третього тому, що обіймав часи XVI – XVII століть до виступу І.Котляревського, був втрачений на початку першої світової війни [11 : 57].

Залучивши до огляду твори, які «по мові, і по духови були українськими» [298 : 25], Б.Лепкий мистецьки проаналізував кращі зразки українського письменства, зокрема, наголосив на їх ідейній та естетичній вартості. Наприклад, цілий розділ першого тому займають дослідження над перлиною давньоруської літератури – «Словом о полку Ігоревім». Б.Лепкий у цікавій формі розкрив історичну основу твору, зміст, проблематику пам'ятки, пройнятої «справжнім патріотизмом», «любов'ю вітчизни, любов'ю сильною, безмежною, але мудрою» [298 : 284].

Вчений змалював літературні явища під таким кутом, щоб пробудити у молодого

читача, на якого був орієнтований нарис, інтерес до історії рідного краю – важливого чинника в процесі формування національної свідомості. Як влучно зазначив Лука Луців, «здоровий національний зміст книжки Лепкого поданий в поетичній формі – ось найкоротша характеристика твору поета про розвиток нашої літератури» [37 : 3].

Позбавлений сухого академізму, завдяки легкій та доступній формі «Начерк історії української літератури» Лепкого був надзвичайно популярним серед загалу. Насамперед, він задовольнив гостру потребу у підручниках з історії української літератури для середніх та вищих шкіл.

М.Козак писав з цього приводу: «Історія української літератури» Богдана Лепкого відіграла велику виховну роль. Учений тієї міри, як проф. Степан Смаль-Стоцький казав, що навіть не зчувся, коли зі Львова доїхав у Відень з книжкою Лепкого в руках. Але не тільки вчені оцінили її позитивні сторони. Також і школа – учителі-педагоги поставилися до неї прихильно: здається Петро Карманський говорив, що його ученики доти знають українську літературу, доки її написав Богдан Лепкий – себто до останньої чверті XVI століття» [18 : 83]. У цьому ж контексті оцінка В.Дорошенка: «Начерк» був призначений для широкої публіки і, треба сказати, цілком відповідав поставленим автором цілям: дати коротенький, але прозорий, не переладований зайвими подробицями, перегляд головного надбання нашого давнього письменства... – праця (Б.Лепкого – Б.Н.) була в нас, можна сказати, першою в тім роді» [300 : 39].

Науково-популярний огляд Б.Лепкого, безперечно, був цікавіший для широкого читацького загалу у порівнянні з шеститомною працею О.Огоновського «Історія літератури рускої» (1887-1893). «Були, правда, – зазначає В.Дорошенко, – огляди Франка й О.Барвінського в його підручниках, але надто вже побіжні» [300 : 39]. Вже після «Начерку» Лепкого вийшли з друку наукові студії М.Грушевського «Історія української літератури» (1923-1927) та С.Єфремова «Історія українського письменства» (1911), однак, вони не дорівнювали щодо задуму і завдань «Начерку» Лепкого, як короткого «підручника для широкого загалу» [298 : 23]. Про суспільну та наукову вартість нариса Б.Лепкого свідчить перевидання першого тому у 1923 році видавництвом «Українська

Накладня» в Берліні.

Як своєрідне доповнення до «Начерку історії української літератури» Б.Лепкого слід розглядати наукові праці автора, що з'явилися друком на межі 30-40-х років. Вони були покликані до життя тогочасними суспільно-політичними обставинами в Галичині, що входила до складу Польщі. Так, польськомовні огляди історії української літератури «Zarys literatury ukrainskiey» (Krakow, 1930), «Literatura ukrainska» (Warszawa, 1933) були написані Лепким, щоб задовольнити потребу польського читача у цікавому інформаційному виданні з історії українського письменства.

У 1941 році вийшов у Кракові короткий огляд української літератури «Наше письменство», що став своєрідним підсумком довголітньої праці Б.Лепкого на науковій ниві. Огляд окреслив шляхи розвитку літератури від зародження до сучасних вченому часів, подав надзвичайно місткі оцінки автором основних тенденцій досліджуваного явища. Як зазначив В.Лев, нарис написаний «з притаманною Лепкому любов'ю до своєї культури, накреслює шляхи розвитку нашого письменства на тлі української історії, духовної та матеріальної культури» [62 : 238].

До науково-популярних робіт Б.Лепкого слід віднести ряд літературних нарисів, які В.Дорошенко охарактеризував як «гарні з полетом писані популярні брошури» [300 : 39]. Саме у науково-популярному жанрі написана Лепким розвідка «Чим жива українська література», вперше видана накладом «Союза Визволення України» у Відні в 1915 році.

У час воєнної доби гостро постала проблема видання української книжки, яка б, за словами Лепкого, «рятувала земляків від розпуки і зневіри» [165 : 464]. Виконуючи свій обов'язок патріота та громадянина, Б.Лепкий дав розчарованому загалу твір, наскрізь пройнятий соборницькою ідеєю. Тому питання «Чим жива українська література?» слід розуміти ширше: «чим живий український народ? чим жива Україна? чим жива українська ідея?» Своім мистецьким твором автор дав на них відповідь.

Перед читачем постала історія боротьби за українську державність. У контексті національно-визвольних змагань українців змальовані літературні явища та видатні постаті українського письменства. Історіософська концепція «Начерку історії української

літератури» знайшла свій вияв у трактуванні Лепким різниці між українською та російською – «північною» – ментальністю і на сторінках розвідки «Чим жива українська література». Так, українська народна пісня, у баченні Лепкого, несла з минулого подих «життя буйного, широкого, на волі!», «нічого спільного їй нема з снігами й болотами півночі, з тамошньою хатньою задухою, з раболіпними поклонами, з вічним тремтінням перед родиною, світською й церковною властю» [301 : 3].

Приклад патріотичного служіння вітчизні автор дав в образах:

- митрополита Іларіона («се вже не візантійський монах, а свідомий український духовник, котрий тішить ся поступом рідного краю і держави, богацтвом і культурою, гараздами і славом, та просить Бога, щоб не віддав тої багатой, гарної і славної країни в руки чужого нахаби») [301 : 5];

- автора «Слова о полку Ігоревім» («крізь гамір століть продираєть ся аж до нас могучий, з глибини серця добутий крик поета: «Схаменіть ся! Киньте братовбивчу боротьбу! Ставайте одностайне, бо іде на нас велика, ворожа навала,... щоб знищити українську ідею!») [301 : 6];

- Тараса Шевченка («він провадив до вольної України, духовно й політично незалежної вітчизни») [301 : 13] ін.

Актуальним для сучасників було звернення Б.Лепкого до історії польсько-російсько-українських взаємин. Національно-визвольна боротьба Б.Хмельницького та І.Мазепи, державотворча праця великих гетьманів у контексті відносин з «Московщиною» та Польщею і трагічні події історії України початку ХХ століття тісно переплітаються на сторінках брошури, яка, безперечно, була написана з агітаційною метою на замовлення «Союзу Визволення України».

Науково-популярна розвідка «Чим жива українська література» завершується зверненням Лепкого-патріота до сучасників, зокрема, до Українських Січових Стрільців, що захищали українську національну ідею зі зброєю в руках: «Боріте ся – поборете. Ваша справа чиста, справедлива, свята! Не лякайтеся тьми, бо ви Дажбогові внуки, ви маєте сонце в собі. Не хияйте вниз прапора – бо на нім виписані золоті слова: правда й воля.

Йдіть за вашими провідниками духа, бо в них єсть іскра божа. А перше всього:

Свою Україну любіть,
 Любіть її... во время люте,
 В останню тяжкую минуту
 За неї Господа моліть...» [301 : 14].

Соборницька ідея червоною ниткою проходила через весь зміст нарису, котрий вдруге був перевиданий у 1918 році у Вецлярі з метою поширення його серед полонених вояків царської армії у Німеччині. Це видання, поряд з іншими творами Б.Лепкого, зіграло важливу роль у піднесенні національної самосвідомості читачів, адже воно формувало переконання у здатності українців до самостійного державного життя.

З метою виховання у молодого покоління і в широкого загалу поваги до національних провідників, витворення на рівні національної свідомості образу українця-громадянина та патріота Богдан Лепкий написав твори: «Маркіян Шашкевич» (1912), «Про життя великого поета Тараса Шевченка» (1911), «Про Шевченків «Кобзар» (1914), «Шевченко про мистецтво» (1920), «Про життя і твори Тараса Шевченка» (1918). Написані у науково-популярному жанрі розвідки про українських митців слова займають вагомe місце у науковому доробку Лепкого.

У 1911 році громадськість Східної Галичини готувалась до святкування 100-річчя від дня народження Маркіяна Шашкевича, ідеолога «Руської Трійці». «Педагогічне Товариство у Львові розглядалося в тому часі за працями над Шашкевичівською добою, щоб їх можна було використати у вихованні середньошкільної молоді, в запланованому сокільському здвизі та в Маркіянових святах, що тоді широко влаштовувались в цілій Галичині» [54 : 66]. Гостро відчуваючи потребу загалу у науково-популярній книжці, Б.Лепкий написав життєпис «Маркіян Шашкевич», що вийшов накладом «Галицької Накладні» Я.Оренштайна в 1912 році у Коломиї.

У популярно написаному нарисі, який М.Ільницький схарактеризував, як «слово митця про митця» [102 : 83], Б.Лепкий підкреслив, що саме М.Шашкевич був першим, хто вивів галичан на «широкий шлях українства». Автор підніс постать «речника нашого

краю» до рівня його ролі в «нашому народному відродженні в Галичині», поставив М.Шашкевича поруч «великого Тараса» [302 : 106]. Саме тому, як справедливо зазначив відомий шашкевичезнавець М.Марунчак, «праці Лепкого широко читались в народних масах й багато причинилися до популяризації ідеї великого Маркіяна» [54 : 66].

Завдяки своїм працям «Про життя великого поета Тараса Шевченка», «Про Шевченків «Кобзар», «Шевченко про мистецтво», «Про життя і твори Тараса Шевченка» Богдан Лепкий займає почесне місце серед шевченкознавців не тільки своєї доби, а й сучасних.

Науково-популярна розвідка «Про життя великого поета Тараса Шевченка» була написана Лепким з нагоди 50-річчя з дня смерті Кобзаря на замовлення Товариства «Просвіта», яке видало брошуру у Львові в 1911 році. Коштом тієї ж «Просвіти» до 100-річчя з дня народження Шевченка був виданий популярний нарис Лепкого «Про Шевченків «Кобзар» (Львів, 1914).

Однак, найціннішим доробком на ниві шевченкознавства стала наукова праця Б.Лепкого «Про життя і твори Тараса Шевченка», вперше видана у 1918 році у Вецлярі. Автор подав детальну біографію Шевченка, на тлі якої майстерно проаналізував творчу спадщину Кобзаря. Позбавлена сухого академізму, розвідка Б.Лепкого відкрила перед читачем світ Шевченкового полум'яного слова, яке будило зі сну, вселяло віру у воскресіння України, родило надію на відродження української державності.

Б.Лепкий показав Шевченка (саме в цьому найбільша вартість праці) як справжнього українського патріота-соборника. Закінчуючи літературну характеристику життя і творчості Кобзаря, дослідник писав: «Життям своїм, своєю наскрізь українською вдачею дав (Шевченко – Б.Н.) нам приклад доброго, ідейного українського патріота, непохитного борця за волю, натхненного апостола правди, миру й братання. Він слово наше... поставив на сторожі спочатку окремішності національної, а далі й незалежності державної...» [303 : 161].

Автор підніс значення Кобзаря як національного пророка, під впливом ідей якого розвивалася й ведеться боротьба за цілковиту незалежність України. У цьому полягає

соборницьке прочитання Лепким спадщини Тараса Шевченка. В той же час, праця Б.Лепкого приваблює глибиною пошуку, багатством використаних джерел, насамперед, епістолярію, нестандартністю суджень. За словами В.Лева, «біографія Шевченка, оснута на всіх доступних йому (Лепкому – Б.Н.) тоді друкованих матеріалах, після праці Ол.Кониського стала першою основною науковою біографією, якою послуговувалися пізніші дослідники життя і творчості Шевченка, деколи не згадуючи, звідки черпали так багатющий матеріал про поета» [62 : 240].

Б.Лепкий був автором науково-популярної розвідки «Шевченко про мистецтво» (Зальцведель, 1920). На сторінках нарису митець заперечив помилкові погляди професора Хв. Корша щодо освіти Шевченка, довівши широку сферу зацікавлень Кобзаря, починаючи від мистецтва та закінчуючи літературою і філософією [123 : 4]. Шевченко не «неук», яким малювали його противники українства, а блискучий, освічений європеєць, що захоплював і неписьменних селян, і українських аристократів, та в усіх збуджував приспані патріотичні почуття, – констатував дослідник на сторінках праці.

Науково-популярні нариси та розвідки Б.Лепкого, що слугували, водночас, підручниками для шкіл та популярними книжками для всього громадянства, як українського, так і польського, відіграли націотвірну роль у процесі національно-культурного поступу українців у ХХ столітті. Написані у доступній та цікавій формі, орієнтовані на широке коло читачів, вони викликали живе зацікавлення минулим України, породжували почуття національної самоповаги, тим самим формували національну свідомість, як необхідну передумову державної незалежності.

3.2.2. Одним із напрямків наукової діяльності Богдана Лепкого була організація видавництва української книги. Переконаний у тому, що культурне обличчя нації значною мірою визначається її видавничою продукцією, вчений виступив редактором цілої низки творів класиків української літератури.

Як результат співпраці з видавництвом Якова Оренштайна у Коломиї постали у 1912 році видання: «Співомовки» С.Руданського, «Гуморески» А.Аверченка, «Чорна

рада» П.Куліша, «Скошений цвіт» Василя Барвінка – з передмовами пера Б.Лепкого. Перебуваючи у Відні, діяч, як працівник «Союза Визволення України», упродовж 1915-1916 років видав: «Сім пісень. Гостинець для українських вояків від «Союза Визволення України», «Слово о полку Ігоревім (у віршованих перекладах)», «Червона калина», «Ще не вмерла Україна», «Наша пісня» та ін. [40; 67; 190].

«Найцікавіша доба наукової праці» Б.Лепкого, за слова Ю.Геника-Березовського, – це час, прожитий в еміграції, насамперед, у Німеччині від 1915 до 1925 року [64 : 119]. Серед еміграційної спільноти «давався відчутти сильний брак друкованого слова в українській мові. Щоб тому зарадити, група наших культурних діячів в Берліні, між ними д-р Зенон Кузеля, Б.Лепкий та В.Сімович, заснували видавничу спілку Я.Оренштайна («Українська Накладня» – Б.Н.) і почали видавати книжки українською мовою. Приблизно в тому самому часі (це був кінець 1920р.) заснувалося друге дуже активне видавництво «Українське Слово» [70 : 54]. Останнє було організовано та фінансувалось представниками гетьманського руху в еміграції [176 : 211].

Богдан Лепкий плідно співпрацював з обома українськими видавництвами. В автобіографії він так писав про цей період наукової діяльності: «Розумів, що треба було дати Україні у першу чергу українську книжку. На бій полях літали гранати, він кидав тисячками й сотками тисяч книжок у ворожі твердині» [304 : 4].

Серед цінних книжкових видань, підготовлених Б.Лепким для «Української Накладні», слід назвати, насамперед, одно-, три- і п'ятитомні видання творів Т.Шевченка, що з'явилися друком у 1918-1920 роках. «Велику заслугу здобув собі Лепкий повним видання творів Шевченка з життєписом», – пише В.Сімович у вступі до «Писань» Б.Лепкого. «До цього видання, – продовжує критик, – як до якоїсь скарбниці, безнастанно будуть звертатися всі нові і нові видавці Шевченка, бо в ньому подано багато цінних коментарів, уваг і пояснень» [14 : LXXI]. Співробітник Б.Лепкого, Ю.Геник-Березовський відзначив, що «редакція творів Т.Шевченка та їх критична оцінка довгий час була останнім словом у Шевченкознавстві, доки українська наука під Соведами та праця Павла Зайцева не посунули цієї ділянки вперед, маючи багато нових

матеріялів, документів та дослідів» [64 : 157].

Б.Лепкий підготував до друку кілька популярних однотомних видань Шевченкового «Кобзаря» (1919) та поеми «Гайдамаки» (1919), що стало вагомим внеском у справу популяризації слова Кобзаря серед чисельної української громади в Німеччині та поза її межами.

Вчений зредагував для видавництва Я.Оренштайна твори українських класиків: С.Руданського «Співомовки» (1919) та Є.Гребінки «Приказки» (1918); підготував до друку третє видання «Історії України» М.Аркаса (1920), доповнивши його передмовою, примітками та власними ілюстраціями.

Для берлінського видавництва «Українське Слово» Б.Лепкий зредагував твори О.Стороженка, Ю.Федьковича, Я.Щоголева, І.Котляревського, «Суету» І.Карпенка-Карого, повісті та «Кобзар» Т.Шевченка. До цінних наукових видань, що з'явилися упродовж 1922-1924 років у бібліотеці «Українського Слова», належать твори П.Куліша (у чотирьох томах), Марка Вовчка (у трьох томах), дві антології: української поезії «Струни» (у двох томах) та прози «Рідне Слово» [190].

Загалом Б.Лепкий зредагував 62 томи творів українських класиків, впорядкувавши кожен з них ґрунтовними дослідженнями життя та творчості письменників (зокрема, використав цінні архівні матеріали у роботі над повним виданням творів Т.Шевченка та Марка Вовчка), коментарями, примітками та портретами авторів, які, в більшості, вийшли з-під пера самого редактора. Як слушно відзначив В.Дорошенко, «хоч Лепкий і не був фаховим ученим дослідником, проте у цих виданнях він виявив багато ерудиції та редакторського знання»[300 : 40]. А Ю.Бойко на сторінках харківської «Нової України» справедливо відмітив: «по-мистецьки написані статті-студії, прекрасні ілюстрації, любовне опрацювання тексту, навіть папір і шрифт свідчать, що до цих видань доклав своїх трудів висококультурний митець і патріот» [44 : 42].

Наукова праця Б.Лепкого як редактора була орієнтована на задоволення потреби українського читача в українській книжці, яка б була вагомим чинником у піднесенні національної свідомості у період боротьби за «волю і славу нашого рідного краю і

нашого рідного народу», виконувала роль «лектури, що скріплює почуття єдності і спільности... зв'язує усіх нас до купи, від перших ватаг козацьких до синьо і чорножупанців, до сердюків і Січових Стрільців» [305 : 5].

Таким чином, видавнича діяльність Богдана Лепкого служила потужним джерелом випромінювання української ідеї і була ефективним стимулятором українських консолідаційних змагань у боротьбі за державну незалежність. З огляду на важкі умови, в яких доводилось працювати Лепкому як упоряднику та текстологу, – це був справжній духовний подвиг.

За визначні заслуги на ниві української науки Б.Лепкий був відзначений почесними званнями відомих українських наукових установ того часу. У 1926 році Лепкого іменовано Надзвичайним членом Українського Наукового Інституту в Берліні [69 : 82]. Вчений належав до керівництва Українського Наукового Інституту у Варшаві з моменту його заснування у 1930 році [120 : 87]. Наукова діяльність Лепкого була високо оцінена Науковим Товариством ім.Т.Шевченка у Львові, яке в 1932 році обрало його своїм дійсним членом [306]. У тому ж році Український Вільний Університет у Празі присудив Б.Лепкому науковий ступінь «почесного доктора» [307 : 47]. У 1938 році уряд Української Народної Республіки, в екзилі, ухвалив іменувати професора Ягеллонського університету Б.Лепкого академіком відновленої у Варшаві, на еміграції, Київської Могілянсько-Мазепинської Академії [154 : 10]. Це були найвищі нагороди, якими українська нація відзначила подвижницьку працю науковця високого рівня та великого українського патріота-сборника.

3.3. Культурно-просвітня та громадсько-політична діяльність Б.Лепкого

Головним полем своєї діяльності Богдан Лепкий вважав письменництво та науку, що найяскравіше могли виявити самобутність української культури, тим самим будити національні почуття і виховувати національну свідомість українців. Своїми творами митець і вчений не тільки формував громадську думку, а й брав безпосередню участь у суспільно-політичному житті українського загалу того часу.

3.3.1. Громадсько-політична діяльність Б.Лепкого тісно пов'язана з його

культурно-просвітньою працею у галицьких товариствах «Просвіта», «Рідна Школа», ін.

Б.Лепкий «разом з Лаврівським, Яричевським і другими працював над основанням «Сокола» [11 : 35] у 1898 році. В 1900 році діяч допомагав К.Трильовському, котрий з «романтичним запалом брався організувати «Січи» [215 : арк.56]. Навчаючись у Віденському та Львівському університетах, Лепкий належав до студентських товариств «Січ» і «Ватра» [11 : 35], традиції яких плекались в організованих при його активній участі студентських товариствах у Кракові та Берліні [179 : 15-17].

Окреслюючи місце Б.Лепкого в національно-культурному відродженні, не можна оминати тісної співпраці митця з Товариством «Просвіта» у Львові. У свій час членом «Просвіти» був його батько, Сильвестр Лепкий, котрий заохотив сина до роботи на народній ниві. Як згадує З.Кузеля, Б.Лепкий, навчаючись у Львові, «допомагав Белеєві порядкувати бібліотеку «Просвіти» [11 : 35]. Відтоді культурно-громадська діяльність митця тісно переплелась зі здобутками Товариства у національно-духовній історії України.

Як письменник і вчений Б.Лепкий активно співпрацював із матірною «Просвітою» у виданні популярних книжечок для найширших мас українського суспільства. Так, на замовлення «Просвіти» митець написав на початку ХХ століття низку художніх творів та науково-популярних нарисів, що з'явилися коштом і заходом Товариства: «На послуханє до Відня» (Львів, 1902), «В глухім куті» (Львів, 1903), «Донька і мати або не протився науці!» (Львів, 1904), «Чекає нас велика річ» (Відень, 1916). З метою вшанування пам'яті Т.Шевченка «Просвітою» були виданні твори Лепкого «Про жите великого поета Тараса Шевченка» (Львів, 1911), «Про Шевченків «Кобзар» (Львів, 1914), «В Тарасові роковини» (Відень, 1915) [40 : 48-50]. Як працю на просвітянській ниві слід розглядати активну письменницьку, видавничу діяльність Лепкого у роки Першої світової війни та національно-визвольних змагань українців.

Товариство «Просвіта» спричинилося до популяризації творів письменника після повернення його з Німеччини. Просвітянські часописи «Життя і Знання» (1927-1939) та «Просвіта» (1936-1939), щорічні календарі систематично подавали інформацію про вихід

із друку нових творів митця. В той же час, саме Товариство видало власним накладом «Під ялинку» (Львів, 1930), «Сотниківна. Історична картина з часів Виговського» (Львів, 1931), «Орли. Історичне оповідання з pp.1734-1756» (Львів, 1934), «Каяла. Історичне оповідання з нагоди 750-ліття походу князя Ігоря Святославовича на половців 1185 р.» (Львів, 1935) [192 : 200-245], що спричинилися до піднесення національної свідомості читачів Товариства.

Вагоме місце у видавничій діяльності «Просвіти» посідали народні календарі, що виходили упродовж усієї культурно-освітньої праці і користувалися незмінним успіхом загалу. Велика заслуга в останньому належить творам Б.Лепкого, що друкувались у щорічниках упродовж багатьох років. Так, бібліографічний покажчик «Видання «Просвіт» Галичини: книги та аркушева продукція (1868-1939)» констатує, що перший вірш митця «В світ за очі!» з'явився на сторінках «Ілюстрованого народного календаря Товариства «Просвіта» за рік 1897. У виданнях наступних років був широко представлений Лепкий як поет та прозаїк. В той же час, твори митця публікувались у різних збірниках, що виходили заходом «Просвіти», як от «Воскресла Україна» (Львів, 1907) містила оповідання Лепкого «За що?», до збірки «Як воювали запорожці?» (Львів, 1908) ввійшов твір «Вона не з тих» та ін. [192 : 20-245]. «Щоправда, – зазначає Ф.Погребенник, – у двадцяті роки, коли польські власті... почали наступ на українську культуру, ряд творів письменника патріотичного спрямування, надісланих до просвітніх видань, були конфісковані [141 : 11].

«Просвіта» своєю сферою впливу охопила не тільки усі повіти Східної Галичини, а й поширила свою діяльність і на Західну Галичину. Саме у цьому контексті надзвичайно яскравою сторінкою в історії Товариства записалася діяльність Б.Лепкого у краківській філії організації, членом управи (заступником голови філії) якої діяч був тривалий час. Саме завдяки активній участі митця у боротьбі з москофільством філія «Просвіти» у Кракові перетворилася у центр формування національної самосвідомості українців у Західній Галичині. В його особі Товариство знайшло непересічного просвітнього діяча: Лепкий радо відвідував читальню філії, співав у хорі [160 : 18], проводив роботу з

молоддю, виступав з доповідями на літературних вечорах, організовував щорічні Шевченківські академії, Дні «Просвіти» та ін. важливі масові заходи [308 : арк. 9-10; 142 : 11].

На цій ниві Лепкий плідно співпрацював і з матірною «Просвітою» у Львові, яка часто запрошувала митця виступити з промовами та декламаціями на святкуваннях ювілеїв провідних діячів українського відродження, як от Т.Шевченка, М.Шашкевича, М.Лисенка та ін., на вічах, фестинах та маніфестаціях, що проводились у краї з метою національного освідомлення широких мас суспільства.

Б.Лепкий брав участь у роботі Українського Педагогічного Товариства, яке згодом дістало назву «Рідна Школа». Так, у 1907 році діяч виступив з ініціативою збирання коштів на народні школи, написав з цією метою полум'яну відозву-заклик [285 : арк. 69]. Митець співпрацював з «Рідною Школою» на ниві видавництва дитячої літератури, підручників та читанок. Лепкий був автором читанки для народних шкіл (Львів, 1904), куди ввійшли і твори самого упорядника, написані «з метою дати нашим дітям свою лектуру, рідною мовою, з рідним кольоритом» [62 : 225]. З-під його пера вийшли підручники з історії української літератури, призначені як для українського, так і для польського читача. Разом з О.Поповичем, А.Крушельницьким та О.Кульчицькою митець «зладив наш перший від польської Ради Шкільної незалежний народний буквар, в котрім майже всі вірші, це його праця» [11 : 62]. Перший буквар завдяки Лепкому був виданий у 1918 році у Вецлярі, а в 1920 році перевиданий у Станиславові [201 : арк. 41].

Письменник залишив вагомий набуток творів для дітей, які публікувалися у тогочасних хрестоматіях. У 1931 році «Рідна Школа» видала у Львові окремими книжечками казки Лепкого для дітей «Про діда, бабу і качечку кривеньку», «Про дідову Марусю і про бабину Галюсю», «Про лиху мачуху», «Три казки», які користувалися надзвичайною популярністю серед читачів.

До Першої світової війни Б.Лепкий активно співпрацював з дитячим журналом «Дзвінок», для якого написав ряд байок та казок у віршах [207 : 1-2]. У 30-х роках митець друкувався у дитячому журналі «Світлик» (Львів), редактор якого М.Таранько замовляв

письменнику твори різноманітної тематики: від віршів про «життя домашніх звірів» до творів «на патріотичну ноту про любов до рідної землі, пієтизм для героїв нашої минувшини» ін. [154 : 7]. Митець радо друкував власні твори у дитячих виданнях, усвідомлюючи їх роль у вихованні майбутніх патріотів.

За визначні заслуги для української культури загальні збори Товариства «Просвіта» (від 24 грудня 1925 року) наділили Богдана Лепкого «гідністю почесного члена «Просвіти» [15 : 169]. У грамоті Головного Відділу Товариства (від 9 січня 1926 року, Львів, Ч.187/26) звучали на адресу митця слова подяки «за дотеперішні заслуги» та прохання, «щоби й на далі мали на увазі наше Товариство та служили йому Вашою цінною радою і Вашою великою працею» [309].

У Центральному державному історичному архіві України у Львові зберігся лист-відповідь Б.Лепкого до Товариства «Просвіта» з нагоди вручення грамоти. У ньому автор висловив свої погляди на історичне значення «Просвіти», яка «є основою кожного культурного народу і чим сильніша та основа, тим кріпше стоїть народна будівля, тим менше вона боїться катастроф. Дай боже, щоб суспільність наша зрозуміла це і не щадила моральної і матеріальної допомоги «Просвіти» [201 : арк. 38]. На думку митця, «Просвіта» займає особливе становище у суспільстві, вона «стоїть вище партій, вище всяких політичних і суспільних угруповань,...вона наше спільне добро, котре цінити і котрим дорожити повинен усякий українець» [201 : арк. 39]. Лист письменника закінчувався словами, що свідчили про усвідомлення митцем свого обов'язку перед народом: «Як письменник, котрого весь маєток «перо», я готов тим пером служити «Просвіти» і обіцяю не відхилятися від праці, котру вона для мене призначить. Ще раз дякую за цінне, почесне і незаслужене відзначення» [201 : арк. 39].

Обрання Б.Лепкого почесним членом Товариства було визнанням самовідданої праці діяча на ниві просвіти українського загалу, адже цим званням вшановували лише найвидатніших просвітян за їх «особливо вагомий особистий внесок у духовне й національне відродження українського народу, сприяння Проводу Товариства в організаційній розбудові «Просвіти», поліпшенні її діяльності» [142 : 11].

У 1932 році з нагоди 60-ліття Б.Лепкого матірня «Просвіта» у Львові та її філія у Кракові широко відзначили довголітню громадсько-культурну працю діяча. Так, у Кракові у будинку «Просвіти» була влаштована виставка малярських робіт ювіляра та молодих мистців [310 : арк. 4; 143 : 12], проведена святкова академія, на яку прибули з привітаннями просвітяни зі Львова на чолі з заступником голови матірньої «Просвіти» В.Мудрим [296 : 1], тоді редактором часопису «Новий час». Згодом на сторінках видання з'явилося повідомлення про пошанування ювіляра у Кракові [169 : 14].

Таким чином, співпраця Б.Лепкого з галицькими громадськими організаціями, насамперед, з «Просвітою», була вагомим внеском діяча у національно-культурне відродження українців ХХ століття. Діяльність митця стала важливим фактором культурного прогресу, спрямованого на прищеплення масам любові до рідного слова, глибокої пошани до здобутків і традицій минулого, тим самим вона спричинилася до виховання свідомих патріотів, до популяризації української національної ідеї серед підростаючого покоління.

3.3.2. Богдан Лепкий був особистістю не тільки культурно-просвітньою, а й національно-державною, чому сприяла громадсько-політична діяльність Б.Лепкого як промовця та публіциста, що виходила поза рамки співпраці з «Просвітою» та іншими громадсько-культурними організаціями і відіграла націотвірну роль у громадсько-політичному житті українців ХХ сторіччя.

Вагомим внеском у процес формування національної свідомості народу була діяльність Лепкого як промовця та декламатора. Сучасник так писав про цю грань таланту митця: «він був промовцем з Божої ласки, що своїм словом об'єднував Українців, де б вони не були» [48 : 14].

Ораторські здібності Б.Лепкого яскраво виявилися ще в дитинстві, коли малий Богдан збирав хлопців і дівчат у stodолі та при імпрорізованому престолі «правив вечірню і говорив проповіді», на які охоче приходили й дорослі [46 : 2]. Блискучі якості Лепкого-декламатора не залишилися поза увагою дирекції Бережанської гімназії. Як згадував сам діяч, не було імпрези, де б він не виступав з «рецитацією». Особливо

запам'яталась йому урочистість з нагоди Шевченкового ювілею, про яку згодом писав: «Де б я не промовляв на Шевченкових святах і в Кракові, і в Львові, і у Відні та в Берліні, і в Гусятині та в Борщеві, але ніде й ніколи не був такий схвилюваний і зворушений до глибини душі, як тоді, коли в Бережанах на гімназійному концерті в честь Шевченка виголошував його «Думи мої». І ніколи цей безсмертний твір не здавався мені таким гарним, як тоді» [156 : 531].

Після закінчення Львівського університету Б.Лепкий брав активну участь у культурно-громадському житті Бережан, виступав у відомому тоді хорі «Боян». Особливої ж популярності здобули його промови та декламації творів, котрі, як свідчить З.Кузеля, «сильно розворушували дрібномістечкову інтелігенцію й швидко зробили йому славу одного з найкращих галицькоукраїнських рецитаторів та промовців. З цього часу й почалися його безнастанні публічні виступи» [11 : 37].

Пізніше промови та декламації Лепкого чули у Кракові, Варшаві та багатьох інших польських містах, де діяч репрезентував перед чужинцями українську націю як посол українства у час національного відродження. Та, насамперед, вітали Лепкого в Галичині: його «закликали до Львова, Станиславова, Коломиї, Нового Санча й Чернівців на великі свята народні» [11 : 40]. Ніколи не відмовлявся Лепкий виступити перед жителями провінційних міст краю, особливо часто бував у Бережанах, чули митця і в Кременці, Гусятині, Борщеві, Тернополі ін. [188 : 4; 311 : 2; 312 : 3; 180 : 52].

І таких виступів відомого суспільно-громадського діяча перед галицьким загалом було безліч. Сучасник Б.Лепкого, П.Карманський, залишив у власних спогадах надзвичайно яскраву характеристику постаті свого друга як одного з найвідоміших галицьких декламаторів того часу: «Богдан Лепкий відомий усім із святкової естради. Ні одне важніше національне свято не обійшлося без його продукції власних творів. Струнка, гарна й певна себе постава, милий, м'який, ліричний голос, патос, який так легко промовляє до чуття навіть дерев'яних людей – все те зробило Лепкого найбільш популярною постаттю на галицькому ґрунті» [31 : 43]. А відомий журналіст М.Голубець у цьому контексті писав: «Мало котра з культурно-національних імпрез у краю

відбувалася без його вступного слова чи рецитації віршів» [39 : 9].

Надзвичайно відомим був Б.Лепкий як декламатор поетичних творів, насамперед, власних. Вроджені артистичні та ораторські здібності, інтелігентна зовнішність робили ім'я митця «не менше популярне за ім'я Франка, що своїх творів не умів відповідно гарнірувати» [31 : 42]. Виступи митця завжди викликали надзвичайне захоплення слухачів, виховували у них почуття національної гордості за українську націю.

Так, великий резонанс у всьому краї набули святкові урочистості з нагоди століття від дня народження Т.Шевченка у 1914 році. У Львові 9 березня відбувся великий концерт, на який з'їхалися представники з усієї Галичини. Про виступ Лепкого на святі, про враження від його появи на сцені залишив спогади Р.Купчинський: «Тоді я вперше побачив Богдана Лепкого. Він декламував свій вірш у честь Шевченка: «Благословенна най буде година / І та хатина, і село, / Що Україні принесло / З великих – найбільшого сина»... Зробив на мене величезне вражіння не тільки своїм віршем, але й своєю появою. Високий, стрункий, з гарно різьбленим лицем, з лагідними синіми очима і білим високим чолом. Його голос, м'який, а звучний, мав щось сердечно-теплого в своїй красці. Для мене це був вимріяний тип поета» [33 : 12].

У тому ж таки році, у Львові, 28 червня відбулась ще одна надзвичайна подія в суспільно-політичному житті Галичини – перший красвий здвиг «Соколів» та «Січей», котрий репрезентував загалу відродження військових традицій українського козацтва. Перед тисячним зібранням українців Б.Лепкий виголосив свій вірш «Два голоси», в якому закликав присутніх бути готовим до боротьби за українську ідею [313 : 350].

У Відні, де Б.Лепкий приєднався до «Союзу Визволення України», його виступи користувалися надзвичайною популярністю серед української еміграції, незалежно від її політичної орієнтації: діяча бачили, як «промовця і на поминках радикала Павлика і на академії в честь гр.кат.митрополита (А.Шептицького – Б.Н.)» [11 : 63]. Тоді ж Б.Лепкий брав активну участь у засіданнях «Боевої Управи», не раз виступав перед Українськими Січовими Стрільцями, яких надихав своїм полум'яним словом на подвиг заради України [63 : 245-246].

Та найбільше прислужився діяч українській справі у роки першої світової війни у таборах українських полонених у Німеччині. Як «переконаний державник, великий прихильник політичної емансипації нашого пригнобленого й приниженого чужою неволею селянства й ентузіастичний проповідник великої цінності нашої питомої української культури, Б.Лепкий з цілим жаром культурного борець кинувся у різноманітний, високо-хвилюючий вир таборового життя та старався виповнити його рідним, національним змістом», – писав З.Кузеля про діяльність Лепкого як промовця та викладача, що найбільше спричинилася до національного освідомлення тисяч полонених, колишніх вояків російської армії [24 : 3].

З німецького періоду життя Б.Лепкого в архіві митця збереглися автографи його полум'яних промов, виголошених на вічах, святкових урочистостях перед тисячами полонених та українською еміграцією в Берліні. Серед них варто назвати такі, як «Промова з нагоди посвячення пам'ятника помершим українцям, полоненим царської армії у Вецлярі над Ляном» (1917), «Слово на Святому Вечорі 1918 року в таборі українських полонених у Вецлярі», промова «Прийди до нас» (1917), промова на Шевченковому святі (Берлін, 1920), промова «Свято 22 січня» (Берлін, 1921) [232; 233; 235; 314; 236]. Всі вони пройняті глибоким національним змістом та сповнені віри у перемогу української національної ідеї у недалекому майбутньому [144 : 38-52].

Як своєрідний підсумок роботи на ниві пробудження та утвердження національної самосвідомості серед українського загалу у 20-і роки звучать слова з промови Б.Лепкого на ювілейному вечорі митця, влаштованому посольством Української Народної Республіки в Берліні 9 листопада 1922 року: «Всі ми, я і мої покійні та живі ще товариші пера, настроєні були на цей акорд – акорд визвольної ідеї, акорд праці для здійснення наших народних ідеалів, акорд віри, що наша слухна й справедлива справа не пропаде, а вийде переможцем» [315].

З поверненням до Кракова почався новий період у кар'єрі Лепкого-промовця. Після появи з-під його пера роману про гетьмана Мазепу постать діяча стала однією з найпопулярніших серед галицького загалу. Громадськість десятків міст краю

запрошувала промовця до виступу на різноманітних урочистостях. В.Безушко писав про широковідомі промови митця про І.Франка, І.Мазепу та ін., котрі були «високовартісні» [48 : 14]. Польський дослідник М.Сивіцький згадує виступи Лепкого на відкритті пам'ятника І.Франку на Личаківському кладовищі (Львів, 1933) в присутності 20-тисяч населення та на святковій академії з нагоди 120-ліття від дня народження Т.Шевченка (Варшава, 1934) за участю членів уряду, генералітету та дипломатичного корпусу [120 : 87]. Л.Лепкий й цьому контексті писав у спогадах: «Належав брат також і до кращих наших промовців. Його промова, яку виголосив у Варшавському сенаті («Велика традиція українського народу не дасть йому загинути» – Б.Н.) в обороні української культури, мала великий відгук навіть серед поляків» [176 : 199].

В архіві родини Лепких збереглися лише деякі промови діяча з того часу, як от: «Промова в 121-річницю з дня народження Т.Шевченка» (1935), «Промова на концерті в пошану Ю.Федьковича», «Поклін поетові» (промова на концерті в пошану І.Франка; Львів, 28 травня 1933 року), промова з приводу смерті М.Грушевського (1934), «950 літ Хрещення Русі-України» (Краків, 20 листопада 1938 року) [62 : 350]. Два виступи, а саме: «Велика традиція українського народу не дасть йому загинути» (промова в Сенаті Речі Посполитої; Варшава, 1939) та вступне слово на вечорі Стефаникових творів (Краків, 9 лютого 1937 року) – були опубліковані у тогочасному львівському часописі «Новий час» [276; ін.].

Ім'я Богдана Лепкого було відоме широкому загалу українців не лише як талановитого промовця та декламатора, а й відомого публіциста. Діяч упродовж свого життя активно дописував до багатьох видань у Галичині та за кордоном. Однак, перед дослідником публіцистичної спадщини Б.Лепкого постає дві проблеми: – перша: більшість галицьких видань до і після 1914 року збереглися в українських архівах, однак за цей період відсутня бібліографія статей, до того ж більшість з них друкувалася без підпису автора. Сам Б.Лепкий писав щодо цього: «друкувати прошу без підпису, раз з особистих причин, а по друге, тому, що годі мені, якомусь там гімназизальному вчителєві в Кракові дискутувати з цілим народом. Коли б я був посол (депутат – Б.Н.), чи

державник, чи ще там, то воно виглядало б інакше, а так годі виставляти себе на сьміх» [214 : арк. 85]. Друга проблема: відсутність, повна або часткова, в українських архівах еміграційних видань, в котрих друкувалися статті Б.Лепкого упродовж 1914-1925 років.

Знайти деякі статті можна за псевдонімами, ініціалами, криптонімами та триптихами, яких митець мав за тридцять [62 : 363]. Серед найбільш відомих варто назвати: «Б.Л.», «Богдан Л.», «Федір Крегулецький», «Нестор Лендин», «Повожатий», «Сновида», «Нестор» ін. Ними письменник підписував і власні твори на сторінках часописів. Так, наприклад, ініціалами «Б.Л.» підписана стаття Лепкого «Славянський клуб у Кракові», опублікована у 1902 році на шпальтах «Літературно-Наукового Вістника» [316 : 178-180]. За цим підписом друкувалися редактовані митцем рубрики «Руська хроніка» та «Огляд руської преси» у польськомовному місячнику «Swiat Slowianski» («Слов'янський Світ»), упродовж співпраці з яким Лепким, вже під власним прізвищем, були опубліковані статті на національно-політичні та культурно-просвітні теми: «Наукове Товариство ім.Т.Шевченка у Львові», «З руських праць та заходів», «Переслідування української мови. Указ 1876 року», «Руські відлуння з-за кордону», «Українське віче в Петербурзі», «Що робить Україна?», «Русини в Думі» [317 : 189-192].

Співпрацю з польськими виданнями Б.Лепкий розглядав як дієвий засіб у популяризації української ідеї серед найближчих сусідів. Так, у листі до Я.Весоловського Лепкий писав про відкриття політичного відділу у польському часописі «Кгутука», «так що для наших справ матимемо польську трибуну» [216 : арк. 7-8]. Однак, на шпальтах польськомовних видань (за винятком «Слов'янського Світу»), до 1914 року Б.Лепкий, здебільшого, виступав як літературний критик.

Як автор статей суспільно-політичного спрямування Б.Лепкий вперше виступив на сторінках друкованого органу правого політичного угруповування – «Руслана», редактованого К.Студинським та О.Барвінським, про що свідчить листування митця з останніми [207; 208; 210; 214; ін.], однак, статті діяча за його проханням друкувались без підпису автора.

З початком національно-визвольних змагань Б.Лепкий, усвідомлюючи роль

друкованого слова у формуванні національної свідомості загалу, почав активно працювати як публіцист. Події першої світової війни, боротьба за українську державність постали у суспільно-політичних статтях діяча на сторінках «Вістника Союзу Визволення України» (Відень), у пресових виданнях полонених українців «Просвітний Листок» (Вецляр), «Громадська думка» [67 : 216]. Національно-патріотичні виступи Лепкого переслідували єдину, соборницьку, мету: «вести далі святе народне діло, діло визволення України, хто, де і як тільки може, щоб жертва крові і життя не пішла на марне» [232].

З 1919 до 1920 років Б.Лепкий як член редакції активно працював у часописі «Шлях», що виходив заходом «Української Військово-Санітарної Місії» в Зальцведелі. За словами З.Кузеля, головного редактора видання, «в «Шляху» лежить багато дрібної й невидної праці Б.Лепкого. Крім фейлетонів (літературних творів – Б.Н.) належить йому не одна гадка, що ще й досі не втратила своєї вартості» [24 : 3]. Друкований орган «Місії» відображав самостійницьку та державницьку ідею редакції, саме завдяки його заслугам українські полонені вмів обороняли власні «українські» позиції перед прихильниками Росії [318 : 8]. На сторінках газети були опубліковані статті Б.Лепкого «Без зневіри», «Єднаймося», «Іміяй уши да слишать» та багато ін. [190 : 248-253].

У 1920 році «Українською Громадою» Берліну був заснований пресовий орган української еміграції «Нове Слово», який пізніше змінив назву на «Українське Слово» (1921-1923) [67 : 216-218]. Як журналіст та член редакції разом з Д.Дорошенком, З.Кузелею ін., Б.Лепкий активно співпрацював з новоутвореним виданням, що обстоювало «ідею незалежності і суверенності Української Держави і Гетьманство, як найбільш відповідну форму державного устрою України» [240 : 4].

У бібліографії спадщини митця, складеній З.Кузелею, статті Б.Лепкого за цей період займають більше шістдесяти позицій, більшість з яких припадає на друкований орган «Української Громади». Назвемо деякі з них, наприклад, «Більше серця», «Большевизм-Україна-Європа», «Де правда?», «Голос до всіх», «Диктат», «До земляків», «До сучасної соціалістичної політики», «До українських емігрантів», «На рахунок

української державности», «1 листопада 1918» та багато інших [190 : 249-252], які були живим відгуком автора на суспільно-політичні події в Галичині та на «великій Україні». Статті Б.Лепкого відображали соборницькі стремління діяча, в той же час, вони віддзеркалювали національно-патріотичні прагнення української еміграції, голосом якої був виступ Лепкого-журналіста.

Крім політичних статей у 20-і роки Б.Лепкому належало багато дописів «культурного змісту, котрі мають непроминаючу вартість» [11 : 83]. На сторінках ілюстрованого часопису «Літопис» (Берлін, 1924), редагованого відомим істориком С.Томашівським, діяч виступив з розвідками «Ще про «Исторію Русов», «І чужому научайтесь – свого не цурайтесь», «Липський ярмарок», «Таборова Мельпомена», «Чи українці», «Театр», «Микола Аркас», «Марко Вовчок», «Перший німецький голос про Гоголя» та ін. [191 : 344-346], котрі відкривали читачам цікаві сторінки з історії української культури, тим самим сприяли поширенню української ідеї серед тогочасної еміграції, значну частину якої становила молодь.

Після повернення до Кракова Б.Лепкий продовжив журналістську діяльність, однак, бібліографія спадщини митця як публіциста за цей період відсутня, за винятком статей-спогадів на сторінках українських друкованих видань «Літопис Червоної Калини», «Краківські Вісті», «Ілюстровані Вісті» [191 : 343-346].

За словами сучасника, Б.Лепкий «був дуже вразливим суспільником, і ця його риса знайшла свій вияв по 1922 році. Як високо цінили голос Лепкого журналісти, доказом хай послужить те, що до нього часто звертались телеграфічно з проханням статей і він їх писав» [48 : 15-16]. Чим викликана була така популярність митця у журналістських колах? Безумовно, непересічним талантом Лепкого-публіциста в характеристиці тих чи інших подій та особистостей в суспільно-політичному та культурно-громадському житті українського народу і, звичайно ж, неймовірною популярністю митця серед широкого загалу як письменника, автора «Мазепи».

Коли у Львові в 1925 році постала професійна організація українських працівників пера під назвою «Товариство Письменників і Журналістів ім.І.Франка», яка об'єднувала

близько 50 членів і кандидатів, саме Богдану Лепкому було доручено її очолювати упродовж багатьох років [67 : 312]. Це висунення було незаперечним доказом того, якою повагою та визнанням користувався Богдан Сильвестрович серед товаришів пера.

Отже, діяльність Б.Лепкого як талановитого публіциста становить виняткове місце в доробку української преси ХХ століття. Публіцистична спадщина діяча, тісно пов'язана з доробком Лепкого як промовця, насамперед, у 20-их роках, відіграла вагомую націотвірну роль, впливаючи своїм соборницьким змістом на свідомість тисяч українських читачів та слухачів. Майстерно володіючи словом, митець пробуджував національні почуття в українському загалі, тим самим відігравав роль одного з ідеологів українського національно-визвольного руху ХХ століття.

Таким чином, діяльності Б.Лепкого притаманні широкий діапазон і багатогранність. Не було жодної вагової ділянки українського культурного та громадсько-суспільного життя, в яких він безпосередньо чи опосередковано не брав би участі. Продовжуючи духовні традиції української інтелігенції у справі служіння народові, Б.Лепкий проголосив своїм кредо «добро української культури». Різнобічна діяльність Б.Лепкого як письменника, вченого-літературознавця, історика літератури та текстолога-видавця, як культурно-просвітнього та громадсько-політичного діяча була спрямована на популяризацію української національної ідеї серед найширшого загалу українства, на утвердження національної ідеї у свідомості кожного українця, у якому Лепкий хотів, насамперед, бачити патріота-соборника, гордого тисячолітніми набутками української культури та готового боротися за державну самостійність. Соборна Україна – провідна ідея інтелектуальної спадщини Б.Лепкого. В той же час, безкомпромісна ідея вільної незалежної соборної держави тісно переплетена з іншою провідною думкою творів митця – ідеєю людинолюбства. Завдяки цьому творчість Б.Лепкого стала феноменом національного відродження ХХ століття, яскравим прикладом дальшого злету української культури, національної духовності, і в цьому її непроминаюча вартість для нащадків.

РОЗДІЛ 4

Б.ЛЕПКИЙ ТА ЙОГО РОЛЬ У ПОГЛИБЛЕННІ ІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ У СВІТОВИЙ КУЛЬТУРНИЙ ПРОЦЕС

Богдан Лепкий належить до кола визначних громадсько-культурних діячів, які репрезентували перед світом український народ, його культуру і науку, виступали як носії національної і релігійної традиції, українських звичаїв і українського духу. Протягом більше сорока років, які довелося прожити поза межами Батьківщини, письменник, за словами сучасника, був «справжнім амбасадором українства серед чужинців... Хто тільки мав змогу зустрітися з ним, мусів виробити собі якнайкраще поняття про Україну» [319 : 2].

Мету свого життя Б.Лепкий вбачав у тому, щоб відкрити Україну для Європи, і не тільки, показати світу, хто такі українці, що внесли вони як нація у духовну скарбницю європейських народів. Актуальність цього завдання була незаперечною, оскільки для більшості українська нація була маловідома як самостійна культурно й політично свідомо національна спільнота. Саме на початку ХХ століття українці, як і серби, чехи, почали заявляти про себе, про своє право на існування. Українське питання знову виходило на світову арену, насамперед, у контексті взаємин України з Росією та Польщею.

4.1. Постать Б.Лепкого у контексті українсько-польських взаємин на переломі ХІХ – ХХ століть

Польсько-український конфлікт позначився не тільки на відносинах двох сусідніх

народів у Галичині, а й на взаєминах національних культур. Між інтелектуальними елітами двох націй панувало відчуження, однак траплялися випадки плідної співпраці на ниві польсько-українського порозуміння.

У цьому контексті найяскравішою постаттю на переломі століть був Богдан Лепкий. Ім'я митця, насамперед, асоціюється з такою характеристикою його діяльності, як «амбасадор української культури у Польщі». Це не випадково, оскільки багатогранна діяльність Б.Лепкого пов'язана, передусім, з польським середовищем. У непростих взаєминах з поляками письменник керувався принципом: «режими і правління змінюються, народи остаються і мусять прецінь якось жити на сій землі» [211 : арк. 14]. Актуальність цих слів підкреслювала сама історія двох народів, на основних моментах якої варто зупинитися детальніше.

4.1.1. Упродовж XIX і початку XX століть Польща та Україна не мали державної самостійності і обидві були під пануванням Австрії та Росії. Можна було б чекати, що ця обставина сприятиме польсько-українській співпраці. Однак, в дійсності, до польсько-українського порозуміння ніколи не дійшло.

Революція 1848 року в Австрії стала початком конфронтації між поляками та українцями в Галичині. Причину цьому слід шукати в несумісності національно-політичних програм обох сторін. Більшість польських політиків відмовлялися навіть визнавати існування української (руської) національності. Вони вважали появу українців на політичній арені штучним явищем, породженим антипольськими інтригами Австрії чи Росії. Українці ж, із свого боку, добивалися національних, громадських та політичних прав на рівні з іншими народами імперії.

Однак, співвідношення сил польських та українських рухів було не на користь українців. Польський національний рух глибоко відрізнявся від українського. Польська аристократія і землевласницька шляхта репрезентували національну справу і надалі, аж до другої половини XIX століття. В Україні ж, натомість, через несприятливі історичні обставини, вищі верстви були втрачені через зросійщення та ополячення більшості її представників. Українська національність була практично зведена до селянства, котре

було економічно та політично безправним [198 : 93; 197 : 23].

Польський національний рух у Галичині був значно диференційованим. Різноманітні угруповання розвивалися в рамках трьох напрямків: консервативного, ліберально-демократичного та радикально-соціалістичного. Спеціально щодо українського питання у межах течій доцільно виділяти ще й львівський та краківський осередки.

Консервативний напрям репрезентували два політичні стороництва: станьчики (західногалицька або краківська школа) та подоляки (східногалицька або львівська школа). Течія станьчиків виникла на зламі 60-70-х років XIX ст. на базі «старого» краківського консерватизму. Сильні консервативні традиції, загалом, визначали краківський політичний осередок. Її носії належали до тогочасної інтелектуальної еліти, «у величезній більшості були не лише глибоко освіченими, а й людьми науки, професорами університету» [320 : 58]. Станьчики критикували повстанську ідеологію та виступали за порозуміння з урядом. Ідейна система станьчиків була далекою від національної нетерпимості. Вони визнавали за українським народом право на самостійний розвиток, хоча й зазначали при цьому, що цивілізаційно він значно молодший від польського. Станьчики закликали інші політичні партії підтримувати вимоги українців [321 : 120-130]. Та на практиці теоретична програма партії не отримала реалізації, оскільки будь-яка підтримка українців викликала негативну реакцію з боку східногалицьких консерваторів, які, врешті, брали верх над станьчиками. Останні ж не виявляли надмірної активності в українському питанні.

Подоляки відстоювали тезу про цивілізаційну місію Польщі на сході, яка мала обґрунтувати «історичні права шляхти на Русі» . Основу політичного руху становили власники великих маєтків у Східній (українській) Галичині, котрі з рації свого стану вважали себе носіями влади, репрезентаторами як польського так і українського населення. Тому будь-який прояв з боку інших політичних рухів сприяти українцям викликав у подоляків різку критику. Подоляки свідомо поборювали ту течію в українському русі, яка на даний момент була найсильнішою [322 : 225-235]. Така позиція

зумовила їх відносно легку еволюцію до ендеції на початку ХХ століття.

Ліберальний напрям був доволі слабким, оскільки економіка краю була відсталою. У ліберально-демократичному русі Галичини виразно виділялися краківський та львівський осередки. Краківські ліберал-демократи виступали проти політики станьчиків. Демократи схилилися до поетизації повстанської традиції, відстоювали тезу про рівність громадян незалежно від станової та соціальної приналежності. Вони дотримувалися думки, що для того, щоб зберегти польський вплив у Східній Галичині, польський рух повинен йти на згоду з українським рухом [323 : 118-122]. Але на практиці лояльне ставлення до українських національних домагань не давало результатів. В міру загострення українсько-польських відносин львівські ліберали, котрі були менш активними, поступово еволюціонували до ендеції.

Лівий напрям польського галицького руху репрезентували людовці та соціалісти, котрі відстоювали національну рівноправність, найбільш послідовно виступали за реформу виборчої системи, але по мірі загострення українсько-польського конфлікту ліві сили наближалися до національного табору.

Польські патріоти різних політичних відтінків поділяли одну і ту ж програму відновлення Польщі в її історичних кордонах. Саме цим обумовлене їх намагання втримати в своїх руках владу у Східній Галичині, на яку претендували українці, як на етнічну українську територію.

У 1867 році поляки внаслідок негласної угоди з австрійським урядом в обмін на лояльність до держави здобули право на свободу дій у краї. Отримавши у свої руки політичний контроль над краєм, вони стали використовувати свою панівну позицію для заперечення рівноправності українців і перешкодження їхньому політичному, господарському та культурному розвитку. Так, контрольований поляками Сейм навмисне занедбував українську початкову освіту і перешкоджав розбудові українських середніх шкіл. Гостро стояла проблема українського університету. В кінці 1866 року польська сеймова більшість ухвалила закон про польську мову навчання та проголошення її крайовою урядовою мовою. Польський чинник залишався домінуючим і

у господарській сфері, судочинстві, адміністрації краю.

Розчарувавшись у політиці австрійського уряду, українські консервативні кола повернулись у бік Москви [198 : 92]. Перемога російської ідеї в Галичині могла б стати фатальною для української справи, якби не поступовий рух у сторону покращення становища українців у краї, який спостерігаємо на переломі XIX – XX ст. [197 : 208].

Новими супротивниками для поляків стали народовці, з котрими вони ще недавно намагалися порозумітися, однак польсько-українська угода під назвою «нова ера» (1890) потерпіла фіаско через несумісність позицій обох сторін.

У русі народовців поляки почали бачити загрозу «польськості» у Східній Галичині. Тобто, лише теоретично польська сторона визнавала українство, а на практиці українсько-польські стосунки в Галичині залишалися вкрай напруженими. Український погляд на проблему цих взаємин висловив І.Франко: «Ми бажаємо повної національної і політичної свободи... полякам. Але тільки під тим необхідним умовом, якщо вони раз назавжди зречуться опіки над нами, раз назавжди покинуть думку будувати історичну Польщу на непольських землях, а стануть так само, як і ми, на становищі Польщі чисто етнографічної» [197 : 426]. Таким чином, українські і польські територіальні претензії були настільки цілковито суперечливі, оскільки Галицький коронний край почав в кінці XIX – на початку XX століть відігравати роль «П'ємонту» в житті обох народів, що примирення через будь-який прагматичний компроміс було неможливе.

В українському суспільстві все ширшу популярність завойовувала українська національна ідея, підвищувалася національна свідомість мас. З польського боку відбувалося зростання впливів шовіністично настроєних польських кіл, які об'єдналися у 1900 році у Львові в Народово-демократичну партію («вшехпольську» або «ендецьку»). «Ендеки» прагнули об'єднати всі польські землі під владою російського царя [200 : 101]. Ненависть до українства зробила їх союзниками галицьких москофілів [324 : 436], котрі теж не визнавали існування українського народу.

Незважаючи на вкрай напружені міжнаціональні відносини у краї, українці та поляки могли при деяких нагодах співдіяти. Так, обидві національності Галичини жили у

фізичній близькості і були у великій мірі перемішані, а це вело до незліченних особистих контактів і частих мішаних шлюбів. Особливо активно асимілювалися з українським населенням польські селяни, котрі швидко переймали більш розвинену українську народну культуру.

4.1.2. Поза сферою національної політики на зламі XIX та XX століть польські та українські культурні діячі, письменники, художники, вчені розвинули близькі взаємозв'язки. Надзвичайно сприятливі умови для українсько-польської співпраці були створені в Кракові, оскільки місто лежало осторонь розгнужданого східногалицького «вшехпольського» шовінізму. Віддалений від українців географічно краківський політичний осередок (станьчики та ліберал-демократи) не відчував гостро глибини польсько-українського протистояння, був поміркованішим щодо зростання українського національного руху, керуючись, передусім, оглядами на польську політику в загальноавстрійському контексті.

У кінці XIX – на початку XX століття Краків був граничним вузлом між заходом і сходом Європи, що було позитивним чинником у перетворенні його у польський центр сучасної наукової і літературно-мистецької культури. У Кракові на той час була доволі чисельна українська громада, основу якої становили студенти Ягеллонського університету, Медичної академії, Вищої торгівельної школи, Гірничої академії, Академії мистецтв, Вищих педагогічних курсів. Ці учбові заклади були відкритими для української молоді в Галичині, тоді як Львівський університет мало сприяв українцям в отриманні освіти.

«Українська проблематика була вже в Кракові настільки важливою, що в кількох гімназіях введено навчання руської (української) мови. Крім українців на лекції ходили й поляки, що мали намір бути вчителями у школах Східної Галичини» [120 : 38-39]. У краї був відчутним брак вчителів-україністів з відповідною освітою. Тому у 1894 р. відкрито лекторат української мови у слов'янській студії Ягеллонського університету під керівництвом професора Ю.Третяка.

За підтримки К.Студинського та О.Барвінського на посаду лектора української

мови було призначено Б.Лепкого [205 : 119-120]. З вересня 1899 року молодий викладач почав працювати в університеті і як вчитель української мови у III гімназії ім. Собеського та в II гімназії св. Яцка [83 : 346].

Переїзд у Краків зіграв у житті Б.Лепкого важливу роль. Нове середовище, позбавлене метушливого життя провінції та гострої міжнаціональної ворожнечі Східної Галичини, надзвичайно позитивно сприяло становленню Б.Лепкого як культурного та громадського діяча. Атмосфера польського патріотизму, в якій перебував письменник, була позбавлена різких шовіністичних тенденцій. Польські патріоти ставились коректно до Б.Лепкого, а в його особі і до українського руху, що мав право на існування, як і польський [14 : XIII]. Патріотизм у колі освічених та висококультурних представників польської еліти був складовою людської поваги. Як слушно відзначив З.Кузеля, живучи в центрі польської культури, Б.Лепкий «не тільки не втратив нічого зі свого українського психічного типу, але й виріс у повний ріст... Це свідчить про сильну індивідуальність Лепкого, про його значіння національної традиції, яку він виніс з батьківської хати» [11 : 41-42].

Б.Лепкий не згубився у чужеземному докiллi, а, навпаки, став центральною особою української краківської громади. Переїхавши у Краків, митець активно включився у культурне та громадсько-суспільне життя співвітчизників, осередками якого були філія Товариства «Просвіта» (1894) та греко-католицька церква св. Норберта (1808).

Щонеділі родина Лепких відвідувала церкву, що відігравала тоді надзвичайно велику роль у духовному житті громади. Особливо захоплював митця іконостас, виготовлений за проектом великого польського маляра Яна Матейка, та церковний хор під керуванням Осипа Куриласа, у майбутньому відомого українського художника.

«По церкві прийшла черга на «Просвіту», – писав Б.Лепкий у своїх спогадах «Гарно було... в Кракові» [160 : 18]. Разом з дружиною він став активним членом товариства, упродовж свого побуту у Кракові сумлінно виконував обов'язки заступника голови філії, що об'єднувала навколо себе всю українську громаду. Митець розумів, яке велике значення мала «Просвіта» у громадському житті еміграції, тому весь вільний час

присвячував об'єднанню членів товариства у спільній роботі для української справи. Особливо активно Лепкий поборював будь-які прояви москофільства, що мало в той час сприятливі умови для закріплення своїх антиукраїнських позицій. Завдяки зусиллям Б.Лепкого краківська філія «Просвіти» позбулася проросійських тенденцій. Як згадує О.Луцький, діяч, незважаючи на тяжку викладацьку роботу, «пильно й радо відвідував «Просвіту», співав у її хорі, – як було треба навіть грав там з нецікавими урядовцями нецікавого «преферанса» [13 : 104]. За його ініціативою проводилися постійні літературні вечори, на яких Лепкий виступав з відчитами про українську культуру та літературу, митець ввів традицію постійних шевченківських академій, тобто став організатором культурного життя всієї української колонії [120 : 47].

Б.Лепкий був великим громадянином та, передусім, українцем-патріотом. Своїм обов'язком він вважав показувати світові і, насамперед, найближчим сусідам, полякам, Україну, донести її неповторну культуру та традиції. Митець дотримувався думки, що саме на чужині слід дбати про український стиль дому. Зберігаючи «рідну» атмосферу у власному житлі, ми переносимо на чужину частку батьківщини, що дозволяє виховувати дітей у «рідному» дусі й самим не відчужуватися від України. Крім цього, зі смаком і дбайливо влаштовна в українському стилі оселя є найкращою пропагандою української справи за кордоном: пізнаючи нашу старовинну культуру, чужинці вчать нас цінити й шанувати, водночас, це стане основою скріпленого національного самопочуття свідомості нашої національної вартості.

Постійне життя на чужині наповнювало поетичну Лепкову душу чуттям туги за рідною землею, воно примусило «його теж перетворити свою хату на оазу українського життя і культури на чужинному пустарищі» [39 : 9].

Дім Лепких у Кракові став своєрідним осередком українства, як пише З.Кузеля, сучасник митця, на письменника дивилися, «як на українського представника, і мешкання його називали (Зельона, 28) жартовливо «українською амбасадом» [11 : 42]. О.Луцький, тоді студент Ягеллонського університету, таким запам'ятав дім Лепких: «Хата Богдана Лепкого... Здається, кождий друг її, а другом був кождий її гість, не може

згадати її без щирого зворушення. Як ще нині бачу її. На стінах образи Івасюка, Бойчука, Северина, Бурачека, Новаківського і самого господаря хати, на столах і при стінах безліч книжок, гуцульських прикрас і живих свіжих квіток... Тут господарює поетова дружина, пані Олесья, яку покійний великий польський поет Міцінський, теж гість цієї хати, справедливо називав: візантійська Матір Божа... Тут бігали ще маленькі діточки Богдана, а все разом мало дивний чар української хати при всій решті її західноєвропейської декорації. Тут і зимою і на чужині пахло сіно наших полонин, грала подільська сопілка, цвіла вся рідна, далека Україна» [13 : 105].

За час свого побуту у Кракові Богдан Лепкий підтримував дружні зв'язки з багатьма українцями, що були в Кракові на студіях, насамперед, з Василем Стефаником, Остапом Луцьким та В'ячеславом Липинським. Разом вони бували на концертах і в театрі, оглядали старовинну архітектуру і музеї Кракова, студіювали архівні скарбниці, дискутували про минуле та майбутнє української нації [176 : 181-186].

Після від'їзду до Русова у 1900 році В.Стефаника Б.Лепкий почав відігравати все важливішу роль у польсько-українських контактах початку ХХ століття. На цій ниві молодий Богдан «змінив уже вкрай виснаженого, хворого Франка» [120 : 10]. Як пише М.Голубець, «все, що українське приїздило у Краків, чи тільки гостювало в ньому, зосереджувалося в гостинному домі Лепких» [39 : 9]. Тут бували визначні українські письменники та культурні діячі М.Коцюбинський, О.Кобилянська, А.Жук, М.Голубець та ін. Не раз цей дім відвідували представники української політичної еліти, що курсувала на шляху Львів-Краків-Відень, – О.Барвінський, К.Студинський, К.Трильовський, М.Грушевський, Ф.Вовк та ін. [11; 12; 13; 68; ін.]. Частими гостями Лепких були українські маляри, що студіювали і жили у Кракові, – М.Бойчук, І.Северин, О.Новаківський, О.Курилас та ін. [176 : 186-194]. До Лепких заходила вся освічена краківська українська еміграція. Тут йшли «довгі розмови на літературні, мистецькі й політичні наші питання, тут був український острів серед польського моря» [11 : 42].

Дім Лепких був своєрідним посольством української нації. Саме тут українська не тільки політична, а й культурна думка знаходила свій шлях, насамперед, у мистецький

світ поляків. Гостями «амбасади» були польські літератори з гурту «Молода Польща», насамперед, сюди належали В.Оркан, Т.Міцінський, В.Фельдман, І.Седлецький, І.Бутринович.

Дружні зв'язки єднали Б.Лепкого з відомими польськими малярами, тоді професорами Академії мистецтв, А.Мальчевським, Л.Вичулковським, С.Виспянським, М.Станіславським. Виспянському допомагав Б.Лепкий у його студіях над українським народним костюмом до історичних полотен. Вичулковський, проживши на Україні багато років, знайшов в особі письменника цікавого співрозмовника на теми української народної пісні та українського пейзажу. Станіславський після кожної подорожі по Україні запрошував Лепкого у свою майстерню, де уважно прислухався до оцінок молодого критика [168 : 34]. Як відзначає Р.Смик, польська культурна еліта надзвичайно цінувала Б.Лепкого, як авторитетного знавця України та її духу [325].

Ця співпраця була надзвичайно корисною і для української сторони. Перебуваючи у Кракові, далеко від Східної Галичини, Б.Лепкий ніколи не поривав своїх зв'язків з батьківщиною, а, навпаки, часто приїжджав туди як неофіційний амбасадор західноєвропейської культури. «Всі головні течії Заходу зачіпали за Краків, із ними тут Лепкий зустрічався, через нього та його гурт з-поміж наших письменників та митців вони далі йшли в край» [38 : 45]. Під впливом Б.Лепкого, який був близько знайомим з модерністичною групою «Молода Польща» та її новими поглядами на мистецтво як засіб служіння красі, у Львові виник гурт молодих літераторів «Молода Муза». Насамперед, дружні зв'язки з молодомузівцями В.Пачовським, П.Карманським, М.Яцковим, О.Луцьким та С.Твердохлібом були для самого письменника приємним контрастом у порівнянні з загальною атмосферою Львова [31 : 40], проникнутою ендецькими шовіністичними настроями. Львів ніколи не захоплював митця, ні за часів навчання (1892-1895) в університеті, коли гостро стояла проблема українського вищого учбового закладу, ні на початку ХХ століття, коли українсько-польські відносини зайшли в глухий кут у вирішенні українських питань.

Однак, незважаючи на несприятливі обставини (складність українсько-польських

взаємин, віддаль, велику зайнятість як викладача [202 : арк. 18]), Б.Лепкий часто відвідував Східну Галичину і, зокрема, Львів. За словами М.Голубця, «мало котра з культурно-національних імпрез у краю відбувалися без його вступного слова чи рецитації віршів» [39 : 9]. Події культурного, громадського та політичного життя в Галичині знаходили живий відклик у Б.Лепкого. Його зв'язки з галицькими діячами не тільки не слабшали, а, навпаки, міцнішали. Ледве чи знайдеться хтось з видатних українських письменників того часу, з ким би Б.Лепкий не був в контакті. Варто назвати лише імена І.Франка, О.Кобилянської, В.Стефаника, М.Павлика, М.Коцюбинського, В.Гнатюка, О.Маковея та ін. У видавничих справах митець вів переписку з К.Студинським, Я.Весоловським, В.Лукичем, О.Барвінським, О.Маковеєм, Товариством «Просвіта» у Львові, Науковим товариством ім. Т.Шевченка тощо [див. : Р.1. – Б.Н.]. Таким чином, між громадськими та культурними діячами української еміграції не було другого, хто втримував би такі безперервні, широкі й живі зв'язки з рідним краєм, як Богдан Лепкий.

Отже, вже на початку ХХ століття Б.Лепкий репрезентував собою той новий тип українця-європейця, що сформувався під впливом українського національно-культурного та політичного руху в Галичині, як «П'ємонті» українського відродження. У складних українсько-польських взаєминах того часу митець почав відігравати роль посередника на ниві культурно-громадської співпраці, виступаючи послом української культури в Польщі, а польської в Україні.

4.1.3. Завдяки викладацькій роботі в Ягеллонському університеті Б.Лепкий мав широкі контакти з науковим осередком Кракова. Співпраця з позауніверситетським славістичним центром, літературно-науковим клубом [11 : 41], де митець виступав з рефератами на українську проблематику, публіцистика та переклади Лепкого з української літератури на сторінках польських часописів «Czas», «Nowa Reforma», «Krytyka», сприяли налагодженню українсько-польських відносин, насамперед, ознайомленню поляків з українськими національно-визвольними стремліннями.

Особливо жваву популяризаторську діяльність Б.Лепкий розвинув на момент

створення в 1901 році в Кракові «Слов'янського Клубу», що був утворений з ініціативи професора філософії Ягеллонського університету М.Здзеховського. Засноване товариство проповідувало слов'янську ідею з виразним панславістичним спрямуванням. Його метою було інформувати польське суспільство про культурне та інтелектуальне життя всіх слов'янських народів, а в широкому аспекті - об'єднати ті народи до боротьби з великодержавним російським шовінізмом. Актуальним на той час постало питання необхідності порозуміння з українцями, оскільки Україну почали розглядати як можливий терен війни Австро-Угорщини та Німеччини з Росією. Враховуючи гостроту українсько-польських взаємин на початку ХХ століття, перед засновниками клубу постало «подвійне завдання: перемогти опортуністичні тенденції власного суспільства і донести ідею співпраці на українське середовище» [120 : 49].

Клуб об'єднав багатьох представників тогочасної інтелектуальної еліти Кракова, серед активних членів товариства були Ф.Конечний, Т.Грабовський, А.Гжимала-Седлецький, Л.Василевський, Ф.Моравський, К.Моравський, Я.Лось, А.Ледніцький, С.Грабовський, Ф.Равіта-Гавронський, К.Ніч, Г.Улашин та ін. До співпрацівників клубу, а пізніше його друкованого органу належали відомі вчені з-за кордону, такі як: Ж.Будуен-де-Куртене, О.Бальцер, Ф.Буяк, Ф.Чермак, Й.Горбачевський [88 : 221].

З українського боку до співпраці у клубі був запрошений Богдан Лепкий, як авторитетна постать в українських та польських колах. Завдяки йому до роботи у товаристві були залучені професори Львівського університету К.Студинський і О.Колесса, а також депутат до Сейму О.Барвінський.

21 грудня 1901 року у Кракові відбулося офіційне відкриття «Слов'янського Клубу». Урочистість відкрив Б.Лепкий доповіддю «Про найновішу русько-українську літературу», в якій ознайомив присутніх зі здобутками української літератури за 1901 рік у жанрі поезії, прози, драматургії та критики. Свій виступ Б.Лепкий розпочав характеристикою складних політичних та економічних умов, що негативно вплинули на розвиток тогочасного українства. Причиною «убогого літературного жнива», «як на нарід 30-мільоновий», доповідач назвав жорстокі цензурні утиски російського уряду, якими той

прагнув, «коли не придавити, то бодай спинити розвій національної ідеї на Україні» [316 : 178]. Тому, наголосив Б.Лепкий, головний тягар «плекання» рідної літератури ліг, передусім, на Галицьку Україну, «що ані чисельно, ані матеріально не може рівнятися з Україною закордонною. А до того в Галичині до недавна панував правдивий хаос в поглядах і стремліннях політичних. Щойно остатніми часами піднесено тут ідеал самостійної України як непохитну основу, на якій чимраз висше піднімає ся будівля нашого народнього відродження» [316 : 179]. Першими результатами національно-культурного піднесення стало, зазначив доповідач, пожвавлення літературного руху, пов'язаного з видавничою діяльністю Наукового Товариства ім.Т.Шевченка у Львові. Літературні здобутки українців на цій ниві постали перед присутніми у цікавому та змістовному викладі Б.С.Лепкого, проникнутому ідеєю любові до України.

Виступ українського представника підкреслював, що саме українська проблематика займатиме почесне місце в діяльності клубу. Значення цієї події згодом було описане так: «Праця Клубу розпочалася від Русі – і це знаменно. Ми хотіли, щоб так сталося. Визначаючи в русинах своїх найближчих братів, ми надали змогу виступити першому саме русинові, записуючи це як документ у літопис Клубу, аби підтвердити, що, маючи симпатії до слов'янських побратимів взагалі, призначаємо їх в першу чергу для Русі, хоч і не вдалися дотеперішні спроби полюбовного полагодження русинських справ у Галичині.

21 грудня 1901 року відкрив перше засідання Клубу лекцією про найновішу русько-українську літературу пан Богдан Лепкий, відомий руський поет. Доповідь була прийнята з найбільшим визнанням. Жвава дискусія ствердила, наскільки одностайно члени Клубу зичать русинам успіху у справі піднесення національної культури. Шановний доповідач став приятелем клубу. Виступив ще з рефератом про Василя Стефаника, найвідомішого представника сучасної української новелістики. Слухачі аплодували викладу, овіяному поезією глибокого почуття, цікавому як змістом, так і витонченою формою. Була звернена увага на потребу видання творів В.Стефаника польською мовою, численні переклади яких розпорошені по краківських та варшавських

журналах...

І так і надалі руські справи будуть знаходити теплий відгук у Клубі, торуючи таким чином дорогу приязним стосункам з Руссю» [326 : 2].

Культурне зближення українців і поляків мало на меті подолати негативні стереотипи, що панували в політичних взаєминах обох народів. Завдяки Б.Лепкому співпраця на цій ниві була надзвичайно корисною для всіх, насамперед, для поляків, котрі через незнання української мови не мали можливості задовольнити свій інтерес до української культури. Так, у 1902 році митець виступив у клубі з рефератом «Микола Гоголь», у 1903 році – «Василь Стефаник», у 1904 році виголосив доповідь «Музика М. Лисенка». Останній виступ був приурочений ювілею відомого композитора, що широко відзначався у Києві та Львові [326 : 3]. У лютому 1905 року на засіданні клубу, присвяченому поезії, Лепкий ознайомив присутніх із фрагментами свого перекладу на польську мову визначної пам'ятки давньоруського письменства – «Слова о полку Ігоревім» [327 : 163]. Побаження слухачів почути його в цілості та побачити у друці було реалізоване у тому ж році.

З листа Б.Лепкого до Я.Весоловського довідуємось про святкове засідання, приурочене пам'яті Т.Шевченка, що відбулось у «Слов'янському Клубі» 24 квітня (без року – Б.Н.). Про свій виступ митець писав: «мав 1 1/2 годинний виклад, в яким на історичному тлі змалював велику постать поета, борця за волю, начеркнув лінію його визвольного слова. Слухачам виклад подобався, хоть був такий довгий, бо я нарочно хотів дещо більше сказати тутешнім Полякам про нашого генія, котрого польська преса не вміла гідно пошанувати – крім невеличких виїмків» [216 : арк. 29].

Виступи Б.Лепкого, незалежно від теми, завжди були тепло прийняті, а дискусії, що їх викликали серед членів та гостей клубу, свідчили про велику симпатію присутніх до національних стремлінь українців.

Переломною подією в діяльності товариства стало видання місячника «Swiat Slowianski» («Слов'янський Світ») від січня 1905 року, що став пресовим органом клубу. Часопис, редактором якого був Фелікс Конечний, вирізнявся на тлі тогочасного

польського газетярства тим, що демонстрував найбільше зацікавлення українською проблематикою.

Для успішної реалізації цієї мети необхідне було залучення до співпраці у місячнику українських діячів культури та політики. Як писав Ф.Конечний у листі до К.Студинського від 2 березня 1905 року, «мусимо добре пізнати Русь, черпати про неї інформації з першої руки, знати, що про її справи думають найвідоміші її мужі; мусимо, значить, спочатку слухати уважно її власного голосу, ніж раніше приступимо до визначення взаємних відносин, які не можуть бути ані щирими, ані теж вдало складеними, поки не опруться на правді. А її годі шукати в газетах!» [328 : арк. 13-14].

За активної участі Б.Лепкого у співпрацю з «Слов'янським Світом» включилися К.Студинський та О.Барвінський [329 : 311-314], яким молодий діяч пропонував актуальні на той час теми для виступів перед поляками. Так, в одному з листів до О.Барвінського Б.Лепкий просив його у час зростаючого шовінізму та антисемітизму у Галичині виступити в Кракові: розповісти «про наш стан культурний та про змагання українців за кордоном до обнови нашого автономного устрою» [215 : арк. 14]. Ця ідея була матеріалізована Барвінським у вигляді реферату «Про руські справи», який викликав одну з найжвавіших дискусій у клубі [329 : 311].

З моменту утворення місячника Б.Лепкий розпочав з ним активну співпрацю, редагуючи розділи «Руська хроніка» та «Огляд руської преси». Як ведучий рубрик, Б.Лепкий ставив за мету дати оцінку українським справам, а не просто робити компіляцію з українських (руських) газет. У першому «Огляді руської преси» читаємо: «Ми не думаємо оминати жодної проблеми. Тільки одна правда може нас спровадити на правдиву дорогу» [330 : 77]. У колі зацікавлень автора «руських» рубрик були, насамперед, українсько-польські взаємини у культурній та політичній сферах та їх висвітлення у тогочасній галицькій пресі («Руслан», «Діло», «Галичанин», «Громадський голос» та ін.). У журналі «Слов'янський Світ» Лепкий інформував не тільки про літературний процес на Україні, досягнення українців на національно-культурній ниві, книжкові новинки, а й про події суспільно-політичного характеру, пов'язані з російською

революцією 1905-1907 років, про наростання революційної та національної свідомості в народних масах.

На сторінках місячника Б.Лепкий виступив як «полум'яний публіцист на захист свого народу» [117 : 7]. За час співпраці з клубом з-під його пера вийшли такі статті, як: «Наукове товариство ім. Т.Шевченка у Львові», «З руських праць та заходів», «Переслідування української мови. Указ 1876 року», «Руські відлуння з-за кордону», «Українське віче в Петербурзі», «Що робить Україна?», «Русини в Думі», друковані у часописі протягом 1905-1906 років.

Перший допис «Наукове товариство ім. Т.Шевченка у Львові» [331 : 109-119] був присвячений першій науковій установі українців. Автор пояснював малознайомому з українським культурно-освітнім життям польському читачеві причини виникнення установи такого високого рівня. Найважливішою з них він вважав розвиток українського руху на Східній Україні та його заборону, що зумовила до перетворення Галичини у «П'ємонт» українського відродження на кін. ХІХ – поч. ХХ ст. Далі Б.Лепкий знайомив з розвитком подій у Східній Галичині, де «українська ідея зустрілася зі своїм ворогом – москофільством, яке доволі скоро відкрило своє панросійське обличчя» [331 : 109]. Публіцист заявив, що боротьба москофілів і народовців – це боротьба за життя української ідеї. Суперечності між обома течіями стимулювали виникнення НТШ (1873) за матеріальної підтримки східних українців. Б.Лепкий детально зупинився на устрої товариства та його фінансовому становищі, подав історію розвитку.

Більша частина статті присвячена найвизначнішим членам наукової установи. Насамперед, автор підкреслив роль О.Барвінського в її реорганізації на зразок закордонних академій наук. Як посол до Сейму, Барвінський домагався підтримки української науки зі сторони держави. Як співавтор статуту НТШ, редактор «Літературно-Наукового Вістника», визначний вчений та письменник, залишив вагомий слід в історії товариства І.Франко. Не минув увагою Б.Лепкий і діяльність К.Студинського.

Переломною подією в НТШ, на думку публіциста, став переїзд до Львова

проф. М.Грушевського, котрий з 1897 року очолив установу, перетворивши її з часом у «вогнище української науки». Завдяки його діяльності було створено могутню видавничу базу, бібліотеку, розвинено широкі зв'язки з науковими закладами Європи. Тим самим Б.Лепкий доводив польському загалові, що українці є нацією з великим інтелектуальним потенціалом.

На закінчення статті автор дав широкий реєстр друкованих видань товариства, серед яких виділив для поляків «Історію України-Руси» М.Грушевського, як зразок праці, яка, крім наукової вартості, визначається тим, що «оперта на тривких народних основах і освітлена провідною ідеєю України» [331 : 115].

Як продовження попередньої статті можна розглядати наступний виступ Б.Лепкого «З руських праць і заходів» [332 : 198-206]. Публіцист знайомив польський загал з набутками українців на культурній ниві, а саме, презентував діяльність Товариства «Просвіта». Автор зупинився детально на основних ділянках роботи установи, результатом якої стало «нове, освічене селянство».

Паралельно з «Просвітою» все ширші кола галицького суспільства охопили товариства «Сокіл» та «Січ». На прикладі останніх, зазначив Б.Лепкий, виявилось, яку силу мала традиція, «хоч така романтична, як спогади про Запорізьку Січ серед галицьких хлопів» [332 : 198]. Публіцист спинився і на діяльності економічних товариств, завдяки яким «цей народ з дива гідною терпеливістю крокує вперед, розвивається і підноситься» [332 : 201]. Закінчив цю частину статті перелік українських видань у Галичині.

Водночас, Б.Лепкий знайомив польський загал зі здобутками українського малярства, розповідаючи про львівську виставку робіт Жука, Труша, Сосенка, Бойчука, Панькевича, Красівського, рівень майстерності яких свідчив, що «наш народ має величезний запас вродженого почуття прекрасного» [332 : 205]. Завершувало огляд повідомлення про будівництво нового українського театру у Львові, що стане значним внеском у духовну скарбницю українців.

Обидві статті, що об'єднані тематично, знайомили польське суспільство зі

здобутками національно-культурного відродження українців на зламі XIX – XX століть. Вони цікаві і з політичної точки зору. Так, Б.Лепкий, на відміну від інших публіцистів місячника, вживав для означення свого народу національне ім'я «українці», тоді, як більшість дописувачів «Слов'янського Світу» користувалися виключно терміном «русини», підкреслюючи цим своє ставлення до українського народу як до неформованого у повноцінну націю.

Наступні дві статті Б.Лепкого «Переслідування української мови, Указ 1876 року» [333 : 380-385] та «Руські відлуння з-за кордону» [334 : 31-38] присвячені українсько-російським взаєминам. У першій з них публіцист звернувся до історії переслідування української мови в Росії, зокрема, зупинився на указі 1876 року, що забороняв українську мову в імперії, «затуляв уста 30-мільйонному народові» [333 : 382]. Автор ознайомив польського читача з джерелами до вивчення історії введення Емського указу, детально зупинився на причинах його видання російським урядом (діяльність Кирило-Мефодіївського братства, творчість Шевченка, що стало початком українського відродження в Східній Україні; польське повстання 1863 року).

Частина статті присвячена висвітленню проблеми взаємин Польщі та Росії з Україною. Аналізуючи їх, Лепкий прийшов до висновку, що поляки та росіяни завжди дивилися на Україну, «як на терен непевний і небезпечний» [333 : 381]. Негативним було бачення українського питання в російських колах, де воно сприймалося, виключно, як польська інтрига, що вела до розвалу єдності російської імперії.

Правляча верхівка бачила в мовному відокремленні українського народу шлях до політичного відокремлення України від Росії. Як результат такої політики постав указ 1876 року про заборону українського друкованого слова в імперії, що був дійсний до останнього часу.

Незабаром це питання вийшло на світову арену. Б.Лепкий цитує слова одного з вчених мужів Європи, котрий назвав указ 1876 року «ляпасом, завданім усій цивілізації» [333 : 383]. Як акт несправедливості був сприйнятий указ у світі, що змусило російський уряд переглянути заборони та внести до них зміни.

Стаття завершувалася висновком автора про самобутність українського народу, який має свою давню історію, мову, традиції, що обумовлює його право на самостійний розвиток.

Продовжив роздуми на цю тему Б.Лепкий у статті «Руські відлуння з-за кордону». Вже на початку читаємо: «Вільний розвиток народу – це, передусім, вільний розвиток мови» [334 : 31]. На думку автора, «мова – свята справа народу» [334 : 31]. Виходячи з цих засад, публіцист доводив польському читачеві необхідність викладання в школах рідною мовою. Уряд, котрий ігнорує значення мови, бере на своє сумління гріх проти цілого народу, за що буде покараний, – до такого висновку прийшов діяч, тим самим проголосивши про своє ставлення до антиукраїнської політики як російських, так і польських шовіністичних кіл.

Частина статті присвячена подіям з-під російської України, які свідчили про поступове відродження українського руху після послаблення заборон, а згодом і їх відміни в царській імперії у зв'язку з революційними подіями 1905 року.

З 1905 року почали охолоджуватися контакти поляків з українцями. Причини були різні. Так, «Слов'янський Світ» не викликав зацікавлення, якого заслуговував. Тогочасна польська преса, пройнята ендецькими настроями, взагалі оминала увагою це видання, курс якого не погоджувався з пануючою політикою в польському суспільстві [120 : 53]. Не останню роль у погіршенні взаємин відіграв брак відгуку з української сторони на польські єднальні жести.

Таким чином, видання, котре до цього часу залишалось аполітичним [326 : 2], почало пропагувати слов'янофільство «з польської точки зору». Цей напрям підтримував редактор Ф.Конечний, а його статті мали намір сформувати програму, яка б поєднувала елементи консервативної та ендецької думок. У цій ситуації годі було говорити про польсько-українське зближення.

«Слов'янський Клуб» в територіальному питанні презентував традиційну польську позицію. Як і польська більшість, він негативно ставився до революційних подій 1905 року в Росії, а в Україні ці події сприймалися по-іншому. Цікавою у цьому контексті є

дискусія, що виникла на одному з засідань товариства. Полеміка виникла між Б.Лепким та польським проф.Соколовським з приводу дилеми, чи Україна кристалізувалася вже в національну індивідуальність, чи ні. На думку митця, не може бути двох поглядів на цю проблему, оскільки «Малоросія вже дозріла до політичного самоврядування» [335 : 280].

Часопис широко інформував про революцію в Росії, критикуючи її як прояв руйнівницької енергії широких мас. В іншому світлі ці події постали у статтях Б.Лепкого «Українське віче в Петербурзі», «Що робить Україна?», «Русини в Думі». Письменник, як християнин та гуманіст, виступав проти будь-яких проявів насилля. В той же час, у подіях 1905 року в Росії митець бачив закономірний наслідок антинародної політики царату.

Революція 1905 року сприяла короточасному піднесенню українського національного життя у підросійській Україні. Першому публічному виступу українців у жовтні того року присвячена стаття Б.Лепкого «Українське віче в Петербурзі» [336 : 292-295]. На зібранні було проголошено про автономію України, котра є чинною ще з XVII століття на основі Переяславської угоди з Росією. Аналізуючи резолюцію зборів, публіцист підкреслив, що це перший масовий виступ українців в Росії як політично свідомої нації. Зокрема, він писав: «Якщо в Петербурзі знайшлося 2000 осіб, що прагнуть політичної самостійності, то очевидно, що тепер інші часи, ніж ті, коли не вірили в окремішність українського народу» [336 : 295]. Ці слова, водночас, були закидом російському суспільству, котре зжилося з довголітнім державним шовінізмом і своїм мовчанням підтримувало антиукраїнську політику уряду Росії.

Виступ Б.Лепкого «Русини в Думі» [337 : 398-405] продовжив тему активізації українського руху в Росії. У центрі уваги на цей раз перші вибори до державної Думи, їх значення для України. Для Лепкого, вибори – перший вияв прав українського народу на самовизначення, котрі тепер захищатимуть в Думі українські послы.

Публіцист ознайомив польський загал з партійною приналежністю обранців, більшість з яких – відомі вчені, політики, економісти, юристи. Б.Лепкий виділив чисельну групу представників Української радикально-демократичної партії, що

виступала за національно-територіальну автономію України, федеративний устрій Росії, демократизацію суспільства. Менш чисельною була група з поміркованими, правими поглядами.

Біля 50 послів об'єдналися в Думі в «Український Клуб», що виступав за автономію України. Частина статті присвячена огляду повідомлень про цю подію в українській пресі, котра по обидва боки Збруча радо вітала утворення української парламентської громади. Великий ентузіазм панував у галицькому суспільстві, де ця подія трактувалася, як визнання українців повноцінною нацією. Зокрема, Б.Лепкий цитував «Діло», де говорилося про велике значення «Українського Клубу» в історії боротьби за українську незалежність. Львівський часопис з цієї нагоди звертався до поляків, яким теж належить визнати цю істину та шукати згоди з українцями на засадах справедливості [337 : 405].

Останній публіцистичний виступ Б.Лепкого на сторінках «Слов'янського Світу» під промовистим заголовком «Що робить Україна?» [338 : 456-462] торкався розквіту українського національного життя під впливом подій 1905 року. Автор статті доводив полякам, що революція в Росії не обминула західних українських земель, а, навпаки, знайшла там благодатний терен. Вона охопила всі верстви, що було яскравим свідченням прагнень українців Східної Галичини до ґрунтовних змін. Звідси Лепкий робив висновок, що клич «самостійності» став «прагненням, котре, якщо не сьогодні, то завтра, проханням чи силою повинно сповнитися» [338 : 457].

Далі автор наводив приклади поширення мережі культурно-освітніх товариств («Просвіта», «Союз українок», ін.) у Східній Україні, що свідчило про пробудження української інтелігенції та повернення її до народу. Публіцист констатував появу нових пресових видань за Збручем. Як писав Б.Лепкий, до цього часу український народ «був, як тридцятимільйонний пілігрим з вирваним язиком, який лише мовчав і янчав з тяжкої недолі, був для царського уряду сфінксом, якого він не хотів запитувати про розв'язок загадки майбутнього» [338 : 461]. Завершувалась стаття оглядом періодики різної орієнтації.

Таким чином, рубрики та статті Б.Лепкого знайомили польський загал з подіями політичного та культурного життя українців по обидва боки Збруча. За словами М.Сивіцького, «це була справжня енциклопедія, що показувала подробиці революції 1905 року на Україні, здобутки і втрати народу, який в огні боротьби по століттях неволі дозрівав до державного життя. Такого збірника не мала вся українська преса» [120 : 52].

Після поразки революції 1905 року в Російській імперії панувала реакція. На терені Галичини українсько-польські стосунки ставали дедалі гіршими. Націоналістичні тенденції грали в них неостанню роль. Взаємини ще більше загострилися після вбивства польського намісника А.Потоцького. Як наслідок цих подій - перемога ендецьких настроїв у суспільстві. Поляками відкидалося прагнення українців створити у Львові окремий вищий навчальний заклад. Конфлікт, котрий вибухнув на тлі цього питання, став поштовхом до революціонування суспільних настроїв, що привело до збройних студентських сутичок у Львівському університеті [200 : 123; ін.].

Ці події негативно відобразились на польсько-українських взаєминах у «Слов'янському Світі». Все частіше місячник вміщував полемічні статті з українськими часописами, зокрема, з львівським «Ділом». Пропаговане від 1907 року редактором Ф.Конечним слов'янофільство унеможливило повторне зближення сторін.

Еволюція місячника, який запозичив багато з ендецької програми, була далекою Б.Лепкому. Це привело до болісних розчарувань. «Розбіжності проявлялися поволі, але вже в 1906 році порівняння проблемних статей з коментарями україністичних рубрик вказувало, що швидко наближається криза» [120 : 55]. Вона настала у 1907 році, коли в місячнику без відома Б.Лепкого було надруковано замітку Ф.Конечного «Руський бандитизм у Львівському університеті» [120 : 56]. Лепкий не міг погодитися із таким трактуванням подій, і наступний номер «Слов'янського Світу» вийшов без україністичних рубрик.

Розрив співпраці з клубом відомого українського письменника та громадського діяча був знаменним прикладом рішучого погіршення українсько-польських стосунків. Ця ситуація не змінилася до вибуху першої світової війни.

4.1.4. Невдача українсько-польського діалогу у «Слов'янському Клубі» не зупинила Б.Лепкого у його бажанні сприяти покращенню взаємин сусідніх народів. Незважаючи на розрив з клубом, не втратилися особисті контакти з поляками, для яких митець залишався безсумнівним авторитетом з українського сторони, а його дім - «амбасадую» українства для поляків.

Постійним гостем Б.Лепкого був В'ячеслав Липинський, який студіював у Кракові з 1903 по 1912 рр. агрономію та історію. Вони зустрілися восени 1903 року на лекції Б.Лепкого «П.Куліш та його взаємини з поляками», на котру Липинський зайшов випадково [164 : 4]. Після лекції відбулося їх знайомство, що з часом переросло у щире дружбу. Обоє зблизили, передусім, погляди на минуле українського народу та «охота гуртувати державно-творчі елементи на українській території» [11 : 45-46; 176 : 185-186].

Завдяки Б.Лепкому В. Липинський познайомився з багатьма краківськими українцями, став активним членом «Просвіти». В.Липинський походив з ополяченої української шляхти зі Східної України. Студії над архівними матеріалами музеїв Кракова зацікавили молодого історика проблемою «проводу» в національно-визвольному русі українців за часів гетьмана Б.Хмельницького. В.Липинського захопила ідея повороту до українства спольщеної української шляхти. Бажання матеріалізувати ці думки об'єднало його з Лепким у співпраці з поляками на культурно-політичному полі. Дім Лепких у Кракові об'єднував усіх, що були пов'язані з українськими культурними справами. «Тим то Лепкий міг нав'язати зносини з колами Поляків-українофілів, здебільшого, дідичів із Правобережжя й зацікавити їх культурними інтересами України, так, дідич Копецький переклав «Дзяди» Міцкевича українською мовою», – зазначив В.Сімович [14 : LXXII]. Про вплив Б.Лепкого на польських дідичів з українськими симпатіями «з Великої України» писав і К.Трильовський, сучасник тих подій. Він згадував «дуже багату родину Я. з околиці Берестечка», котра під впливом письменника прийняла в родині українську мову, та професора Ягеллонського університету Гологурського, який «почував себе якийсь час Українцем, але пізніше чомусь згубив те українство» [12 : 111]. З листування Б.Лепкого з К.Студинським довідуємось про тісну співпрацю митця з багатим польським

підприємцем з Одеси К.Володковичем, котрий заснував наукову стипендію для українців, матеріально підтримував видання «Слов'янський Світ» у Кракові, пожертвував цінний бюст Т.Шевченка, що був споруджений перед Національним музеєм у Львові [208 : арк. 1-115].

У домі Б.Лепкого обговорювались видавничі плани: « в його хаті повстала думка видавати для Українців польської культури на Україні окремих краєвий орган, щоб притягти до роботи для України спольщену інтелігенцію, потомків колишньої козацької старшини» [14 : LXXII].

Ця ідея була реалізована у 1909 році В.Липинським у вигляді польськомовного журналу «Przegląd Krajowy», що виходив упродовж року у Києві. На сторінках цього видання, що став одним із заходів Липинського повернути спольщену шляхту на східних землях на шлях українських національних змагань, друковано публіцистичні та культурологічні праці Б.Лепкого (наприклад, огляди життя і творчості Ю.Словацького, Л.Совінського, В.Барвінського, спогади про фундатора культурних інвестицій для українців і поляків К.Володковича ін.); його переклад «Слова о полку Ігоревім» на польську мову; читачі часопису також мали змогу ознайомитись із зразками творчості Лепкого-поета [194 : 221].

Сучасні польські дослідники так пишуть про місце Б.Лепкого серед співпрацівників видання: «серед співробітників, у той чи інший час пов'язаних з редакцією, виявилось багато знаменитостей, і то як поляків, так і українців. Слід згадати постаті такого рівня, як Богдан Лепкий чи менш відомий у Польщі Сергій Єфремов... До «Przeglądu» писали також історик і політик Дмитро Дорошенко, письменник Василь Стефаник. Серед поляків найбільшої знаменитістю був Леон Василевський, політик і історик, близький соратник Юзефа Пілсудського» [339 : 71]. Таким чином, постать Лепкого була авторитетною як для українського, так і для польського загалу.

4.1.5. Від часу свого побуту у Кракові аж до останніх днів Б.Лепкий жив у близьких взаєминах з відомим польським письменником-демократом Владиславом Орканом (Ф.Смречинським). Сам Б.Лепкий так писав у своїх спогадах про той час: «у

Кракові сприяв з Орканом, і ця приязнь перетривала аж до смерті цього знаменитого польського письменника» [157 : 634].

Співпраця з В.Орканом сприяла популяризації української культури між поляками у складних умовах зростаючого антагонізму. Обидві спільноти дивилися на свій теперішній конфлікт крізь призму національно-визвольної війни XVII століття між українським козацтвом та польською шляхтою. Ці стереотипи підсилювала література. Талановиті й надзвичайно популярні історичні романи Генрика Сенкевича неабияк спричинилися до вироблення у поляків уявлення про українців як бунтівних варварів. Підтвердженням цьому були слова В.Оркана: «Рішучо замало знаємо себе (поляки і українці – Б.Н.), і це одна з причин обопільних непорозумінь» [157 : 645].

У розмовах про складні польсько-українські взаємини В.Оркан ніколи не схилювався до позицій історичної правди та справедливості, «не переставав бути гуманістом». В особі польського письменника Б.Лепкий знайшов великого знавця української літератури та історії, людину, що чудово орієнтувалась у тогочасних міжнаціональних взаєминах [160 : 14].

Дружба Лепкого з Орканом становить одну з найкращих сторінок у польсько-українських літературних контактах першої половини XX століття. Молоді ентузіасти вирішили прислужитися зближенню двох народів перекладами з сучасного українського письменства. Реалізувати цей задум, що став першою спробою такого роду в українсько-польських взаєминах, вдалося не зразу. До кінця травня 1902 року переклад новел українських письменників (більша частина яких вийшла з-під пера Б.Лепкого, ним же написані вступні статті про авторів) з передмовою В.Оркана був завершений [340 : арк. 1-255]. Але сама книга під назвою «Młoda Ukraina» через несприятливі історичні обставини вийшла з друку лише в кінці 1907 року. Том перекладів з'явився під прізвищем одного Оркана, що надзвичайно обурило його з погляду на те, що видання мало авторський характер (перекладали Б.Лепкий, В.Оркан, В.Ярош – Б.Н.). Польський письменник виступив у пресі зі спростуванням, на що Лепкий відповів у листі до нього: «Любий Владиславе! «Молода Україна» не ображається, що вийшла під вашим

прізвищем – це краще, бо ж Вас у Польщі знають більше, ніж мене. А я вже вийшов з тих літ, коли чоловік впивається кожним друкованим словом; дбає про кожний свій підпис... Може колись, як час вилікує наше суспільство від шовіністичного сказу, видамо повнішу книжку перекладів. Подумайте над цим і пошукайте якогось гідного видавця» [340 : арк. 199].

Поява «Молодої України», як і вихід збірника новел М.Коцюбинського «В пугах шайтана» (Броди, 1906) у перекладі Б.Лепкого, стали важливою подією в процесі презентації польському загалу українських прозаїків. Прихильні відгуки на обидва видання у польській та українській пресах, безумовно, активізували співпрацю обох митців, результатом якої постали редаговані ними видання: польські переклади С.Твердохліба під назвою «Антологія сучасних українських поетів» (Львів, 1911), томик новел М.Яцківа «Вечірні витівки», перекладених на польську (Варшава, 1910). У 1913 році між Лепким і Орканом велася розмова про видання польськомовної історії української літератури, але початок першої світової війни завадив реалізації цього задуму [340 : арк. 199-215].

З 1914 по 1926 роки Б.Лепкий перебував у вимушеній еміграції, спочатку в Австрії, а потім у Німеччині. Незважаючи на складні обставини в Галичині (територія якої стала полем бою у першу світову війну, в роки боротьби за незалежність України, у час польсько-української війни), діяч хотів повернутись на рідну землю. Саме цими настроями проіннятий лист Б.Лепкого до В.Оркана від 21 жовтня 1925 року з Берліна, на сторінках якого діяч, згадавши старе їх знайомство і Краків, з сумом писав, що «одинадцять років не мав нагоди писати і говорити по-польськи» [341 : арк. 80]. Такий сентимент не дивний, адже з цим містом, яке давно стало для Лепкого «своїм», пов'язані спогади про шістнадцять років життя, сповнених клопіткої праці на ниві національного відродження та налагодження українсько-польських взаємин.

У відповідь В.Оркан написав: «... Згадуєш про повернення до краю. За це Тобі тільки оплески належаться. Віддаль – поганий товариш... Та не знаю, як це «до краю» розуміти. Чи до життя і праці в українському суспільстві, чи просто, за старим поняттям,

в Галичину? Вибачай, що про це питаю. Відверто скажу: Східна Галичина, як і Волинь, це – як і давніше – територія антагонізму, боротьби. То не для Твого духа. Ти можеш багато дечого синтетично охоплювати, але зблизька не потрапиш жити між людьми малодушними... З польських міст Варшава – це млин столичний, зарозумілий, плиткий, задушливий, такою вона завжди була. Краків тільки, як і колись, то місто для митців і науковців. Розважливе, далеке від пресових шовінізмів. Ти знаєш Краків, – друзів тут маєш, які приймуть Тебе по-колишньому, – чимало з них допитується про тебе. Якби відкрили український університет у Львові, Ти, напевно, кафедру прийняв би. Але не чути про те (поляки й по шкоді не змудрили). Залишається Краків. Та не знаю, чи Тобі йдеться тільки про життя в краю, чи мусив би взяти посаду. Маєш довголітній професорський доробок, маєш друзів, які б Тобі допомогли...» [120 : 70]. Слушність цих слів доволі скоро підтвердило саме життя.

4.1.6. 14 березня 1923 року в Парижі було визнано Східну Галичину територією Польщі, котра повинна була надати цьому краю автономію та відкрити протягом двох років український університет. Ухвалою польського Сейму про воєводську автономію було започатковано підготовчу роботу під керівництвом Ягеллонського університету. З того приводу професор того ж університету, в минулому співробітник Б.Лепкого по «Слов'янському Клубу», Я.Лось писав: «Проектуючи відкриття українського університету, польський уряд на мою просьбу почав спроваджувати українських учених, що скиталися по чужині, в тому числі професора Богдана Лепкого...» [120 : 76].

Немає сумніву, що письменник був інформований про ці плани, оскільки вже під кінець 1925 року родина Лепких повернулася у Краків, де митець продовжив свою педагогічну кар'єру в гімназії св.Анни, пізніше в ІХ гімназії ім. «J. Hoene-Wronskiego» [83 : 346]. У 1925 році в Ягеллонському університеті було відкрито новий факультет – Слов'янську студію, при якій працювало дві кафедри україністики: мови та літератури, як основа майбутнього українського університету. Слов'янську студію, в тому числі кафедру мови, очолив проф. Іван Зілинський, кафедрою літератури завідував Богдан Лепкий, котрий від часу свого прибуття читав в університеті лекції з історії української

літератури. Від 1 березня 1927 року діяч викладав як заступник професора [83 : 346]. А з 1 січня 1935 року, у відповідності з постановою Президента Речі Посполитої від 19 грудня 1934 року, його було іменовано надзвичайним професором Ягеллонського університету в Кракові [202 : арк. нумер.].

Польсько-українська війна була головною причиною втрати національної самостійності Україною на початку ХХ століття. Ця обставина грала не останню роль у складних українсько-польських взаєминах 30-40-х років, насамперед, у формуванні національно-патріотичного світогляду тодішньої української молоді, що студіювала науку у Кракові. Виступаючи перед студентами Ягеллонського університету, серед яких були як українці, так і поляки, перед Б.Лепким стояло складне політичне завдання - створення атмосфери українсько-польської співпраці, подолання ворожого ставлення українців до всього польського.

Письменнику вдалося його реалізувати. Як писав М.Голубець, «своє становище університетського лектора, а відтак професора української літератури, використовував Лепкий з усією відповідальністю справи, при чому лекції й виклади Лепкого належали до справжніх симпозіонів» [39 : 10]. Як згадує колишня студентка О.Яворська-Копач, професор ніколи не читав з паперу, а говорив «з душі до душі», розкривав нові обрії української літератури, і вона виступала «така цікава й приваблива в широкому струмі літератури світової» [65 : 4].

Виклади Б.Лепкого приваблювали і студентів інших факультетів, навіть інших учбових закладів Кракова – Академії мистецтв, Гірничої академії, де вчилася багато українців . «Відвідували його виклади польські письменники, журналісти, політики», – пише у своїх спогадах колишній студент Ю.Геник-Березовський [64 : 155-156]. Так, на семінари Б.Лепкого, що проводились українською, на відміну від польськомовних лекцій, записувалися крім студентів-українців (які приїжджали на студії зі Львова, Тернополя, Коломиї, Станіславова, Перемишля – Б.Н.) і поляки, про що свідчать списки членів семінару [342 : арк. нумер.].

Зміст лекцій не обмежувався аналізом окремих творів того чи іншого митця, а

охоплював постать на тлі тогочасної доби, творчий доробок аналізувався з різних аспектів. Зокрема, на викладах про Т.Шевченка розглядалися проблеми: Шевченко – життя і творчість; Шевченко та його доба; наукові дослідження життя та творчості Кобзаря; Шевченко у польських перекладах тощо [120 : 85]. Теми лекцій ніколи не повторювалися, при цьому варто зазначити, що крім чисто української літературної тематики викладав Лепкий і на теми українсько-польських культурних взаємин [84 : 439].

На семінарах пропагувалася самостійна робота серед студентів у вигляді рефератів, наукових робіт. Теми Б.Лепкий давав найрізноманітніші, як от: «Прикмети романтичної доби в українській літературі», «Народна пісня», «Строфа в «Кобзарі» Шевченка», «Гуцульщина в повістях Ю.Федьковича», «Переклади М.Рильського», «Роль прикметників у творах Т.Шевченка», «Творчість О.Маковея», «Творчість О.Кобилянської» та ін. [342 : арк. нумер.]. Таким чином, митець прагнув передати своїм студентам якнайбільше знань з предмету, щоб молода людина після закінчення україністичних студій була якнайкраще підготовлена до культурно-освітньої праці на батьківщині.

Багато часу Б.Лепкий присвячував виховній роботі з молодим українським поколінням. Письменник був педагогом з вродженими даними та з великим життєвим досвідом. У його відношенні до молоді в Польщі була щирість та безпосередність. Діяч любив бувати у колі студентства, яке, в свою чергу, відчувало до нього повагу та прив'язаність [170; 172; 178; 182; 189]. У Кракові Лепкий був одним із засновників українського студентського товариства «Академічна громада» та входив до складу його керівництва. «Академіки», як називали членів організації, проводили за активної участі професора дискусії, вечори, концерти [179 : 17; ін.]. У Кракові в 30-і роки існували студентські гуртки-корпорації, члени яких самовиховувалися в дусі патріотизму, любові до історії, культури, мови народу. Лепкий був бажаним гостем українських корпорацій, що мали назви «Чорномор», «Запоріжжя», «Сян», «Заграва», та інших студентських об'єднань [343 : арк. нумер.].

Зміцненню українсько-польських взаємин у міжвоєнний період сприяла наукова

діяльність Богдана Лепкого. Митець часто підкреслював необхідність українського «єднання зі світом», передусім, на ниві науки, як важливої передумови наших добрих взаємин зі світом та успіхів у ньому.

Б.Лепкий підтримував широкі контакти з науковими установами Польщі. Так, у 1932 році з ініціативи польського уряду у Варшаві засновано Український Науковий Інститут, завдання якого полягали у дослідженні економіки, історії та культури України та підготовці наукових кадрів. Б.Лепкий, як співорганізатор нової установи, а пізніше член керівництва, плідно співпрацював з інститутом, зокрема, розробив план роботи «Комісії для дослідження польсько-українських проблем» [202 : арк. нумер.], створеної у 1933 році на базі наукового закладу. Під керівництвом директора О.Лотоцького (згодом А.Яковлєва) Український Науковий Інститут розвинув жваву діяльність, видавши понад 40 томів наукових праць і випустивши 16 томів наукового видання творів Т.Шевченка, де Лепкому належить редагування XIV тому, що містив польськомовні переклади творів Кобзаря. Активно співпрацював письменник з краківським відділом Товариства Східної Європи і Близького Сходу, у працях якого вийшло його дослідження «Під пам'ятником Петру I» [344 : 242-267], в якому проведено «аналогію між поглядами трьох найбільших слов'янських поетів на російський царат, а саме у третій частині «Dziadow» Міцкевича, поемі «Сон» Шевченка і «Мідному вершнику» Пушкіна» [202 : арк. нумер.]. Результатом співпраці Лепкого з Польською Академією Наук була його участь у роботі над «Польським біографічним словником» [202 : арк. нумер.].

В архіві Ягеллонського університету збереглися відомості про виклади Б.Лепкого в Українському Науковому Інституті, в Інституті досліджень національних проблем та Інституті досліджень Сходу у Варшаві, Науково-дослідному інституті Східної Європи у Вільно, міжнародних курсах у Гдині [202 : арк. нумер.]. Популяризації української культури серед поляків сприяли лекції Лепкого в університетах Варшави, Вільна, у вищих учбових закладах Кракова та інших міст Польщі, про що свідчать запрошення на виклади, які збереглися в архіві Ягеллонського університету [343 : арк. нумер.].

Митець був незаступним у науковій інформації про Україну для закордонних

учених, які співпрацювали з ним у наукових закладах Польщі та читали лекції з українознавства у закордонних вищих учбових закладах. Про широкі зв'язки Б.Лепкого з польськими науковими та громадськими організаціями свідчать його взаємини з Літературним товариством ім.А.Міцкевича, Польським філологічним товариством, Польським лісничим товариством, Польським історичним товариством, Польсько-угорським товариством, Колом полоністів, Академічним колом чеських приятелів, Академічним колом Kresowe у Кракові [343 : арк. нумер.]. Цей перелік свідчить, якою всебічною була наукова діяльність професора Ягеллонського університету у міжвоєнний період.

Співпрацював діяч від 1925 року з Українським Науковим Інститутом в Берліні та Українським Вільним Університетом у Празі. Брав участь у польських і міжнародних наукових конгресах та з'їздах славістів [343 : арк. нумер.], де репрезентував український науковий світ. Рівночасно він був пильним інформатором українського наукового середовища про розвиток і новини в світовій науці в ділянках його безпосереднього зацікавлення.

Таким чином, Б.Лепкий відігравав у міжвоєнний період важливу роль посередника українського наукового світу з представниками закордонної науки, як і з закордонними науковими установами та видавництвами. В той же час, ця робота мала цінність і для поляків, про що свідчить відзначення довголітньої праці Б.Лепкого на науковій та викладацькій ниві бронзовою медаллю (диплом підписаний 10 травня 1938 року ректором Ягеллонського університету) [202 : арк. 54].

4.1.7. Митець користувався надзвичайно великим авторитетом і пошаною громадськості як української, так і польської. Як знавець української, польської та російської культур, відомий громадський діяч, письменник, вчений, перекладач, «Лепкий був пушукуваним співробітником в польських публіцистичних колах» [120 : 91]. Так, він активно співпрацював з такими відомими на той час польськими виданнями, як «*Biuletyn Polsko-Ukrainski*», «*Sprawy Narodowosciowy*» та ін.

Б.Лепкий був наділений від природи великими ораторськими здібностями, чим

заслужив надзвичайну популярність, як красномовець, серед українського та польського загалу. Як згадував В.Безушко, «не хто інший, а Богдан Лепкий промовляв по-польськи з нагоди перевезення тлінних останків його улюбленого поета Юлія Словацького до Кракова. Він промовляв у Польській Академії Наук з нагоди 400-ліття визначного польського поета Яна Кохановського (1930 р.). І це зовсім не були окремі випадки його промов для польського громадянства» [48 : 14]. Як українцям, так і полякам були широко відомі патріотичні виступи митця у Галичині з нагоди ювілеїв Т.Шевченка, І.Франка, В.Стефаника, І.Мазепи, М.Шашкевича, М.Коцюбинського, С.Петлюри, на святкуванні 950-ліття хрещення Руси-України та ін. академіях, що відбувалися в краї [176 : 199-200].

Б.Лепкий спілкувався не тільки з польською науковою та мистецькою елітою, а й політичною [343 : арк. нумер.]. За визначні заслуги на ниві українсько-польського порозуміння професор Ягеллонського університету був президентом Польщі іменований сенатором в останній кадеції Сенату (1938) [83 : 346]. Це, незаперечно, було визнанням державною владою багаторічної діяльності одного з найвідоміших українських громадських діячів та письменників ХХ століття у Польщі. Однак, не можна відкидати й того факту, що Б.Лепкому на той час виповнилося вже 66 років, сповнених тяжкої праці та випробувань. Великий життєвий досвід дозволяв реально сприймати тогочасні події у політичному житті краю та, зокрема, об'єктивно оцінити своє нове призначення. З цього приводу митець писав до давньої знайомої М.Лазар-Беньковської: «Приїхав з Варшави. Мій дебют на парламентській сцені пройшов незамітно. Великий театр з акторами, стягненими з великої території. Бочка, в якій скупчуються всілякі проміні білі й чорні, сліплять очі.

Як я стояв вечором при вікні в соймовій бібліотеці, то мав вражіння, що там десь в долині горить велике вогнище і я кидаю на нього одну ілюзію за другою, бо – мушу. Тут треба бути вільним від усяких полетів широких, студеним, вирахованим, сухим...» [345 : арк. нумер.].

Напередодні Другої світової війни українсько-польські взаємини залишалися вкрай напруженими. Однак, Б.Лепкий завжди залишався прихильником мирного

порозуміння між поляками та українцями, шовіністичні тенденції були чужими для його світогляду. Вслід за О.Барвінським [346 : 15] Лепкий-сенатор розглядав парламентську діяльність як потужний та дієвий засіб боротьби у відстоюванні інтересів українського шкільництва, яке зазнавало переслідувань з боку польської адміністрації. Так, поляки виступали проти заснування українського університету у Львові, а з 1924 року Сеймом був прийнятий закон, який перетворював українські школи у двомовні з перевагою польської мови.

Як викладач історії української літератури у Ягеллонському університеті, Б.Лепкий був близько знайомий з тогочасними проблемами української освіти. Саме незадовільному стану українського шкільництва була приурочена його промова на останньому засіданні парламенту, у якій він виступив на захист прав української мови у шкільництві всіх ступенів, зокрема, підкреслив необхідність навчання рідною мовою, що є засобом піднесення національної культури та свідомості. Виступ українського сенатора під промовистою назвою «Велика традиція українського народу не дасть йому загинути» був надрукований у львівському часописі «Новий час» [276], що дало змогу ознайомитись з ним найширшим колам суспільства. Таким чином, політична діяльність професора Ягеллонського університету набула загальноукраїнського значення, тим самим відкривши нову сторінку в багатогранній діяльності одного з найвизначніших представників української духовної еліти ХХ століття.

Постать Богдана Лепкого займає визначне місце у контексті українсько-польських взаємин на переломі століть. Завдяки його громадсько-культурній, педагогічній, науковій, суспільно-політичній діяльності польський Краків став частиною української історії ХХ сторіччя, а Ягеллонський університет – центром наукового пізнання культурних здобутків української нації. Центром українського життя з 1899 по 1941 рр. завжди залишався дім Лепких, який упродовж цих років був українською «амбасадом» у Кракові як для українців, так і для поляків. Його атмосфера, проїнята щирим українським патріотизмом, сприяла тому, що не один чужинець навчився любити Україну та поважати український народ у його прагненні до незалежності.

4.2. Б.Лепкий як популяризатор української культури у світі

Богдан Лепкий займає вагомe місце у європейській культурі, насамперед, як один з найвизначніших українських митців слова доби українського національного відродження ХХ століття. В особі Б.Лепкого перед нами постає українець цілком новітнього типу – справжній патріот-соборник, що мав перед собою виразний ідеал розбудування української культури й піднесення української національної свідомості.

В той же час, Б.Лепкий відомий як культурний репрезентатор українства у світі. Трактуючи свою популяризаторську місію як посланництво, а в цьому контексті як національно-політичну місію, Б.Лепкий своєю письменницькою, перекладацькою, видавничою та науковою діяльністю на цій ниві як ніхто інший спричинився до утвердження України у світі.

4.2.1. В цьому прагненні до «європизації» та інтенсивного включення української культури до світового культурного процесу величезну роль відіграла популяризація Б.Лепким духовного доробку своєї нації серед польського загалу. На переломі ХІХ – ХХ століть саме йому належить пальма першості у налагодженні українсько-польських культурних взаємин.

Б.Лепкий з дитинства ріс, виховувався в атмосфері, котра була пройнята тісним впливом української та польської культур. Освіту митець здобув у польській гімназії в Бережанах, де були український та польський хори, щороку влаштовувалися вечори в честь Шевченка та Міцкевича, що сприяло налагодженню дружніх взаємин між українцями та поляками. Відтоді йде зацікавлення польською літературою, на кращих зразках якої – творах Словацького, Малчевського – Лепкий-гімназист вчився читати і писати польською [347 : 3].

Навчаючись у Львівському університеті діяч крім інших дисциплін студіював і історію польської літератури, зокрема, поезії [204 : арк. 12-16]. У майбутньому це дало змогу Б.Лепкому стати чудовим перекладачем, для якого основним у роботі над твором було прагнення передати не лише його зміст, а й зуміти зберегти відповідний настрій та стиль автора. Вже в ранній творчості старався він познайомити читача з кращими

творами польської літератури. Так, ще студентом перекладав Б.Лепкий на українську мову поряд з Гете, Гейне, Шеллі, Лермонтовим, Пушкіним відомих польських митців Міцкевича та Словацького, однак більшість з цих перекладів ніде не друкувалась [11 : 35].

Польська література була для українства, що визволялося від провінційності, мостом між українською та європейською культурами, стимулятором розвитку письменства того часу. Не минув цього впливу і Б.Лепкий. Так, викладаючи в Бережанській гімназії, він захопився творчістю польської поетеси епохи позитивізму Марії Конопніцької (1842-1910). У 1897 році з-під його пера вийшло дослідження її творчості [348], котре було відзначене нагородою Віденського Міністерства освіти. Оригінальне літературознавче есе, сконструйоване частково на основі статей і нарисів польських авторів, містило роздуми Лепкого про поезію Конопніцької, яка за своїми релігійно-світоглядними, ідейно-естетичними настановами та розумінням пріоритетної ролі селянства в житті кожної нації [349 : 139-140] була близька творчості самого критика у той період. У поетичній спадщині митця знаходимо переклади та переспіви з Конопніцької, що пізніше ввійшли в цикл «Село».

Творчість польської поетеси, як джерело ідей, а не компіляції, мала певний вплив на власний доробок Лепкого-початківця, про що він писав у листі до В.Оркана [341 : арк. 193]. «Лепкий насліджував також у своїх перших поезіях близьких йому по душі польських поетів Казимира Тетмаєра й Артура Опмана» [62 : 181]. На початку ХХ століття у Кракові митець був близько знайомий з представниками модерністичної групи «Молода Польща», які теж могли мати деякий вплив на становлення особистості діяча. Так, завдяки розповідям Б.Лепкого про польський гурт у Львові виникла група молодих літераторів «Молода Муза», однак творчість самого митця не позначена модерністськими тенденціями [19 : 2; 20 : 166].

Польська література, зокрема, творчість Ю.Словацького, сповнена патріотичних поривів, безмежної любові до своєї батьківщини, закликів земляків до боротьби за свободу рідного краю, була близькою для молодого Б.Лепкого, захопленого героїчним

минулим свого народу. Таким чином, переклади та переспіви з польської сприяли не тільки розвиткові мови, а й збагатили українську і світову культури, будуючи міст зрозуміння між народами.

Як речник українсько-польського порозуміння Б.Лепкий виступав за зближення культур обох народів. Найвагомішою на цій ниві була його перекладацька діяльність, зокрема, переклади з української мови на польську. Саме завдяки тісним зв'язкам з польським середовищем у Б.Лепкого, за словами сучасника, «зроджується бажання показати й чужинцям красу нашої поезії, багатство й давнину нашої літератури та скарби нашої питомої культури» [16 : 72].

З цією метою звертається Б.Лепкий до «Слова о полку Ігоревім», яке є не тільки найкращою давньоруською поемою з дотатарських часів, а завдяки своїй патріотичній величі та досконалій художній формі претендує на одне з визначних місць у світовій культурі, як писав пізніше сам перекладач, — «це справді твір світової слави» [298 : 308]. Перші студії Б.Лепкого над історією та стилістичною структурою пам'ятки слід віднести до 1898 р. Перебуваючи у Бережанах, митець майже рік досліджував «Слово о полку Ігоревім», а переїхавши у 1899 році у Краків, протягом місяця зробив переклад [165 : 394], який вийшов у друці лише в 1905 році у Кракові.

Молодий перекладач був знайомий з науковими студіями про «Слово о полку Ігоревім» не тільки українських та російських вчених, а й поляків. Останні мали змогу досліджувати весь твір у польськомовних перекладах Ц.Годєбського (1821), А. Беловського (1833) та А.Красінського (1856), фрагменти вийшли з-під пера А. Міцкевича; але всі вони відзначалися помилками і жодною мірою не дорівнювали оригіналу. Ця обставина теж, як зауважив Лепкий, «осправедливила появу» [327 : 163] його перекладу.

Як зазначив пізніше І.Франко у своєму критичному аналізі перекладу молодого митця, Б.Лепкому вдалося подолати труднощі та недоліки попередників, тим самим дати «полякам більше, ніж вони самі зуміли засвоїти собі за сто літ від опублікування «Слова о полку Ігоревім» [6 : 588]. Далі рецензент пише про художню вартість перекладу, в який

автор вложив «всю силу своєї поетичної індивідуальності і який наслідком того вийшов без порівняння живіший, барвніший і кращий від усіх відомих мені доси перекладів» [6 : 588]. Це тому, підкреслив критик, що перекладач, на відміну від попередників, ввів у свою роботу елементи усної народної творчості, характерної для стилістики «Слова...», завдяки чому «повсталася поезія» і «здається нам, що співає сам люд словами д.Лепкого» [6 : 593]. Цієї думки дотримувалась і тогочасна польська критика, якою був відзначений і вступ, коментар та дослівний переклад Б.Лепкого до видання «Слова...» у перекладі А.Бельовського [80 : 85]. Переклад самого Лепкого став подією у всьому слов'янському світі. Так, «В.Горак свій чеський переклад з 1913 р. цього найціннішого пам'ятка літератури княжої доби затитулював: «cesky ohlav dle originalu, prekladu Erbenova a rekneho tlumaceni polskeho od Bohdana Lepkiho. Др.Іван Еріх свою працю п. з. «Slovo o Polku Igora» hrvatsko-srpski i slovenacki prijevodi» (Сараєво, 1930 р.) присвятив Ювилятові: «posveceno Prof. Bohdanu Lepkomu» [32 : 83].

Сучасна польська критика, незважаючи на великий проміжок часу, вважає польськомовний переклад «Слова...» Б.Лепким важливим моментом в еволюції перекладної техніки наступних польських перекладів цієї пам'ятки. Так, А. Обрембська-Яблонська відзначає художню експресію та високу поетичну вартість перекладу українського митця [80 : 84-85], а М.Якубець пише про нього як про найкращий з польських перекладів пам'ятки аж до праці Ю.Тувіма [83 : 347].

У 1906 році з'явився у друці збірник новел М.Коцюбинського «В путях шайтана» у польськомовному перекладі Б. Лепкого [350], куди ввійшли такі відомі твори як «В путях шайтана», «На камені», «Поєдинок», «Сміх», «Fata morgana» та ін. Це стало першим кроком у презентації полякам творчого доробку одного з найвідоміших українських прозаїків того часу. Переклад відзначається близькістю до оригіналу та майстерністю у збереженні стилю Коцюбинського. Б.Лепкий зумів показати новаторство та екзотичність творчої манери автора «Тіней забутих предків», завдяки чому доробок митця претендував на визначне місце в європейській культурі.

Тогочасна польська критика прихильно зустріла вихід збірника. Рецензент

«Слов'янського Світу» підкреслив, що завдяки Б.Лепкому польський читач отримав у Коцюбинському «художній взірець, поставлений на висоті непересічних вимог» [7 : 305]. Сучасна дослідниця доробку М.Коцюбинського у Польщі вважає цей переклад одним з кращих на сьогоднішній день [79 : 35-51].

У 1908 році вийшла збірка новел українських прозаїків «Młoda Ukraina» (ввійшли твори 14 авторів, серед яких: І.Франко, О.Кобилянська, М.Черемшина, В.Стефаник, Панас Мирний, А.Крушельницький, Н.Кобринська, Б.Лепкий, О.Маковей ін. – Б.Н.) [351] як результат співпраці Б.Лепкого з В.Орканою та В.Ярошем. Задум видання виник у Лепкого з Орканою ще в 1901 році. З листування українського митця до Оркана [340 : арк. 1-215] довідуємось про етапи роботи над книгою, яка, без сумніву, з'явилась завдяки невтомній праці Лепкого: саме він зібрав матеріал, переклав твори, насичені діалектизмами, написав характеристики усіх співавторів, виконав силуетки до видання, врешті, був посередником між авторами «Молодої України». Рукопис з передмовою В.Оркана був готовий на кінець травня 1902 року. Видання відкладалося через загострення українсько-польських взаємин. Завдяки Оркану у 1907 році було знайдено видавництво, але вбивство намісника Галичини графа А.Потоцького затримало вихід книги ще на певний час.

Поява видання у 1908 році, що стало важливою подією у процесі презентації польському загалу найвідоміших українських прозаїків того часу, викликала широкий резонанс у польській та українській пресі. На сторінках багатьох часописів були поміщені прихильні, а деколи й ентузіастичні рецензії на книгу перекладів, яку одноставно було визнано ластівкою, що віщує весну культурного зближення двох братніх слов'янських народів [353 : 86-88]. В рецензії Я.Демянчука у «Слов'янському Світі» вихід перекладів української прози подавався як перший захід такого типу у польській літературі [8 : 50-53]. Появу «Молодої України» вітали і в Східній Україні. Так, рецензент київського часопису «Przegląd Krajowy» з ентузіазмом вітав появу видання, даючи високу оцінку як ініціативі його авторів, так і художній вартості самого перекладу: «Книжку належить привітати як рідкісного птаха. Не відганяймо його від

наших стріх і будинків, прийємо, запросимо до хати, нехай нам добрі вісті повідає про те, що роблять, мислять і чують наші співобивателі — діти одної землі» [254 : 8].

Взаємини Б.Лепкого з В.Орканом становлять одну з найкращих сторінок в українсько-польських літературних контактах. Продовженням їх співпраці стало видання у 1911 році перекладів української поезії С.Твердохліба під заголовком «Антологія сучасних українських поетів», на сторінках якої були представлені твори І.Франка, Лесі Українки, О.Олеся, М.Вороного, П.Грабовського, П.Карманського, Б.Лепкого, В.Пачовського ін. [365]. Завдяки сприянню Б.Лепкого В.Оркан написав передмову та допоміг з видавництвом автору перекладів, в минулому учаснику «Молодої Музи». Поява «Антології...» відіграла важливу роль у презентації польському читачеві української поезії, що вийшла з-під пера як представників старшої генерації, так і молодшої, котра, в значній мірі, залишалася у колі впливу модерністичної лірики. Так, рецензент «Слов'янського Світу» відзначив, що доробок українського письменства у польському середовищі є малознаним, хоч і надзвичайно оригінальним; саме С.Твердохліб відкрив полякам сучасних українських поетів, показав, що українська поезія має зразки чудової форми, створені яскравими талантами [356 : 182].

Дружні відносини Б.Лепкого з В.Орканом сприяли і виданню польською томика новел молодомузівця М.Яцківа з передмовою того ж Оркана у 1910 році [120 : 68-69]. Таким чином, співпраця Лепкого з Орканом спричинилася до популяризації української літератури серед польського загалу навіть в атмосфері зростаючого антагонізму. Перша світова війна перешкодила їх творчим планам видати польськомовну історію українського письменства.

З 1926 року, після повернення з Німеччини, почався новий плідний період у перекладацькій діяльності Богдана Лепкого. У центрі зацікавлень постала поезія Т.Шевченка, переклади кращих зразків якої з'явилися на сторінках польських часописів. Так, «*Wiuletyn polsko-ukrainiski*» (Варшава) надрукував у 1934-35 рр. такі твори, як «Самому чудно...», «Неофіти», «Сонце заходить...», «Минули літа молодії» [194 : 212-320].

Перекладати Т.Шевченка польською почали ще за його життя, але ці спроби не були широко розповсюдженні і, здебільшого, не мали великої мистецької вартості. Враховуючи ці обставини, Український Науковий Інститут у Варшаві виступив у 30-і рр. з ініціативою видати повне видання творів Т.Г.Шевченка. Б.Лепкий, як один з кращих знавців спадщини українського генія, був залучений до видання у ролі редактора тому перекладів поезій Кобзаря на польську мову. Ним була зібрана бібліографія попередніх перекладів, куди ввійшли дані, вміщені в попередніх бібліографічних покажчиках та в додатках до них, також власні його знахідки та результати досліджень В.Дорошенка. Зібраний матеріал доповнив відомий вчений-шевченкознавець П.Зайцев. Ця праця збіглася з цілком окремою ініціативою Українського Наукового Інституту – видати з нагоди 75-ліття смерті Т.Шевченка антологію польських перекладів його поезій. Це дало змогу редакції значно збільшити розміри тому, використовуючи численні переклади, зроблені (польськими перекладачами М.Беньковською, К.Думанським, Я.Івашкевичем, Й.Лободовським ін. та Б.Лепким – Б.Н.) спеціально для антології [357].

Том перекладів поезій Кобзаря, що вийшов у 1936 році [358], містив 101 твір Шевченка в 106 перекладах (що вийшли з-під пера 32 перекладачів на польську, серед яких 25 були поляками та 7 – українцями: Б.Лепкий, П.Зайцев, О. Левицький, О.Процик, Р.Тарашкевич, С.Твердохліб, С.Чарнецький). 25 з них належать Б. Лепкому. Митець вибрав із творчості Шевченка тільки деякі поезії, щоб навіть на них показати полякам великий талант Кобзаря, його ідеї, а через них справжнє духовне обличчя українського народу. Серед перекладів Лепкого перлини Шевченкової творчості – поеми «Тополя», «Катерина», «Сон», «Неофіти», шедеври громадянської («Заповіт», «Мені однаково»), пейзажної («Сонце заходить...», «Ой діброво, темний гаю...»), особистої («Думи мої...», «Заросли шляхи тернами...», «Минають літа молодії», «Чи ми ще зійдемося...») лірики; вірші-присвяти «Гоголю», «Костомарову», «Маркевичу М.», «Щепкину М.С.», близький до народнопісенної творчості ліричний малюнок «Нащо мені чорні брови...» та ін.

У виборі тематики видання бачимо бажання Б.Лепкого, як перекладача та редактора, дати через твори самого Т.Шевченка повний образ усього того, чим Україна

різко відрізняється від інших національних збірнот. Таким чином, мета видання під редакцією Б.Лепкого була, передусім, національно-патріотична, що дало змогу упоряднику не лише пропагувати культ геніального українського поета, а й збуджувати у польському суспільстві зацікавлення до славного минулого України, до всього національного українського.

За словами В.Лева, заслугою Б.Лепкого було те, що він «відкрив для польського читача справжнього Шевченка та його ідеї» [62 : 181]. А М.Сивіцький зазначив з цього приводу: «призначення для польського читача творів українського генія було чимсь більшим від спроби «ламання льоду» в міжнаціональних взаєминах, якою була збірка Лепкого й Оркана з-перед тридцяти літ – «Молода Україна» [120 : 81]. Історичні події, пов'язані з визвольними змаганнями українців та українсько-польською війною у 20-х роках, заставили поляків по-іншому дивитися на свого східного сусіда, як наслідок – у Польщі зростало зацікавлення Україною.

Цей попит на «українську» інформацію намагався задовольнити Б.Лепкий через переклади, в яких, як і у власній творчості, залишався самобутнім, оригінальним художником. Усвідомлюючи важливість культурної місії художнього перекладу, Б.Лепкий намагався, насамперед, досконало відтворити оригінал в максимальному наближенні до нього щодо стилю, жанру, характеру образності. «Щодо творів Шевченка, то особливі їх труднощі для перекладача лежать ще й у тому, що поет широко використовує засоби української поезики, а власне цієї мовної «магії» іноді нема ніякої змоги відтворити в чужій мові [29 : 346].

Перекладаючи Т.Шевченка на польську мову, яка істотно відрізняється версифікацією від української, Б.Лепкий зумів майстерно передати зміст, ритміку та колорит оригіналу, що було визнано тогочасною критикою. Так, П.Зайцев, відомий шевченкознавець, писав про переклади Б.Лепким «Неофітів» та поезії «Минають дні, минають ночі», як про одні із «справді взірцевих» у виданні [29 : 346]. Сучасна дослідниця з Канади А.Стебельська, аналізуючи переклад Лепким поеми «Катерина», приходять до загального висновку щодо перекладацького доробку митця: «Лепкий, поет

із незвичайно ніжною душею, і справжній вчений Шевченкознавець, ніколи не підходив до якоїсь подробиці тексту відокремлено. Завжди конфронтував її з цілістю твору, ба, більше, із цілістю Шевченкової творчості... Слова Лепкий підбирає властиві польській мові, але зміст він передає дійсно шевченківський» [74 : 5]. Про досконалість віршованих перекладів на польську пише і відомий вчений-славіст М.Якубець [83 : 347]. Таким чином, Лепкий, презентуючи полякам Шевченка, зробив великий внесок не тільки в шевченкознавство, а й збагатив цим світову літературу.

Переклади Б.Лепкого творів Т.Шевченка польською мовою не раз передруковувались, а окремі були вміщені в антологіях, які виходили в 70-х роках у Польщі, що є яскравим свідченням їх мистецької вартості незважаючи на час та історичні обставини [194 : 212-320].

У 30-і роки Б.Лепкий виходить на сторінки польської преси з перекладами творів українських письменників: О.Кобилянської, М.Коцюбинського, П. Куліша, Ю.Федьковича, І.Франка, М.Старицького, Л.Глібова, М.Рильського, П. Тичини, Є.Плужника, М.Драй-Хмари, зразками народопісенної творчості [194 : 212-320; 120 : 79], які в майбутньому мали становити основу запланованої «Антології української поезії та прози», однак друк видання перервала друга світова війна.

4.2.2. Зміцненню українсько-польських взаємин на початку ХХ століття сприяла польськомовна діяльність Б.Лепкого як літературознавця та історика української літератури. Перший виступ митця на цій ниві відбувся на відкритті «Слов'янського Клубу» у Кракові в 1901 році. Ним був проголошений реферат «Про найновішу русько-українську літературу», який ознайомив польську громадськість з видавничими новинками тогочасної української літератури, зокрема, Б.Лепкий презентував полякам збірку «Сім байок» та роман «Перехрестні стежки» І.Франка, новели В.Стефаника п.н. «Дорога», збірку оповідань «Карби» М.Черемшини, серед поетичних видань – збірку творів А.Кримського «Пальмові галузки», в розділі драматургії – твори М.Кропивницького, М.Старицького, І.Карпенка-Карого. Доповідь Б.Лепкого незабаром з'явилась на сторінках відомого тоді видання «Przegląd Powszechny» під заголовком

«Погляд на українську літературу в році 1901» [359 : 427-441]. Про патріотичну мету публікації сам автор так писав до К.Студинського: «Тепер щойно скінчив я інформаційний огляд нашої літератури за 1901 р. (з'явиться у польському виданні). Робив це в добрій вірі і виключно з пієтизмом для нашої справи. Іменно хотів і хочу про нашу літературу інформувати людей, котрі про ню мало знають» [208 : арк. 67]. Таким чином, вже на початку популяризаторської діяльності Лепкий чітко сформулював для себе ціль, трактуючи свою місію у Польщі як національно-політичну. Тобто, через літературу, що є складовою духовної культури української нації, довести усім, що в Європі існує окрема національна спільнота – українці, котрі, як кожна самостійна нація, мають право на самовизначення у світі.

Значна частина згаданої статті присвячена творчості В.Стефаніка, його психологічній манері письма. Б.Лепкий, як перший критик і популяризатор Стефанікового доробку в Польщі, підкреслив універсальність новаторства митця у європейському вимірі. Зокрема, він писав: «це є найбільший хлопський новеліст не тільки в українській літературі, а й у світовій» [359 : 433]. У 1903 році на сторінках часопису «Czas» [360] з'явився літературний нарис Б.Лепкого про високу майстерність Стефанікової прози, що був виголошений ним у «Слов'янському Клубі» в Кракові. На сторінках цього ж видання були опубліковані його статті «Микола Гоголь» та «Микола Лисенко» [361; 362]. Багато років співпрацював Б.Лепкий як критик та оглядач української літератури з краківським журналом «Krytyka» та ін. польськими часописами, однак цей доробок маловивчений на сьогодні і потребує окремого дослідження.

Як знавець історії української культури, знайомив Б.Лепкий польське суспільство з тисячолітніми здобутками української нації. Старовинна архітектура Кракова, в якій митець «знаходив сліди впливу нашої культури на польську» [181 : 2], стала предметом історичних досліджень. Як результат цих студій на сторінках українськомовних «Ілюстрованих вістей» з'явилась стаття «Українські фрески на краківській катедрі». На думку автора, «до найцінніших пам'ятників нашого минулого з XV століття належать, безперечно, фрески українських (поляки пишуть «русских») малярів у Краківській катедрі

на Вавелі» [363]. Саме доведенню цього твердження і присвячена культурологічна розвідка, що супроводжувалася цікавими ілюстраціями.

Б.Лепкому належить відкриття як для українського, так і для польського загалу визначних українських мистців – художників та скульпторів. Зокрема, його стаття «Українські різьбарі у Кракові» знайомила читачів з творчістю «Наталії Мілян, Нестора Кисілевського і Михайла Черешньовського» [364]. У публікаціях такого змісту намагався він обговорювати проблеми українсько-польських культурних взаємин, подавати події з історії української культури в правдивому світлі з метою інформувати поляків про маловідомі для них здобутки східного сусіда.

Писав Б.Лепкий і статті на польські теми. Доказом його зацікавлень польською культурою були виступи, присвячені видатним польським митцям Ю.Словацькому, С.Виспянському та ін., в яких автор розглядав їх творчість у контексті європейської культури і, зокрема, на тлі українсько-польських взаємин [194 : 221-222].

Як викладач Ягеллонського університету, Б.Лепкий завжди відчував брак підручників. Щоб ознайомити польський загал з українською культурою, а літературою зокрема, митець підготував у 1928 році польськомовний огляд української літератури, що вийшов друком у 1930 році під заголовком «Zarys literatury ukraińskiej» [365] у виданій у Варшаві-Краві полоністом-літературознавцем М.Шийковським серії «Slowanie».

Видавництво ставило собі (й своїм авторам) таке завдання: «заповнити дошкульну прогалину в загальнопольському духовому житті: створити прapідстави знань про слов'янські народи, серед яких Польща проводить своє історичне буття, зв'язана з ними географічним положенням, расою, мовою, розвитком історії й культури - нині в відродженні існуванні, покликана накреслити нові шляхи майбуття в тісному з ними ж співжитті» [68 : 7]. Для реалізації ідеї були залучені «якнайповніше» кваліфіковані представники слов'янської науки, кожен з яких повинен був змалювати найвартісніші явища духовного життя свого народу, при цьому «ставити наголос на зв'язки з Польщею» [68 : 7].

Виходячи з цих засад, Б.Лепкий побудував структуру свого «Zarys-u», майже

третину якого займають статистично-інформаційні дані про Україну. Так, у розділі I «Kraj, narod, kultura» автор дав географічну характеристику території, подав дані про склад населення, економічно-історичний розвиток та культурні надбання краю. Наступні два розділи присвячені проблемі розвитку української мови, виникнення літературної мови та писемності. Щодо становища української мови Б.Лепкий зазначив, що українська мова є рівноправною серед інших слов'янських мов, таких як польська, російська, чехо-словацька, білоруська, сербо-хорватська, болгарська і словенська, тим самим доводив абсурдність твердження, що українська мова є діалектом російської.

У наступних розділах розглядаються літературні явища на тлі культурно-історичних процесів, починаючи від епохи Київської Русі, з якою автор пов'язував зародження української державності, до першої світової війни. Історію розвитку української літератури Б.Лепкий розпочав від усної народної творчості, що віддзеркалювала духовну культуру України від дохристиянських часів.

Зі сторінок нарису польський читач мав змогу детально познайомитись зі здобутками давньої української літератури, характеристиці яких, на думку критиків, Б.Лепкий приділив занадто багато місця [62 : 237; 120 : 84]. Така структура роботи, як зазначив сам автор, була вибрана свідомо: «Ця книжка є першою спробою зображення української літератури польською мовою. Як усі праці такого виду вона має свої вади і погрішності. Одна з головних – трактування предмета. Літературі першого періода присвячено найбільше місця, другого – менше, відроджену трактовано побіжно, а сучасну накреслено лише ескізами. Вступні розділи стосовно до цілості також надто обширні. Це сталося свідомо. Автор мав на думці читача, який не знає України, і тому намагався познайомити його з нею. Адже на літературу він дивиться як на продукт краю і народу, як на рівнодійну психофізичних властивостей народу, його переживань і творчої енергії. Література першого періоду є подекуди спільною власністю Росії й України, звідси проблеми, котрі вимагали детальнішого обговорення. В результаті цього на відроджену літературу залишилось місця небагато, а в сучасній можна було лише накреслити контури. Однак автор тішить себе думкою, що остання стане предметом

окремої книжки» [366 : 267].

Починаючи від літератури Київської доби до творчості І.Франка, Б.Лепкий подав в перекладах на польську мову (власних та інших авторів) ілюстровані уривки з найкращих творів. В окремих випадках ці фрагменти цитуються в оригіналі з польською транслітерацією, щоб познайомити польського читача з первісним звучанням твору.

Таким чином, незважаючи на певні структурні недоліки, цією працею Б.Лепкий показав багатство української літератури, її роль у житті народу, тісні зв'язки українського письменства з європейськими літературами. «Zarys...», безумовно, сприяв зміцненню українсько-польських взаємин ХХ століття. Доробок вченого мав надзвичайно важливе значення для поляків, котрі на той час «не мали польського нарису історії української літератури» [81 : 10]. Про актуальність і цінність підручника і нині свідчить той факт, що ним скористався відомий польський славіст М.Якубець при укладанні ним антології «Literatura ukrainska. Wypisy» (Варшава, 1962) з польськими коментарями; «Zarys...» Лепкого займає гідне місце у списку опрацьованої польським вченим літератури для його нарису історії української літератури «Literatura ukrainska» (Варшава, 1989) [82 : 625; 143 : 122].

Як своєрідне продовження «Zarys-y» про роки 1914-1932 Б.Лепким написана інформаційна стаття «Kilka zagadnien z literatury ukrainskiej» (1933), опублікована у варшавському місячнику «Sprawy Narodowosciowe» [367]. Автор знайомив польського читача з новими постаттями в українській літературі, котра в першій половині ХХ століття виконувала покладені на неї трагічною історією українського народу об'єднуючі функції – зв'язувала «порозривані частини національного організму» [367 : 322]. Виступ Б.Лепкого, як влучно зазначив О.Горбач, – «це пеан процесові зцілювання-зрощування української нації з двох займанщин (підросійської і підавстрійської), як це він відображений в історії культури й у літературі доби I-ої світової війни й післявоєнних років з прочуваною апокаліптичною візією грядучих 1930-х років за Збручем. Богдан Лепкий і тут підкреслює єдність нашої культури й літератури, – не без думки, гадаємо, переконати чужого читача, що то був схильний під впливом польської урядової

пропаганди говорити і в 1920-1930-их рр. про різні «племена» в 4-ох тодішніх наших займанщинах» [68 : 8].

У 1933 році в енциклопедичному польському виданні «Загальної історії літератур» вийшов синтетичний ілюстрований нарис історії української літератури Лепкого під заголовком «Literatura ukrainska» [368]. Для польського читача це був своєрідний довідник, зі сторінок якого можна було отримати інформацію про розвиток української літератури, вплив на неї культури Заходу, познайомитись з найвизначнішими творами та найвідомішими митцями слова від найдавніших до сучасних автору часів. Не минув вчений увагою досягнення літературної критики, мовознавства, етнографії, а в кінці подав бібліографію до теми.

Таким чином, діяльність Б.Лепкого як історика літератури та літературознавця ставила своєю метою подолати порівняно слабку обізнаність польського читача з літературним доробком найближчого сусіда, історія якого надовго зрослася з історією Польщі. Безперечною заслугою Лепкого було підкреслення європейського характеру творчості українських митців, подвижників українського національного відродження, зв'язку української літератури зі світовою.

4.2.3. Оцінюючи місце Б.Лепкого у контексті європейської культури, не можна оминати і того факту, що твори письменника перекладалися іншими мовами, що сприяло знайомству з ними широких читацьких кіл, обміну духовними цінностями між народами.

Сприйняття видатного митця в іншій країні, в іншому національному середовищі – це завжди дуже складний і багатогранний процес, оскільки він пов'язаний не лише зі ставленням до даної творчої особистості, а й до тієї літератури, представником якої вона є. Зацікавлення творчістю Б.Лепкого польськими, чеськими, німецькими, сербськими, єврейськими, угорськими, англійськими, португальськими літераторами свідчить, насамперед, про незвичайну силу його таланту, значимість ідейного змісту творів, в яких поставала Україна, минула та сучасна, говорила сама душа українського народу.

Першими по-справжньому оцінили Б.Лепкого представники слов'янських літератур, ближчих до України мовою, культурою, історією. Хто ж із відомих польських

авторів перекладав Лепкого так, що можна говорити про твори митця в художній інтерпретації польською мовою? Це – В.Оркан («Журавлі», «Сповідь землі», «Перед смертю», «Щаслива година»), Я.Нементовський, Ф.Гвіждж («До лодки», «Колисанка», «Океан і дівчина»), Е.Лапський («Блиск, гук – пів неба запалило»), Л.Наворський, Г.Холендер; з українців – С.Твердохліб («Подорожній», «Сповідь землі», «Моє життя», «Твої очі», «Під враженням вальсу Шопена», «Розвіялися сни мої рожеві» ін.). Їх переклади з прози та поезії Лепкого друкувалися у тогочасних польських виданнях «Krytyka», «Kurjer Lwowski», «Przegląd Krajowy», «Naprzod» та ін.[194 : 221-222; 165 : 377], деякі з них вміщені в антологіях [194 : 221-322]. Окремі твори були друковані в перекладах кількох авторів, наприклад, «Сповідь землі». Митець став відомий як прозаїк у Польщі завдяки перекладу його роману «Мотря» Марією Лазар-Беньковською, що побачив світ у 1937 році [40 : 70]. Останній був високо оцінений тогочасною польською критикою, а сам Лепкий відзначив, насамперед, мову XVII століття у польському виданні, що відповідало часу зображуваних подій у творі, тим самим, становило велику вартість перекладу [369].

Крім польської, Богдан Лепкий досконало володів чеською, німецькою та російською мовами [202 : арк. нумер.], у Львівському університеті студіював англійську, що сприяло зближенню митця зі світовою культурою, налагодженню тісних взаємин з представниками літератури, науки та політики західноєвропейських народів.

Б.Лепкий на початку XX століття посідав вагомe місце в контексті українсько-чеських взаємин. Насамперед, мова йде про його співпрацю з популярним чеським виданням «Slovansku prehled», на сторінках якого упродовж 1902-1907 рр. друкувались літературно-бібліографічні огляди Лепкого: «Українська література року 1901», «Огляд слов'янських літератур за рік 1902: українська література», за 1903, 1905 та 1906 рр. [194 : 418]. Ці статті відіграли важливу роль у популяризації здобутків українського письменства серед чеського загалу. Зокрема, праця Б.Лепкого «Українська література року 1901» справила сильне враження на відомого чеського критика та перекладача Ф.Вотрубю. Прочитавши її, він написав своєму другові К.Рипачеку: «...малоруська

література стоїть на модерних основах, вона сильна, здорова – врешті, прочитай останнє число «Слов'янського огляду» – маю з неї справді радість» [370 : 253].

Під впливом статті молодий перекладач почав активне пропагування творчості українських митців серед словацького читача. Так, уже в 1903 році в його перекладі на словацьку мову в різних періодичних виданнях з'явилися прозові твори В.Стефаніка, І.Франка та Б.Лепкого, проникнення яких за кордон було внеском своєрідної, оригінальної ноти української літератури до літератури світової [370 : 254]. Завдяки активній та наполегливій перекладацькій та видавничій діяльності Вотруби творчість цих митців, а Лепкого зокрема, була надзвичайно популярною у Словаччині на початку ХХ століття. Так, оповідання Лепкого з'явилися на сторінках видань «Rude Kvety», «Pravo lidu», «Rovnost», «Zar», «Ilustrovany svet», «Narodni politika», «Venkov», «Ukrajenske rovidku», «Narodni listy» у перекладах інших літераторів. Серед них: О.Яворник (переклав «Rampouchy»), Ф.Цигак («Над ставом»), А.П.Веселий («Настя»), К.Р. («Дідусь»), О.С. («Цвіт щастя»), Г.Тихий («Цвіт щастя», «За брата»), К.Ганзель («Під Великдень»), В.Бурян («Нездала п'ятка», «Гусій») [194 : 418]. Зразки поетичної творчості Лепкого вийшли у перекладі Р.Єсенської, опубліковані з передмовою перекладачки про митця під заголовком «З найновішої поезії малоруської: Богдан Лепкий» у часописі «Slovansku prehled» [194 : 418]. Лепкого-романіста представив словацькому читачеві Я.Хаєвський, переклавши «Мотрю» (1932) [194 : 418]. Таким чином, постать Б.Лепкого, поряд з І.Франком, М.Коцюбинським, В.Стефаніком, О.Кобилянською, була у центрі зацікавлень чеської громадськості, а його творчість «сприяла збагаченню словацького літературного процесу ХХ століття художнім досвідом братніх слов'янських народів» [370 : 256].

Вагоме місце посідав Б.Лепкий у контексті українсько-німецьких взаємин першої половини ХХ століття. Події першої світової війни змусили діяча провести десять років на еміграції, в Німеччині. Саме на цей період припала поява перекладів творів митця в німецьких виданнях: «Die Post», «Leipziger Tageblatt», «Rossische Zeitung», «Deutsche Tageszeitung», «Berliner Tageblatt», «Weltspiegel», «Krakauer Zeitung» ін. [191 : 351-352].

Серед перекладачів Лепкових творів, що зайняли вагоме місце в німецькому лепкознавстві та заслуговують на увагу і сьогодні, слід назвати Анну-Шарлотту Вуцькі, письменницю, автора студій про життя митців та композиторів, перекладача Т.Шевченка. А.-Ш.Вуцькі була особисто знайома з Б.Лепким, що, безумовно, посприяло кращому розумінню творчості митця, завдяки чому її переклади з Лепкого відзначаються точністю у передачі ідейного змісту оригіналу. Упродовж двох років (1920-1922), за підрахунками перекладачки, було опубліковано 20 перекладів творів митця. Серед них варто назвати оповідання «Настя», «Гостина», «Нездала п'ятка», «Небіжчик», «Матвій Цапун», «Вечором», «Гостина в Розі», «Тут продають трумна», «Перша зірка» ін. [191 : 352-353]. Така популярність творів Лепкого серед німецьких видань та читацького загалу підтверджувала висновок Вуцькі, що митець був зі всіх українських авторів «найбільше почитний у Німеччині», а його ім'я «одним з найбільше улюблених» [10 : 4].

Причини успіху письменника перекладачка аналізує в своїй статті «Богдан Лепкий в німецькій літературі» (1922). На її думку, німецького читача захопило у творах, насамперед, «серце», тобто та глибина людських почуттів, що є зрозумілою усім. Та «своєрідна духовна й душевна атмосфера», за словами Вуцькі, пронизує кожен твір письменника, «провадить нас понад границі націй і рас в країну загального духовного, вона починається в загальнолюдському і якраз тому веде нас до зрозуміння далеких і чужих нам національних почувань» [10 : 4].

У кінці статті авторка приходить до висновку, що саме завдяки Лепкому-новелісту німецький читач пізнав побут українського села, а з поезій – зрозумів «політичну трагедію» українського народу, тим самим митець заслужив такі слова щирого визнання зі сторони А.-Ш.Вуцькі: «Богдан Лепкий, це один з найвірніших сторожів гідності українського народу, представник української чести, удоховнений і етичний. І те запевнює йому симпатію німецького народу» [10 : 4]. Таке бачення творів митця німецьким загалом, безумовно, завдячує і високій перекладацькій майстерності Вуцькі, якій сам Лепкий присвятив статтю «Німецька жниця на українському літературному полі» («Українське Слово», 1921) [190 : 248].

Вслід за А.-Ш.Вуцькі у 40-х рр. доробок класика української літератури перекладали У.Умлер («Також лист», «Ніч кінчиться», «Приніс» ін.), Г.Кох («Дідусь»), Г.Андрашко («Цвіт щастя») ін. [191 : 353].

У 1918 році для хорової капели О.Кошиця Остап Грицай переклав вірш Б.Лепкого «Журавлі», що слід вважати початком популяризації поетичної спадщини митця у Німеччині. На цій ниві у 20-х рр. працювала А.-Ш.Вуцькі. У 1955 році Г.Кох видав у власних перекладах антологію української лірики «Die ukrainische Lyrik» (1840-1940), де містились і твори Б.Лепкого: «Листками вітер котить», «Різдвяний вечір», «Журавлі» ін. [191 : 353].

На сербо-хорватську мову з Б.Лепкого перекладали В.Вильковський («Олеся», «Сотниківна»), В.Войнаровський («Гусій», «Настя», «Дідусь», «Небіжчик», «Цвіт щастя», «Скапи»), М.Фірак («Село», «Підписався») [191 : 302, 351-352], Й.Грегоріч («Гусій»), Л.Головіч («Мати») та ін. [194 : 523]. Переклади новел письменника з'явилися завдяки С.Фулдесу, Філемону, Н.Дудінчку, І.Шеману [194 : 359]. Лепкий англійською постав з-під пера В.Семенини («Журавлі»), Р.Колемана («Журавлі»), С.Шумейка («Дідусь», «Цвіт щастя») ін. [191 : 352]. У 1959 році в Бразилії видано антологію «Українські оповідання», в якій подаються переклади португальською мовою новел українських класиків, в тому числі Б.Лепкого («Дідусь»). Перед творами вміщені короткі біографічні довідки про авторів, написані бразильською дослідницею А.-М.Муріці [191 : 352].

Окремо слід виділити публікації творів митця в діаспорних українськомовних виданнях, зокрема, в США та Канаді. Доробок Б.Лепкого надзвичайно близький за тематикою та ідейним змістом українським емігрантам різних поколінь. Підтвердженням цього є той факт, що, починаючи від 90-х рр. XIX століття, жоден український календар чи альманах, жодна шкільна читанка чи антологія української літератури не обходяться без творів Б.Лепкого. Так, американський дослідник О.Кравченко, аналізуючи друкований доробок митця, прийшов до висновку, що «кількістю опублікованих на поселеннях творів він (Б.Лепкий – Б.Н.) поступається тільки перед Т.Шевченком і

І.Франком» [60 : 3]. Особливо популярними завжди були, і залишаються такими сьогодні, вірші митця, присвячені Різдвяним та Великодним святam, про що свідчить їх передруковування у періодичних виданнях з року в рік. А Лепкові «Журавлі» і нині виконуються як похоронний марш над могилами українських емігрантів [371 : 6].

Перелік перекладів творів Б.Лепкого на мови світу є неповний, оскільки більшість з них розпорошені у періодичних виданнях 20-40-х рр., малодоступних досліднику, однак, незважаючи на це, можна стверджувати про широку обізнаність читача, насамперед в Європі та Америці, зі спадщиною одного з найвизначніших українських письменників ХХ століття, а в його особі з Україною, її історією та культурою.

Таким чином, у процесі інтеграції України у світовий культурний процес Б.Лепкий відіграв неоціненну роль. Багатогранна діяльність Б.С.Лепкого є складовою і невід'ємною частиною не лише вітчизняного, а й світового історико-культурного розвитку. Особисті контакти діяча з представниками інших національностей сприяли обміну духовними цінностями між народами. Найбільші ж заслуги у справі популяризації української культури, а літератури зокрема, має митець як довголітній репрезентатор української справи на терені Польщі. У цьому контексті надзвичайно цінною є перекладацька, наукова, публіцистська діяльність Б.Лепкого, в якій діяч вбачав національно-політичну та культурну місію. Митець прагнув довести нею, що український народ створив цінності, котрі забезпечили йому почесне місце в загальнослов'янському та світовому культурному процесі. В той же час, Б.Лепкий з великим інтересом ставився до здобутків світової культури. А творчість самого митця ще за його життя вийшла далеко за межі України, стала надбанням багатьох літератур світу, зокрема, слов'янських, сприяла і нині сприяє взаєморозумінню та культурному співробітництву між народами.

ВИСНОВКИ

Богдан Сильвестрович Лепкий – представник нової генерації українських

національних провідників, що вийшла на історичну арену в кінці XIX – на початку XX століть. Донині типовою була думка, що Б.Лепкий ніколи не був борцем, як наслідок – його характеризували більше як сентиментального лірика. Проаналізувавши світогляд діяча в історичному розвитку, ми прийшли до висновку, що перед нами яскравий приклад лицаря-борця за українську національну ідею, речника визвольної ідеології та творця нової української духовності.

В основі національно-патріотичних поглядів Б.С.Лепкого лежить любов до України та українського народу. На цьому незмінному тлі викреслюються думки діяча в різні періоди життя. Перебуваючи у достатньо близьких особистих стосунках з лідерами правого консервативного напрямку української політичної думки початку XX століття, співпрацюючи з партіями та організаціями правого полюсу, Б.Лепкий проповідував ідею Української Самостійної Соборницької Держави та виступав за утвердження християнських цінностей у суспільстві.

Однією з характерних рис Б.С.Лепкого – культурно-просвітнього та громадсько-суспільного діяча, який чітко відокремлював служіння Україні та її народові від праці в будь-якій партії, – була «надпартійність». У зіткненні між загальнонаціональними, загальнодержавними інтересами й інтересами партійно-політичними він завжди віддавав перевагу першим.

Утвердженні Б.Лепким упродовж життя ідеї: – не допускаюче компромісів визнання української національної окремішності, – розуміння як єдино можливого шляху до власної державності через культурно-духовне відродження, – широке бачення загальноукраїнського питання з урахуванням міжнародних відносин, – європеїзація українського суспільства – стали засадничими у його різнобічній діяльності, що виступила яскравим підтвердженням тези про безумовний демократизм і гуманізм української національної ідеї.

Діяльності Б.Лепкого притаманні широкий діапазон і багатогранність. Не було жодної вагомої ділянки українського культурного та громадсько-суспільного життя, в яких він безпосередньо чи опосередковано не брав би участі. Продовжуючи духовні

традиції української інтелігенції у справі служіння народові, Лепкий проголосив своїм кредом «добро української культури», а першочерговим завданням – виховання нового національно свідомого покоління українців.

Богдан Сильвестрович Лепкий, на наш погляд, як ніхто інший з українських письменників, вплинув на формування національної свідомості українського народу і разом з тим української духовності. З цього погляду його поезія та історична проза, насамперед, роман «Мазепа», як предмет дослідження, мають першорядне значення для окреслення місця митця у національному культурно-державному відродженні.

До появи історичного роману «Мазепа» Богдан Лепкий був широко відомий серед українського читацького загалу, насамперед, як поет, автор цілої низки високопатріотичних віршів. Поезія митця була безпосереднім відгуком на національно-визвольні процеси в Україні ХХ століття. Вона відображала цілу гамму національних почуттів і пропагувала українську ідею серед найширшого загалу українського суспільства.

Лепкий-поет бачив свій обов'язок громадянина у тому, щоб своїм «словом» збудити приспану тяжким сном Україну, вивести народ на шлях волі, воскресити в ньому козацького духа. Митець протиставив сучасній недолі минулу славу, і цей контраст діяв з надзвичайною силою. Б.Лепкий надавав великого значення популяризації героїчного минулого народу, його давніх традицій політичного та культурного життя, насамперед, часів Київської Русі та Козацької держави. Створені письменником образи Т.Шевченка та М.Шашкевича, гетьманів І.Мазепи та П.Калнишевського, княжих дружинників та славних козаків стали прикладом для свідомих українців у їх праці на ниві українського відродження, у боротьбі за українську державність.

Вже у передвоєнній поезії Б.Лепкий задекларував своє політичне кредо митця-сборника: він чув підземний дзвін могил і голос Слави, бачив дорогу до Волі, коли Україна стане єдиною державою, кордони якої простягнуться «ген над Дін».

Від початку першої світової війни Б.Лепкий зайняв позицію активної участі українських сил у боротьбі за утвердження української національної ідеї. Відображаючи

настрої українського суспільства, Б.Лепкий виступив у віршах того часу як полум'яний борець за незалежну Україну. Оспівуючи визвольну боротьбу галицьких українців, зокрема, їх збройних сил – Українського Січового Стрілецтва, поет підніс своїми творами національну і самостійницько-державну свідомість українського загалу. Патріотичний соборницький зміст стрілецьких віршів Б.Лепкого був найвірнішим висловом тих глибоких національно-державницьких почувань, якими жило все стрілецтво.

Епоха національно-визвольної боротьби українського народу піднесла митця на висоту справжньої геніальності. Широкого резонансу серед українського загалу набули десятки його патріотичних творів 20-х рр. та періоду міжвоєнного двадцятиріччя. Митець став свідомо на службу потребам часу і своїм словом будив національні почуття в українському суспільстві, виховував справжніх українських патріотів. Ставши палким співцем українського національного культурно-державного відродження, він присвятив свою поетичну творчість популяризації української національної ідеї серед найширшого загалу й у трагічні роки бездержавності.

Соборна Україна – провідна ідея поетичної спадщини Б.Лепкого. В той же час, безкомпромісна ідея вільної незалежної соборної держави тісно переплетена з іншою провідною думкою творів митця – ідеєю людинолюбства. Завдяки цьому творчість Б.Лепкого стала феноменом національного відродження ХХ століття, яскравим прикладом дальшого злету української культури, національної духовності, і в цьому її непроминаюча вартість для нащадків.

Монументальний історичний роман про гетьмана Івана Мазепу став підсумком і повним висловом думок Б.Лепкого як соборника та громадянина. Розповідаючи про минуле, письменник-історик ставив діагноз сучасному – аналізував причини поразки національно-визвольних змагань українців на початку ХХ століття. Усвідомлюючи історичний твір, як засіб виховання у загалу національної свідомості, патріотичних почуттів, гордості за героїчне минуле свого народу, митець прагнув своїм романом задовільнити потребу «виховної лектури» для народу, дати приклад державного

будівництва.

Б.Лепкий, відійшовши від усталеної в західноєвропейській літературі традиції зображувати І.Мазепу як романтичного героя-коханця, вперше в українській літературі від XVIII століття створив образ І.Мазепи – великого гетьмана, визначного українського державного діяча, досвідченого політика, дипломата, опікуна церкви, мецената освіти, науки та культури. Та, насамперед, прозаїк показав Мазепу як вождя української нації та борця за її незалежність, тим самим зламавши прийнятий офіційною російською монархічною історіографією стереотип гетьмана Мазепи-«зрадника».

Б.Лепкий вивів у «Мазепі» власну концепцію української держави. Твір митця містив рильсфний вияв сучасних настроїв генерації, яку він представляв. Водночас, в образі Мазепи постав сам Б.Лепкий, безкомпромісний захисник ідеї вільної соборної незалежної України та благородна, високо культурна, глибоко релігійна людина. Устами І.Мазепи письменник проголосив кредо українця-соборника і громадянина такими полум'яними словами: «Жити не для себе, а для України», які стали девізом для не одного покоління українських патріотів. Зі сторінок роману Б.Лепкий означив мету національно-визвольних змагань українського народу, актуальну як для XVII-XVIII, так і для XX століть – Соборна Українська Держава, незалежна від Росії.

В українській традиції «мазепинство» означало боротьбу з царською тиранією Москви. Ідея І.Мазепи не зійшла з політичної арени, а залишилась у свідомості українців ще довго після смерті І.Мазепи. Про це свідчила пенталогія Б.Лепкого «Мазепа», яка вийшла у міжвоєнний період і була відгуком на події в історії України XX століття. Описуючи героїчне минуле народу на сторінках епопеї, Б.Лепкий намагався донести до читача основний зміст української національної ідеї, мав на меті розбудити національну і самостійницько-державну свідомість у молодого українського покоління, тим самим митець продовжив справу гетьмана І.Мазепи виховувати державотворчий елемент - національну еліту, як необхідну передумову майбутньої незалежної держави.

Патріотичний почин письменника був гаряче підтриманий прогресивною частиною українського суспільства, що підтвердило актуальність поставлених Б.Лепким

проблем. Автор «Мазепи» став одним із найпопулярніших українських митців слова у Галичині: його історичні твори стали справжніми бестселерами, а сам Б.Лепкий почав відігравати роль одного з провідних ідеологів української соборності.

Письменницький доробок Богдана Лепкого, як феномен доби національного відродження, завжди був «на часі». Митець гостро відчував найболючіші проблеми і миттєво реагував на них творами, що відображали його бачення подій, містили кардинальні питання суспільного життя, виступали вагомим знаряддям у вихованні національної свідомості українського загалу та пропагуванні української національної ідеї.

Опублікована в тогочасних часописах, тижневиках, календарях поезія та проза Б.Лепкого швидко доходила до читача і мала безпосередній вплив на формування його свідомості. Враховуючи цей вагомий чинник у процесі популяризації авторських ідей серед найширшого загалу, митець упродовж усього свого життя активно співпрацював з багатьма часописами не тільки в Галичині, а й поза межами краю. Твори майстра, написані «на замовлення» редакцій часописів, культурно-просвітніх та громадсько-політичних товариств та організацій, належать до перлин патріотичної і громадянської лірики та епіки Лепкого. Вони відіграли надзвичайно велику роль у формуванні національно-свідомого молодого покоління української нації, готового на пожертву заради утвердження ідеї соборної української держави.

Наукова діяльність Б.Лепкого, як і письменницька спадщина, тісно пов'язана з його культурно-просвітньою працею на ниві національного відродження. «Українська ідея» червоною ниткою проходить через усю діяльність Лепкого-вченого, пронизуючи його популярні, науково-популярні і наукові проекти.

Визначне місце в науковому доробку Б.Лепкого посідає двотомний «Начерк історії української літератури», який цікавий як відображення державницької позиції автора, основу якої становить ідея національної окремішності і цілісності народу, котрий зумів зберегти духовну єдність упродовж століть трагічної історії України. Літературні явища вчений розглянув не тільки на фоні історичних та культурних подій тої епохи, а й через

призму актуальних для його часу проблем, через призму української національної ідеї. Ця ознака є універсальною для всього наукового спадку діяча. Як своєрідне доповнення до «Начерку історії української літератури» Б.Лепкого слід розглядати наукові праці автора, що з'явилися друком на межі 30-40-х років.

З метою виховання у молодого покоління і в широкого загалу поваги до національних провідників, витворення на рівні національної свідомості образу українця-громадянина та патріота Б.Лепким були написані науково-популярні твори про М. Шашкевич та Т.Шевченка. Завдяки цим працям вчений займає почесне місце серед шевченкознавців та шашкевичезнавців не тільки своєї доби, а й сучасних. У контексті національно-визвольних змагань українців змальовані літературні явища та видатні постаті українського письменства і на сторінках розвідки «Чим жива українська література».

Науково-популярні нариси та розвідки Б.Лепкого, що слугували, водночас, підручниками для шкіл та популярними книжками для всього громадянства, як українського, так і польського, відіграли націотвірну роль у процесі національно-духовного поступу українців у ХХ столітті. Написані у доступній та цікавій формі, орієнтовані на широке коло читачів, вони викликали живе зацікавлення минулим України, породжували почуття національної самоповаги, тим самим формували національну свідомість, як необхідну передумову державної незалежності.

Одним із напрямків наукової діяльності Богдана Лепкого була організація видавництва української книги. Переконаний у тому, що культурне обличчя нації значною мірою визначається її видавничою продукцією, діяч виступив редактором цілої низки творів класиків української літератури. Наукова праця Б.Лепкого як вченого-текстолога була орієнтована на задоволення потреби українського читача в українській книжці, яка б була вагомим чинником у піднесенні національної свідомості загалу. Видавнича діяльність Б.Лепкого служила потужним джерелом випромінювання української ідеї і була ефективним стимулятором українських консолідаційних змагань у боротьбі за державну незалежність.

За визначні заслуги на ниві української науки Б.Лепкий був відзначений почесними званнями провідних українських наукових установ того часу – Українського Наукового Інституту в Берліні, Українського Наукового Інституту у Варшаві, Наукового Товариства ім.Т.Шевченка у Львові, Українського Вільного Університету у Празі, Київської Могілянсько-Мазепинської Академії у Варшаві. Це були найвищі нагороди, якими українська нація відзначила подвижницьку працю науковця високого рівня та великого українського патріота-соборника.

Головним полем своєї діяльності Богдан Лепкий вважав письменство та науку, що найяскравіше могли виявити самобутність української культури, тим самим будити національні почуття і виховувати національну свідомість українців. Своїми творами митець і вчений не тільки формував громадську думку, а й брав безпосередню участь у культурно-просвітньому та суспільно-політичному житті того часу.

Культурно-просвітня діяльність Б.Лепкого тісно переплелась зі здобутками Товариств «Просвіта» та «Рідна Школа» у національно-духовній історії України. Як письменник і вчений Б.Лепкий активно співпрацював з ними у виданні популярних книжечок для найширших мас українського суспільства. Яскравою сторінкою в історії «Просвіти» записалася діяльність діяча у краківській філії організації. Обрання Б.Лепкого почесним членом Товариства було визнанням його самовідданої праці на ниві просвіти українського загалу.

Таким чином, співпраця Б.Лепкого з галицькими громадськими організаціями, насамперед, з «Просвітою», була вагомим внеском діяча у національно-культурне відродження українців. Діяльність митця стала важливим фактором культурного прогресу, спрямованого на прищеплення масам любові до рідного слова, глибокої пошани до здобутків і традицій минулого, тим самим вона спричинилася до виховання свідомих патріотів, до популяризації української національної ідеї серед підростаючого покоління.

Богдан Лепкий був особистістю не тільки культурно-просвітньою, а й національно-державною, чому сприяла громадсько-політична діяльність Лепкого, що

виходила поза рамки співпраці з «Просвітою» та іншими громадсько-культурними організаціями і відігравала націотвірну роль у громадсько-політичному житті українців на початку ХХ сторіччя. Насамперед, митець був одним з найвідоміших декламаторів та промовців того часу, за словами сучасника, «найбільш популярною постаттю на галицькому ґрунті» [31 : 43]. Громадськість десятків міст краю запрошувала діяча до виступу на культурно-національних урочистостях тої доби.

Ім'я Богдана Лепкого було відоме широкому загалу українців і як знаного публіциста. Усвідомлюючи роль друкованого слова у формуванні національної свідомості Б.Лепкий активно співпрацював з багатьма виданнями у Галичині та за кордоном. Статті Б.Лепкого відображали соборницькі стремління діяча, в той же час, вони віддзеркалювали національно-патріотичні прагнення українського народу, голосом якого був виступ Лепкого-журналіста. Висунення Б.С.Лепкого очолити «Товариство Письменників і Журналістів ім.І.Франка» було незаперечним доказом того, якою повагою та визнанням користувався Богдан Сильвестрович серед товаришів пера.

Отже, багатогранна діяльність Б.Лепкого як письменника, вченого-літературознавця, історика літератури та текстолога-видавця, як культурно-просвітнього та громадсько-політичного діяча була спрямована на утвердження національної ідеї у свідомості кожного українця, у якому Б.Лепкий хотів, насамперед, бачити патріота-соборника, гордого тисячолітніми набутками української культури та готового боротися за державну самостійність України, як запоруки дальшого збагачення духовної скарбниці української нації у майбутньому.

Богдан Лепкий належить до кола визначних громадсько-культурних діячів, які репрезентували перед світом український народ, його культуру і науку, виступали як носії національної і релігійної традиції, українських звичаїв і українського духу. Мету свого життя митець вбачав у тому, щоб відкрити Україну для Європи, і не тільки, показати світу, хто такі українці, що внесли вони як нація у духовну скарбницю європейських народів.

У контексті українсько-польських взаємин на переломі ХІХ – ХХ століть

найяскравішою постаттю був Богдан Лепкий. Ім'я митця, насамперед, асоціюється з такою характеристикою його діяльності, як «амбасадор української культури у Польщі».

Б.Лепкий не згубився у чужеземному довіллі, а, навпаки, став центральною особою української громади у Кракові, де діяч активно включився у культурне та громадсько-суспільне життя співвітчизників, осередками якого були філія Товариства «Просвіта» та греко-католицька церква св.Норберта. Дім Лепких у Кракові став своєрідним осередком українства – українською «амбасадом», де бували визначні українські та польські діячі культури та політики.

Як авторитетна постать в українських та польських колах Богдан Лепкий був запрошений до роботи у «Слов'янському Клубі». Завдяки Б.Лепкому співпраця на ниві культурного зближення українців і поляків була надзвичайно корисною для всіх, насамперед, для поляків, котрі через незнання української мови не мали можливості задовільнити свій інтерес до української культури.

З моменту постання місячника «Swiat Slowianski» діяч розпочав з ним активну співпрацю, редагуючи розділи «Руська хроніка» та «Огляд руської преси» і виступаючи як публіцист. Рубрики та статті Б.Лепкого знайомили польський загал з подіями політичного та культурного життя українців по обидва боки Збруча, інформували про наростання революційної та національної свідомості в народних масах.

Невдача українсько-польського діалогу у «Слов'янському Клубі» не зупинила Б.Лепкого у його прагненні сприяти покращенню взаємин сусідніх народів. Бажання матеріалізувати ідею повороту до українства спольщеної української шляхти об'єднало В.Липинського з Б.Лепким у співпраці з поляками на культурно-політичному полі, зокрема, у виданні часопису «Przegląd Krajowy». Дружба Б.Лепкого з відомим польським письменником-демократом В.Орканом становить одну з найкращих сторінок у польсько-українських літературних контактах першої половини ХХ століття.

Виступаючи перед студентами Ягеллонського університету, серед яких були як українці, так і поляки, перед Б.Лепким стояло складне політичне завдання – створення атмосфери українсько-польської співпраці, подолання ворожого ставлення українців до

всього польського. Власне викладацьку роботу діяч вдало поєднував з виховною діяльністю серед української молоді: митець прагнув передати своїм студентам якнайбільше знань з предмету, щоб молода людина після закінчення україністичних студій була якнайкраще підготовлена до культурно-освітньої праці на батьківщині.

Зміцненню українсько-польських взаємин сприяла наукова діяльність Богдана Лепкого, у якій вчений вбачав важливу передумову наших добрих взаємин зі світом та успіхів у ньому. Діяч відігравав важливу роль посередника українського наукового світу з представниками закордонної науки, як і з закордонними науковими установами та видавництвами.

За визначні заслуги на ниві українсько-польського порозуміння професор Ягеллонського університету був президентом Речі Посполитої іменований сенатором в останній кадеції Сенату, що стало визнанням державною владою багаторічної діяльності одного з найвідоміших українських громадських діячів та письменників ХХ століття у Польщі.

На переломі ХІХ – ХХ століть Б.Лепкий репрезентував собою той новий тип українця-європейця, що сформувався під впливом українського національно-культурного та політичного руху в Галичині, як «П'ємонті» українського відродження. У складних українсько-польських взаєминах того часу митець відігравав роль посередника на ниві культурно-громадської співпраці, виступаючи послом українського народу в Польщі, а польського в Україні.

В прагненні до «європеїзації» та інтенсивного включення української культури до світового культурного процесу величезну роль відіграла популяризація Б.Лепким духовного доробку своєї нації у світі. На переломі ХІХ і ХХ століть саме йому належить пальма першості у налагодженні українсько-польських культурних взаємин.

У цьому контексті надзвичайно цінною є перекладацька, діяльність Б.Лепкого, в якій діяч вбачав національно-патріотичну та культурну місію. У виборі тематики видань бачимо бажання Б.Лепкого, як перекладача, дати через твори повний образ усього того, чим Україна різко відрізняється від інших національних спільнот. Завдяки його

перекладам на польську читач вперше мав змогу познайомитись з творчим набутком українського народу, тим самим йому ставала ближчою духовна культура України.

Зміцненню українсько-польських культурних взаємин сприяли виступи митця у пресі та написання ним польськомовної історії української літератури, провідна ідея якої – довести, що український народ створив цінності, котрі забезпечили йому почесне місце в загальнослов'янському та світовому культурному процесі.

В той же час, Б.Лепкий з великим інтересом ставився до здобутків світової культури, і це було не пасивне сприйняття, а суто творче, активне, спрямоване на збагачення рідної культури, насамперед, у формі перекладів та наукових досліджень. Водночас, творчість самого митця ще за його життя вийшла далеко за межі України, стала надбанням багатьох літератур світу, зокрема, слов'янських, сприяла і нині сприяє взаєморозумінню та культурному співробітництву між народами.

Оцінюючи ставлення Б.Лепкого до української нації, можна сказати, що він не мав найменшої дози комплексу меншовартості від того факту, що належав до неї. Діяч був гордий українською культурою, її минулим і перспективою в майбутньому. Він прагнув стерти з України порох провінційності, хотів прищепити українцям усвідомлення свого місця у світовому історичному та культурному процесі.

Багатогранна діяльність Б.С.Лепкого мала широкий всеукраїнський характер. Діяч справив значний вплив на розвиток українського культурно-національного та суспільно-політичного життя, тим самим відіграв вагому роль у самоутвердженні української нації та створенні передумов державності та соборності України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Турбацький Л. (Переднє слово) // Лепкий Б. З села. – Чернівці: Руська Рада, 1898. – С.3-4. *(При цитуванні збережено правопис оригіналу – Б.Н.)*.
2. Грушевський О. Богдан Лепкий // Літературно-Науковий Вістник. – 1908. – Кн.6. - С.494-498.
3. Franko I. Ukrainska literatura za r.1899 // Slovansky prehled. – 1900. – №10. – S.475-480.
4. Євшан М. Богдан Лепкий. Елементи його творчости // Українська хата (Київ). –1909. – Ч.7-8. – С.396-407.
5. Єфремов С. Історія українського письменства. – 4-е вид. – Ляйпціг:

Галицька Накладня, 1919. – Т.2. – С.262.

6. Vivus. 3 поля нашої поезії // Літературно-Науковий Вістник. – 1906. – Кн.3 – Т.33. – С.588-594.

7. Grzymala-Siedlecki A.. M.Kociubynski // Swiat Slowianski. – 1907. – Т.2. – №35. – S.305.

8. Demianczuk J. «Młoda Ukraina». Wybor nowel // Swiat Slowianski. – 1909. – №9. – S.50-53.

9. Цегельський Л. Богданови Лепкому в пятьдесятлітні роковини його уродин // Базар (США). – 1922. – Ч.2. – С.19-22.

10. Вуцькі А.-Ш. Богдан Лепкий в німецькій літературі // Свобода (США). – 1922. – 15 листопада. – С.4.

11. Кузеля З. Богдан Лепкий. Біографічний нарис, написав... // Золота Липа. Ювілейна збірка творів Богдана Лепкого з його життєписом, бібліографією творів і присвятами. Зладив Зенон Кузеля. (Далі – Золота Липа). – Берлін: Українське Слово, 1924. – С.9-89.

12. Трильовський К. Богданові Лепкому – поздоров // Золота Липа. – Берлін: Українське Слово, 1924. – С.107-113.

13. Луцький О. Богдан Лепкий у Кракові // Золота Липа. – Берлін: Українське Слово, 1924. – С.102-107.

14. Верниволя Василь (Сімович В.). Богдан Лепкий (нарис літературної діяльності і спроба характеристики письменника за двадцять п'ять літ його письменницької праці) // Лепкий Б. Писання: У 2т. – Т.1. – Київ, Ляйпціг: Українська Накладня, 1922. – С.I-ІХХVII.

15. «За працю для народу». (Нові почесні члени товариства «Просвіта») // Календар товариства «Просвіта» на 1927 рік. – Львів: Просвіта, 1926. – С.161-163.

16. Ратич В. Сфери творчости Богдана Лепкого (на свято Богдана Лепкого в Рогатині, дня 22/ХІІ 1932р. з приводу 60-ліття уродин Поета) // Дзвони. – 1933. – Ч.2. – С.66-80.

17. Х. Здалека і зблизька // Дзвони. – 1933. – Ч.2. – С.84-90.
18. Козак М. Головні моменти наукової діяльності Богдана Лепкого // Дзвони. – 1933. – Ч.2. – С.80-84.
19. Рудницький М. «Молода Муза». (З нагоди свята Б.Лепкого у Львові) // Діло. – 1933. – 16 лютого. – Ч.37. – С.2.
20. Степняк М. Поети «Молодої Музи» // Червоний шлях. – 1933. – Ч.1. – С.165-180.
21. Дорошенко В. Богдан Лепкий. (З нагоди 60-ліття) // Життя і знання (Львів). – 1932. – Ч.15. – С.433-434.
22. Голубець М. Богдан Лепкий // Наш Прапор (Львів). – 1933. – Ч.18-21. – С.2.
23. Пеленський Є.-Ю. Богдан Лепкий. – Львів: Українська школа, 1932. – Ч.6-9. – С.95-99.
24. Кузеля З. Богдан Лепкий у Німеччині // Діло. – 1933. – 7,8 липня. – С.3-4.
25. Кузеля О. Неділя в Лепких // Український магазин (Франція). – 1953. – Ч.П. – С.8.
26. Бунда Є. Творчий zenit Богдана Лепкого (вступний нарис) // Літературні вісті (Львів). – 1927. – №9. – С.2-3,5.
27. Рудницький М. Богдан Лепкий // Рудницький М. «Від Мирного до Хвильового». – Львів, 1936. – С.273-281.
28. Zdziechowski M. Ukraina a Rosja.Trylogia Bohdana Lepkiego // Zdziechowski M. Widmo przyszlosci. Szkice historyczno-publicystyczne. – Wilno, 1939. – S.201-208.
29. Зайцев П. Про польські переклади з Шевченка // Шевченко Т. Повне видання творів Т.Шевченка. – Т.ХІV. – Переклади поезій на польську мову. За ред. Богдана Лепкого. – Варшава, Львів: Український Науковий Інститут, 1936. – С.345-353.
30. Українські січові стрільці, 1914–1920. / За ред.Б.Гнаткевича, Л.Лепкого, І.Німчука; Іл. оформлення І.Іванця. – Львів: Червона калина, 1935. – С.126-130.
31. Карманський П. Бодь // Карманський П. Українська богема. З нагоди

тридцятиліття Молодої Музи. – Львів: Краса і сила, 1936. – С.39-43.

32. Козак М. Спогади // Краківські Вісті. – 1941. – Червень. – С.2.
33. Купчинський Р. Жмут споминів про Богдана Лепкого // Ілюстровані Вісті (Краків). – 1941. – Ч.8. – С.2-3.
34. Горняткевич Д. Богдан Лепкий як маляр // Ілюстровані Вісті (Краків). – 1941. – Ч.8. – С.5-7; Ч.9. – С.8-11.
35. Кузик К. Богдан Лепкий і музика // Краківські Вісті. – 1942. – Ч.Ч.261, 263-6, 268, 270-1.
36. Дорошенко В. Наукова і популярно-наукова діяльність Богдана Лепкого. (З приводу перших роковин смерті) // Краківські Вісті. – 1942. – Ч.163. – С.2-3.
37. Луців Л. Богдан Лепкий – як історик літератури. (В другі роковини смерті письменника) // Краківські Вісті. – 1943. – Ч.157. – С.3.
38. Лисяк П. Богдан Лепкий як громадянин // Богдан Лепкий. 1872–1941. Зб. у пошану пам'яті поета. – Краків, Львів: Українське видавництво, 1943. – С.42-46.
39. Голубець М. Життєвий шлях Б.Лепкого // Богдан Лепкий. 1872–1941. Зб. у пошану пам'яті поета. – Краків, Львів: Українське видавництво, 1943. – С.8-12.
40. Пеленський Є.-Ю. Бібліографія // Богдан Лепкий. 1872–1941. Зб. у пошану пам'яті поета. – Краків, Львів: Українське видавництво, 1943. – С.47-77.
41. Державин В. Історична белетристика Б.Лепкого // Критика. – 1930. – Кн.5. – С.27-48.
42. Історія української літератури: У 8-ми т. / Ред. колегія: Є.П.Кирилюк та ін. – К.: Наукова думка, 1968. – Т.5. – С.441-443.
43. Українська радянська енциклопедія: В 12-ти т. / Голов. ред. колегія: М.П. Бажан та ін. – 2-е вид. – К.: Голов. ред. УРЕ, 1981. – Т.6. – С.129.
44. Бойко Ю. Богдан Лепкий // Нова Україна (Харків). – 1942. – Ч.250. – С.42.
45. Климишин М. Лірика Богдана Лепкого (спроба нової оцінки). – Мюнхен, 1948. – 58 с.
46. Ліщинський (Бориславський) І. Релігійність Б.Лепкого (спогад) // Нові дні

(Зальцбург). – 1946. – Ч.29 (55). – 21 липня. – С.2.

47. П.С. Духовний борець за Християнську Україну // Християнський шлях (Німеччина). – 1946. – 21 липня. – С.2-3.

48. Безушко В. Богдан Лепкий // Популярна бібліотека «Америки». – Ч.5. – Філадельфія: ПА, 1952. – 21 с.

49. Богдан Лепкий // Екран (США). – Рік. III. – 1963. – Ч.11-12. – Вересень-грудень; 1964. – Ч.1. – Січень.

50. Радзикович В. Українська література ХХ ст. – Філадельфія: Америка, 1952. – С.67-72.

51. Семчишин М. Тисяча років української культури. Історичний огляд культурного процесу // Записки НТШ. – Т.52. – Нью Йорк-Париж-Сідней-Торонто, 1985. – С.383.

52. Витвицький В. Михайло Гайворонський. Життя і творчість. – Нью Йорк: ПА, 1954. – С.22-24, 78-80.

53. Шах С. Рік 1941. Богдан Лепкий. Сильвестр Лепкий // Шах С. У 150-ліття уродин о.Маркіяна Шашкевича. 1961. Рік ювілеїв. – Мюнхен: Християнський голос, 1961. – С.74-83.

54. Марунчак М. Лепкий-Шашкевичеві // Шашкевичіяна. – Вінніпег. – 1964. – Ч.3. – С.64-66.

55. Гарасевич Г. Богдан Лепкий. У соті роковини з дня народження // Овид (Чікаго, США). – 1974. – Ч.3 (170). – С.5-9.

56. Завадович Р. У сторіччя народження Богдана Лепкого // Церковний вісник (США). – 1972. – Ч.22 (102). – 25 листопада. – С.5-6.

57. Славутич Яр. Поезія Богдана Лепкого // Зб. наук. праць на пошану Є.Вертипороха. – Торонто, 1972. – С.100-108.

58. Сторіччя Богдана Лепкого // Екран (США). – 1973. – Ч.67-68. – Січень-квітень.

59. Смик Р. У 100-ліття з дня народження Б.Лепкого // М-ли академії в 100-

ліття народження Б.Лепкого. – Чикаго, ЗСА, 1972. – Вересень. – С.3-9.

60. Кравченко О. Богдан Лепкий в Америці // Свобода (США). – 1998. – 2 січня. – С.3.

61. Смик Р. Культ генія Богдана Лепкого (світлої пам'яті – великій людині – проф. А.Антоновичеві – присвячую) // Екран (США). – 1997. – Пропам'ятне число. – С.36-37.

62. Лев В. Богдан Лепкий. 1872–1941. Життя і творчість // Записки НТШ. – Т.СХСШ. – Нью Йорк-Париж-Сідней-Торонто, 1976. – 329 с.

63. Ріпецький М. Українські Січові Стрільці. – Торонто, 1978. – С.245.

64. Генік-Березовський Ю. Богдан Лепкий – професор університету // Слово пламенем взялося. Мистецтво живого українського слова. Збірник присвячений пам'яті мистця-декляматора Юліана Геніка-Березовського в двадцятиліття його смерті (1952–1972). – НТШ. Бібліотека Українознавства. – Ч.30. – Торонто: Євшан-Зілля, 1972. – С.154-163.

65. Яворська-Копач О. Незабутня постать // Новий шлях (Канада). – 1986. – Ч.28-29. – С.2.

66. Остап'юк Б. Моє знайомство із славним поетом галицького Поділля (До 115-річчя народження Богдана Лепкого) // Альманах УНС на рік 1987. Річник 77. – Джерзі Ситі-Нью Йорк: Свобода, 1986. – С.175-183.

67. Животко А. Історія української преси (з передмовою К.Костева). – Мюнхен, 1989-90. – 334 с.

68. Горбач О. Б.Лепкого «Начерк історії української літератури» // Лепкий Б. Начерк історії української літератури. Фотопередрук з післясловом Олекси Горбача. – Мюнхен: УВУ, 1991. – С.1-13.

69. Сулима М. Український Науковий Інститут // Яріш В., Сулима М. та ін. Українці в Берліні. 1918–1945. – Торонто, 1996. – С.81-85.

70. Яріш В. Українська культура й мистецтво в Берліні. Перші спроби. Берлінські початки // Яріш В., Сулима М. та ін. Українці в Берліні. 1918–1945. – Торонто,

1996. – С.52-56.

71. Смик Р. Професор Зенон Кузеля-людина, вчений, патріот, громадянин // Яріш В., Сулима М. та ін. Українці в Берліні. 1918–1945. – Торонто, 1996. – С.104-106.

72. Романишин П. Історія української еміграції та українська католицька церква в Німеччині // Яріш В., Сулима М. та ін. Українці в Берліні. 1918–1945. – Торонто, 1996. – С.211.

73. Яворська-Копач О. Богдан Лепкий – історик української літератури // Гомін України (Канада). – 1992. – Рік XXXVII. – №6 (520). – Червень. – С.2.

74. Стебельська А. Шевченкова «Катерина» в перекладі Богдана Лепкого // Гомін України (Канада). – 1992. – Рік XXXVIII. – №7 (521). – Липень. – С.3-4.

75. Повернення Україні Богдана Лепкого. Кн. перша. – Друге, доповнене видання, присв. 55-річчю смерті Великого Сина України Богдана Лепкого. – Зібрав, упорядкував і видав д-р Роман Смик. – Чікаго-Україна, 1996. – 330 с.

76. Повернення Україні Богдана Лепкого. Кн. друга. – Друге видання, присвячене 55-річчю смерті Великого Сина України Богдана Лепкого. – Зібрав, упорядкував і видав д-р Роман Смик. – Чікаго-Україна, 1996. – 404 с.

77. Повернення Україні Богдана Лепкого. Кн. третя. На зустріч 125-річчю від народження Великого Сина України Богдана Лепкого. 1872–1997. – Зібрав, упорядкував і видав на правах рукопису Др. Роман Смик. – Чікаго-Україна, 1997. – 401 с.

78. Повернення Україні Богдана Лепкого. Кн. четверта. Святкування 125-річчя від дня народження Великого Сина України Богдана Лепкого (1872-1997). – Зібрав, упорядкував і видав на правах рукопису Др. Роман Смик. – Чікаго-Соборна Україна, 1998. – 270 с.

79. Anczewska E. Mychajlo Kociubynski w polskich przekladach i krytyce literackiej // *Slavia Orientalis*. – 1959. – Nr.2/3. – S.35-36.

80. Obrembska-Jablonska A. Slowo o wyprawie Igora. – W., 1954. – S.85-86.

81. Jakobiec M., Holynska-Baranowa T. Literatura ukrainska. Wypisy. – W.: Panstwowe Wydawnictwo Naukowe, 1962. – S.226, 576, 625.

82. Jakobiec M. Literatura ukrainska // Dzieje literatur europejskich pod redakcja W.Floryana. – W.: Panstwowe Wydawnictwo Naukowe, 1989. – Т.ІІІ, cz.1. – S.532-533.
83. Jakobiec M. Lepkyj (Lepki) Bohdan Nestor // Polski slownik biograficzny. – Krakow, 1973. – Т.ХVІІІ. – S.345-347.
84. Siwicki M. Bohdan Lepki. (W setna rocznice urodzin) // Slavia Orientalis. – 1972. – R.XXI. – Nr.4. – S.439.
85. Сивіцький М. Краківський амбасадор української культури // Церковний календар (Варшава). – 1972. – С.118-134.
86. Siwicki M. Krakowski ambasador kultury ukrainskiej. O Bohdanie Lepkim // Znak. – 1985. – R.37. – Nr.6. – S.89-98.
87. Mokry W. Kultura i literatura ukrainska jako obiekt zainteresowan i badan naukowych w Krakowie // Ruch Literacki. – 1983. – R.24. – Z.3-4. – S.229.
88. Solak Z. Marian Zdziechowski i Klub Slowianski // Studia historyczne. – W., Krakow. – 1987. – Z.2 (117). – R.XXX. – S.219-239.
89. Sesja poswiecowa dzialalnosci naukowej i literackiej Bohdana Lepkiego w 50-ta rocznice smierci. – 16.X.1991 r. (Krakow) // Krakowskie Zeszyty Ukrainoznawcze. Краківські українознавчі зошити. – Pod red.P.Luznego i W.Mokrego. – Krakow-Краків: Вид-во «Швайпольт Фіоль», 1993. – Том І-ІІ., 1992-1993. – S.243-281.
90. Жулинський М. Богдан Лепкий // Літературна Україна. – 1988. – 21 січня. – С.2.
91. Лозинський І. Видиш, брате мій... // Україна. – 1988. – №42. – С.7-10.
92. Погребенник Ф. Богдан Лепкий – поет, прозаїк, учений // Жовтень. – 1988. – №1. – С.13-16.
93. Лубківський Р. «Богданові Лепкому-in memoіam» // Дзвін. – 1991. – №7. – С.3.
94. Лубківський Р. Думаючи про Лепкого // Україна. – 1989. – №30. – С.12-13.
95. Рудковський М. Повернення Богдана Лепкого // Друг читача. – 1990. – 6 вересня. – С.6.

96. Ільєнко І. Нетлінні скарби // Літературна Україна. – 1992. – 17 грудня. – С.6.
97. Волошко Є. Треба говорити вголос. (Про білі плями в українському літературознавстві) // Вітчизна. – 1988. – №4. – С.174-181.
98. Сивіцький М. Білі плями і міцностійкий графарет // Вітчизна. – 1989. – №2. – С.147-150.
99. Ільницький М. М'якість колориту, ніжність почуття // Лепкий Б. Вибране. – Львів: Світ, 1990. – С.5-18.
100. Ільницький М. «Найпопулярніша постать на галицькому ґрунті...» // Лепкий Б. Твори: У 2т. – Т.1. – К.: Дніпро, 1991. – С.5-29.
101. Ільницький М. Настроєний життям як скрипка: штрихи до портрета Б.Лепкого // Українська мова і література в школі. – 1989. – №10. – С.3-11.
102. Ільницький М. Маркіян Шашкевич і Богдан Лепкий // Шашкевичіана. – Львів, Броди, Вінніпег. – 1996. – С.83-88.
103. Жулинський М. Богдан Лепкий // Жулинський М. Із забуття в безсмертя: сторінки призабутої спадщини. – К.: Дніпро, 1990. – С.81-85.
104. Горак Р. Трагедія Богдана Лепкого // Дзвін. – 1990. – №10. – С.71-86.
105. Коритко Р. Черченські вечори // Жовтень. – 1989. – №6. – С.66-69.
106. Качкан В. Сумна поезія осені: Черченськими слідами братів Лепких // Галичина. – 1990. – 7 вересня. – С.2.
107. Погребенник Ф. Слово, повернуте на крилах журавлиних // Літературна Україна. – 1992. – 17 грудня. – С.1, 6.
108. Погребенник Ф. Повертається з журавлями // Самостійна Україна. – 1992. – Листопад. – С.2.
109. Погребенник Ф. Богдан Лепкий. – К.: Тов-во «Знання» України, 1993. – 64 с.
110. Погребенник Ф. «Чуєш, брате мій...» Пісні братів Лепких. – Тернопіль: Лілея, 1996. – 52 с.
111. Богдан Лепкий. Присвяти Василеві Стефаникові. / Упоряд., вступна стаття та коментарі проф.Ф.Погребенника. – Тернопіль: Лілея, 1997. – 100 с.

112. Погребенник В. Поезія Богдана Лепкого і український фольклор // Народна творчість та етнографія. – 1992. – №5-6. – С.10-15.
113. Ляхова Ж. Поет у прозі Б.Лепкий // Тернопіль. – 1993. – №1. – С.32-33.
114. Остап'юк Б. Чар різдвяних поезій Б.Лепкого // Тернопіль. – 1993. – №1. – С.2-3.
115. Подуфалий В. Великодня поезія Б.Лепкого // Тернопіль вечірній. – 1992. – 25 квітня. – С.5.
116. Насмінчук Г. Повість Богдана Лепкого «Крутіж» (До уроку з позакласного читання) // Українська мова і література в школі. – 1993. – №2. – С.19-21.
117. Ткачов С.В. Публіцистика Б.Лепкого на сторінках краківського «Слов'янського Світу» // Тези доповідей і повідомлень 1-ї Тернопільської обл. наук. історико-краєзнавчої конференції. Ч.ІІІ. Секція V. Л-ра і мистецтво. – Тернопіль. – 1990. – С.7-8.
118. Севернюк Т. «Минуле – річ свята...» // Буковинський журнал. – 1992. – №1. – С.102-107.
119. «Молода Муза» і літературний процес кінця ХІХ – початку ХХ століття в Україні і Європі: тези доповідей наук. конф. – Львів, 1992. – С.19-30.
120. Сивіцький М. Богдан Лепкий: життя і творчість. – К.: Дніпро, 1993. – 254 с.
121. Богдан Лепкий – видатний український письменник. Зб. статей та матеріалів урочистої академії, присвяченої 120-річчю від дня народження письменника / Відповідальні ред. проф. Гром'як Р.Т., доц. Ткачук М.П. – Тернопіль, 1993. – 194 с.
122. Богдан Лепкий – письменник, учений, митець. Матеріали наукової конференції, присвяченої 120-річчю від дня народження Богдана Лепкого. – Івано-Франківськ, 1992. – 162 с.
123. Бояновська Л. Б.Лепкий і Т.Шевченко // Галицький вісник. – 1994. – 12 лютого. – С.4.
124. Мансветова О. Постать Маркіяна Шашкевича в циклі Богдана Лепкого «Для ідеї» // Шашкевичіана. Маркіян Шашкевич в історії української культури: Зб. статей /

Відповідальний редактор Ткачук М.П. – Тернопіль. – 1995. – С.46-48.

125. Шанайда В., Залюбовський П. Філософські аспекти творчості Богдана Лепкого // Україна на шляху до незалежності і демократії. Тематичний збірник праць викладачів, студентів і аспірантів історичного факультету. – Тернопіль: ТДП. – 1996. – С.110-113.

126. Чопик Р. Заходами К.Студинського // Богдан Лепкий – видатний український письменник. Зб. статей та м-лів урочистої академії, присв. 120-річчю від дня народження письменника. – Тернопіль. – 1993. – С.175-181.

127. Черемшинський О. Дружба велетів (Б.Лепкий і В.Гнатюк) // Русалка Дністрова. – 1993. – №17. – С.11.

128. Медведик П. Сторінки великої дружби / Богдана Лепкого з Соломією Крушельницькою // Русалка Дністрова. – 1997. – Ч.192. – Жовтень. – С.12.

129. Соколова В.В. Національно-патріотичне і загальнолюдське в історичному романі Б.Лепкого «Мазепа»: Автореферат дис. канд. філолог. наук: 10.01.01 / Одеський держ. ун-т ім.І.І.Мечникова. – Одеса, 1997. – 16 с.

130. Гром'як Р.Т. Літературно-критична діяльність Богдана Лепкого // Гром'як Р.Т. Давнє і сучасне. – Тернопіль: Лілея, 1997. – С.211-217.

131. Погребенник Ф. Доля Богдана Лепкого і його спадщини. (До 125-річчя від дня народження) // Літературна Україна. – 1997. – 30 жовтня. – С.4.

132. Погребенник Ф. Богдан Лепкий // Українська мова та література. – 1997. – Ч.25-28 (41-44). – С.1-2.

133. Погребенник В. Великий дзвін відродження: літературний і українознавчий набуток Богдана Лепкого. (До 125-річчя з дня народження) // «Українознавство». Календар-щорічник Інституту Українознавства Київського університету ім.Т.Шевченка. – 1997. – С.69-73.

134. Поділля вшановує 125-річчя від дня народження Б.Лепкого // Жайвір. – 1997. – Жовтень. – 8 с.

135. Погребенник Ф. Визначний письменник-просвітянин. (До 125-річчя від дня

народження Богдана Лепкого) // Слово «Просвіти». – 1997. – Листопад. – С.11.

136. Головин Б. Богдан Лепкий і «Просвіта» // Русалка Дністрова. – 1998. – Ч.4 (107). – Березень. – С.10-11.

137. Іванців Д.-Л. Краківські стежки // Слово «Просвіти». – 1997. – Лютий. – Ч.2 (32). – С.12.

138. Творчість Б.Лепкого в контексті європейської культури ХХ ст. М-ли Всеукр. наук. конф., присв.125-річчю від дня народження письменника / За заг. ред. проф. М.П. Ткачука. – Тернопіль: ТДПУ. – 1998. – 374 с.

139. Литвиненко Т. Нерозкрита грань великого таланту. (Деякі аспекти історіософської концепції пенталогії Б.Лепкого «Мазепа») // Творчість Б.Лепкого в контексті європейської культури ХХ ст. М-ли Всеукр. наук. конф., присв.125-річчю від дня народження письменника / За заг. ред. проф. М.П. Ткачука. – Тернопіль: ТДПУ. – 1998. – С.228-233.

140. Лиса Н. Б.Лепкий в духовній історії України // Україна і світ. Історія: минуле і сучасність. Тематичний збірник праць студентів і аспірантів історичного факультету Тернопільського педагогічного інституту. – Тернопіль. – 1995. – С.92-96.

141. Лиса Н. Богдан Лепкий і Українська Національна Ідея // Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету. Вип. VI. – Серія: Історія: Зб. наук. праць / За заг. ред. проф. М.М.Алексієвця. – Тернопіль. – 1997. – С.211-215.

142. Лиса Н. Богдан Лепкий у контексті українсько-польських відносин // Українська еміграція в історії та літературі. М-ли міжнародної наукової конференції (18-20 вересня 1996 р.). – Тернопіль. – 1996. – С.119-125.

143. Лиса Н. Польський голос про Богдана Лепкого (творчість Б.Лепкого в оцінці М.Якубця) // *Studia Methodologica*. – Тернопіль. – 1997. – Вип.3. – С.121-122.

144. Лиса Н. Богдан Лепкий в духовній історії України. – Чікаго-Тернопіль, 1996. – Видав д-р Р.Смик. – 56 с.

145. Листи Богдана Лепкого до Володимира Гнатюка. Публікація П. Баб'яка // Тернопіль. – 1991. – №3. – С.56-57; №4. – С.53-54.

146. У півстолітніх змаганнях: Вибр. листи до Кирила Студинського (1891–1914) / Упоряд. О.В.Гайова, У.Я.Єдлинська, Г.І.Сварник. – К.: Наук. думка, 1993. – 768 с.
147. Поет і художниця: з листів Богдана Лепкого до Олени Кульчицької // Україна. – 1991. – №14. – С.14-16.
148. Митарства на чужині // Українська мова та література. – 1997. – Ч.25-28. – С.6.
149. Коцюбинський Ю. Чуеш, брате мій! (До стосунків Б.Лепкого з М.Коцюбинським) // Українська мова і література в школі. – 1993. – №2. – С.53-55.
150. Бучко Д. З епістолярної спадщини Богдана Лепкого // Творчість Б.Лепкого в контексті європейської культури ХХ ст. М-ли Всеукр. наук. конф., присв. 125-річчю від дня народження письменника / За заг. ред. проф. М.П.Ткачука. – Тернопіль: ТДПУ. – 1998. – С.81-83.
151. Дзьобан О. Листи Богдана Лепкого до Василя Щурата // Записки НТШ. – Праці філол. секції. – Т.ССХХІ. – Львів: НТШ. – 1990. – С.341-347.
152. Лист Богдана Лепкого до редактора «Свободи» В.Лотоцького (подав Василь Ленчик) // Альманах УНС на рік 1975. – Джерзі Сіті-Нью Йорк: Свобода, 1974. – С.58-59.
153. Листи Б.Лепкого до В.Стефаника // Лепкий Б. Присвяти Василеві Стефаникові / Упоряд., вступна стаття та коментарі проф.Ф.Погребенника. – Тернопіль: Лілея, 1997. – С.83-88.
154. Листи до Богдана Лепкого: копії передав син Богдана д-р Ростислав Лев д-ру Миколі Климишину (липень 1947р.). – Копії зробив д-р Р.Смик для музеїв Б.Лепкого в Україні. – 78 с.
155. Листи Митрополита Андрея Шептицького до Богдана Лепкого // Повернення Україні Богдана Лепкого. – Кн. друга. – Друге видання, присвячене 55-річчю смерті Великого Сина України Богдана Лепкого. – Зібрав, упорядкував і видав д-р Роман Смик. – Чікаго – Україна, 1996. – С.387.
156. Лепкий Б. Казка мого життя. Крегулець. До Зарваниці. Бережани //

Лепкий Б.С. Твори: В 2 т. – Т.2.: Повість. Спогади. Виступи / Упоряд. та автор приміт. М.М.Ільницький. – К.: Дніпро, 1991. – С.317-611.

157. Лепкий Б. Три портрети. Іван Франко. Василь Стефаник. Владислав Оркан // Лепкий Б.С. Твори: В 2 т. – Т.2.: Повість. Спогади. Виступи. / Упоряд. та автор приміт. М.М.Ільницький. – К.: Дніпро, 1991. – С.612-693.

158. Лепкий Б. Свято Котляревського у Львові (із споминів) // Лепкий Б.С. Твори: В 2 т. – Т.2.: Повість. Спогади. Виступи. / Упоряд. та автор приміт. М.М.Ільницький. – К.: Дніпро, 1991. – С.698-701.

159. Лепкий Б. Під ялинку: Вірші і оповідання. – Видання друге. – Накладом Льва Р.Лепкого і С-ки. – Нью-Йорк, 1958. – 103 с.

160. Лепкий Б. Гарно було... в Кракові – спомини // Альманах українського студентського життя. – Краків: Видано в друкарні оо.Василянів в Жовкві, 1931. – С.11-18.

161. Лепкий Б. Зелені Свята (з діточих споминів) // Ілюстровані Вісті (Краків). – 1940. – Ч.2. – Червень. – С.4-6.

162. Лепкий Б. З великодніх споминів // Ілюстровані Вісті (Краків). – 1940. – Ч.1. – Травень. – С.5-8.

163. Лепкий Б. Коцюбинський у Кракові. (Виїмки з споминів) // Ілюстровані Вісті. – 1940. – Ч.6. – Жовтень. – С.8-10.

164. Лепкий Б. Моя перша зустріч з Липинським // Краківські Вісті. – 1941. – 24 червня. – С.3.

165. Лепкий Б. Пояснення // Лепкий Б. Писання: В 2 т. – Київ-Ляйпціг: Українська Накладня; Коломия: Галицька Накладня, 1922. – Т.1. – Вірші. – С.373-379, 383-397.; Т.2. – Проза. – С.457-465.

166. Головацька Н. Спогади, спогади... // Голос Поділля. – 1992. – 7 листопада. – №78 (216). – С.4.

167. Голубець М. «Гать будуйте кріпку та високу!» // Золота Липа. – Берлін: Українське Слово, 1924. – С.95-98.

168. Горняткевич Д. Богдан Лепкий як маляр // Богдан Лепкий. 1872–1941. 36.

у пошану пам'яті поета. – Краків, Львів: Українське видавництво, 1943. – С.33-37.

169. Зорій М. Спогади // Повернення Україні Богдана Лепкого. Книга четверта. Святкування 125-річчя від дня народження Великого Сина України Богдана Лепкого. – Зібрав, упорядкував і видав на правах рукопису др. Р.Смик. – Чікаго-Соборна Україна, 1998. – С.126-128.

170. Климишин М. Спомин про Богдана Лепкого // Гомін України (Канада). – 1992. – 6 травня. – С.2.

171. Корчак-Городиський О. Вакаційні мандри // Корчак-Городиський О. Спогади. – Чікаго: ПА, 1987. – С.19-21.

172. Крук Г. Моя дорога до різьби // Яріш В., Сулима М. та ін. Українці в Берліні. 1918–1945. – Торонто, 1996. – С.229-245.

173. Купчинський Р. В бережанській тихій стороні // Україна. – 1991. – №14. – С.14.

174. Кусень Б. І назвали мене Богданом // Свобода. – 1993. – 16 листопада. – С.3.

175. Лепкий Л. Дещо про молодість Богдана Лепкого // Бережанське віче. – 1991. – 13, 20 листопада, 3 серпня.

176. Лепкий Л. На маргінесі «Казки мого життя» // Лепкий Б. Казка мого життя. Крегулець. До Зарваниці. Бережани. – Нью Йорк: НТШ, 1967. – «Українська бібліотека». – Т.9. – С.181-220.

177. Лепкий Л.Р. Матеріали до історії роду Лепких // Лев В. Богдан Лепкий. 1872–1941. Життя і творчість. – Записки НТШ. – Т.СХСШ. – Нью Йорк-Париж-Сідней-Торонто, 1976. – С.254-269.

178. Львович П. Професор Богдан Лепкий // Повернення Україні Богдана Лепкого. Книга друга. Друге видання присвячене 55-річчю смерті Великого Сина України Богдана Лепкого. – Зібрав, упорядкував і видав д-р Р.Смик. – Чікаго-Україна, 1996. – С.215-219.

179. Михальчишин Я. Він любив свій народ // Михальчишин Я. З музикою крізь життя. – Львів: Світ, 1992. – С.15-17.

180. Остап'юк Б. Богдан Лепкий в Тернополі в 1929 р. // Тернопіль. – 1991. – №4. – С.52.
181. Остап'юк Б. Мої незабутні зустрічі з Богданом Лепким // Бережанське віче. – 1992. – 28 березня, 1 квітня.
182. Радиш С. Спомин з викладів Професора Богдана Лепкого // Повернення Україні Богдана Лепкого. Книга друга. – Друге видання присвячене 55-річчю смерті Великого Сина України Богдана Лепкого. – Зібрав, упорядкував і видав д-р Р.Смик. – Чікаго-Україна, 1996. – С.220-222.
183. Скальська У. Вистраждане щастя Богдана Лепкого // Новий час. – 1993. – 4 грудня. – С.4.
184. Скальська У. Славні роди Лепких, Глібовицьких, що дали Україні Богдана Лепкого // Богдан Лепкий – письменник, учений, митець. М-ли наук. конф., присв. 120-річчю від дня народження Б.Лепкого. – Івано-Франківськ. – 1992. – С.39-43.
185. Стефаник В. Про ясне минуле // Альманах українського студентського життя в Кракові. – Краків: Видано в друкарні оо.Василіян в Жовкві, 1931. – С.23.
186. Чайковський А. «Як я пізнався з ювілятом» // Золота Липа. – Берлін: Українське Слово, 1924. – С.98-102.
187. Чайковський М. Про Богдана Лепкого (жменька спогадів) // Повернення Україні Богдана Лепкого. Книга друга. – Друге видання, присвячене 55-річчю смерті Великого Сина України Богдана Лепкого. – Зібрав, упорядкував і видав д-р Роман Смик. – Чікаго-Україна, 1996. – С.273-279.
188. Спомин про автора «Журавлів» (спогади о.Шаварина записав Б.Кусень) // Русалка Дністрова. – 1997. – Січень. – 1 (95). – С.4.
189. Яворська-Копач О. Нова праця про Богдана Лепкого // Гомін України (Канада). – 1993. – Рік XXXIX. – №10 (536). – 6 жовтня. – С.2.
190. Кузеля З. Бібліографія писань Б.Лепкого // Золота Липа. – Берлін: Українське Слово, 1924. – С.229-253.
191. Бібліографія / складена Василем Левом // Лев В. Богдан Лепкий. 1872–

1941. Життя і творчість. – Записки НТШ. – Т.СХСШ. – Нью Йорк-Париж-Сідней-Торонто, 1976. – С.331-370.

192. Видання «Просвіт» Галичини: книги та аркушева продукція (1868–1939): Бібліографічний покажчик. – К.: Абрис, 1996. – 248 с.

193. Богдан Сильвестрович Лепкий (1872–1941): Бібліографічний покажчик. – Тернопіль: ТОВ «ІВП», 1997. – 44 с.

194. Українська література в загальнослов'янському і світовому літературному контексті: У 5 т. – Т.5. Українська література в країнах Центральної і Південно-Східної Європи. М-ли до бібліографії. – К.: Наук. думка, 1994. – 614 с.

195. Верига В. Нариси з історії України (кінець XVIII – початок XX ст.). – Львів: Світ, 1996. – 448 с.

196. Аркуша О. Галицький сейм: виборчі кампанії 1889 і 1895 рр. – Львів: Інститут українознавства ім.І.Крип'якевича НАН України, 1996. – 173 с.

197. Історія України / керівник авт. кол. Ю.Зайцев. – Львів: Світ, 1996. – 448 с.

198. Лисяк-Рудницький І. Історичні есе. В 2 т. – К.: Основи, 1994. – Т.1. – 483 с.

199. Гіжовський Б. Звідки взялися москофіли. – Львів, 1907. – 32 с.

200. Кугутяк М. Галичина: сторінки історії. Нарис суспільно-політичного руху (XIX – 1939 р.). – Івано-Франківськ: Чернівецька обласна друкарня, 1993. – 199 с.

201. Центральний державний історичний архів України у м.Львів (далі – ЦДАЛ). – Ф.348, оп.1, спр.779.

202. Архів Ягеллонського університету у м.Краків (Польща) (далі – АЯУК). – S II 619.

203. Кривеньке // Чортківська округа. Історико-мемуарний збірник. – Торонто, 1974. - С.452-460.

204. Державний архів Львівської області (далі – ДАЛО). – Ф.26, оп.15, спр.588, арк.12; спр.589, арк.16; спр.591, арк.12; спр.592, арк.12.

205. Лиса Н. Богдан Лепкий - професор Ягеллонського університету // Творчість Б.Лепкого в контексті європейської культури XX століття. Матеріали Всеукраїнської

наукової конференції, присв. 125-річчю від дня народження письменника. / За ред. проф.М.П.Ткачука. – Тернопіль: ТДПУ. – 1998. – С.119-124.

206. Донцов Д. Історія розвитку Української державної ідеї. – К.: Тов-во «Знання» України, 1991. – 48 с.

207. ЦДАЛ. – Ф.362, оп.1, спр.335.

208. ЦДАЛ. – Ф.362, оп.1, спр.334.

209. Відділ рукописів Інституту літератури ім.Т.Шевченка НАН України у м.Київ (далі – ВРІЛК). – Ф.59, спр.1529.

210. ЦДАЛ. – Ф.362, оп.1, спр.336.

211. Відділ рукописів Центральної наукової бібліотеки ім.В.Стефаніка НАН України у м.Львів (далі – ВРЦНБЛ). – Ф.1655, п.10.

212. ВРІЛК. – Ф.78, спр.353.

213. ВРЦНБЛ. – Ф.34, спр.334.

214. ВРЦНБЛ. – Ф.1656, п.10.

215. ВРЦНБЛ. – Ф.1659, п.10.

216. ЦДАЛ. – Ф.381, оп.1, спр.43.

217. Донцов Д. Сансара // Літературно-Науковий Вістник. – 1928. – Ч.3. – С.264-269.

218. ВРІЛК. – Ф.59, спр.1575.

219. ЦДАЛ. – Ф.663, оп.1, спр.220.

220. Лиса Н. Богдан Лепкий і греко-католицьке клерикальне оточення // Ідея національної церкви в Україні. Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (17-18 жовтня 1997 р.). – Тернопіль. – 1997. – С.60-65.

221. Руслан. – 1910. – Ч.1. – С.1.

222. ВРЦНБЛ. – Ф.5143, п.323.

223. ВРЦНБЛ. – Ф.5153, п.323.

224. ВРЦНБЛ. – Ф.1667, п.323.

225. ВРЦНБЛ. – Ф.1559, п.323.

226. ВРЦНБЛ. – Ф.1561, п.324.
227. ВРЦНБЛ. – Ф.1560, п.323.
228. ВРЦНБЛ. – Ф.1657, п.324.
229. ЦДАЛ. – Ф.362, оп.1, спр.236.
230. Левицький К. Українські політики Галичини. – Тернопіль: Козівська районна друкарня, 1996. – 178 с.
231. Лепкий Б. До Січових Стрільців // Вістник Союзу Визволення України. – 1915. – Ч.19-20. – Травень-червень. – С.4.
232. Музей Богдана Лепкого в м.Бережани Тернопільської області (далі – МБЛБ). – Промова Б.Лепкого на посвяченні пам'ятника помершим українцям, полоненим царської армії у Вецлярі над Ляном у 1917 р. – Ксерокопія автографа.
233. ЦДАЛ. – Ф.391, оп.1, спр.98.
234. Календар Товариства «Просвіта» на 1926 рік. – Львів: Просвіта, 1925. – С.8.
235. МБЛБ. – Лепкий Б. Слова на Святому Вечорі 1918 р. в таборі українських полонених царської армії у Вецлярі. – Ксерокопія автографа.
236. МБЛБ. – Лепкий Б. Промова «Свято 22 січня» (Берлін, 1921 р.). – Ксерокопія автографа.
237. Ще в справі установчих зборів // Нове Слово. – 1920. – Ч.5. – 25 листопада. – С.2.
238. Іще одно розчарування // Нове Слово. – 1920. – Ч.5. – 25 листопада. – С.1.
239. «Жав не жав,... а сіяти треба» // Нове Слово. – 1920. – Ч.9. – 23 грудня. – С.1.
240. Оповідка про відкриття передплати на часопис «Українське Слово» // Українське Слово. – 1921. – Ч.5. – 4 лютого. – С.4.
241. Большевизм-Україна-Європа // Українське Слово. – 1921. – Ч.8. – 15 лютого. – С.1.
242. Передовиця // Українське Слово. – 1921. – Ч.5. – 4 лютого. – С.1.
243. Червона легенда // Українське Слово. – 1921. – Ч.59. – 16 серпня. – С.1.

244. Голод // Українське Слово. – 1921. – Ч.55. – 2 серпня. – С.1.
245. Голод і негри // Українське Слово. – 1921. – Ч.58. – 12 серпня. – С.1.
246. Політика і голод // Українське Слово. – 1921. – Ч.52. – 22 липня. – С.1.
247. Без маски // Українське Слово. – 1921. – Ч.34. – 20 травня. – С.1.
248. Бережімся! // Українське Слово. – 1921. – Ч.29. – 3 травня. – С.1.
249. Divide et impera // Українське Слово. – 1921. – Ч.63. – 30 серпня. – С.1.
250. «Ride Bajazzo!» // Українське Слово. – 1921. – Ч.49. – 12 липня. – С.2.
251. Сівачі бурі // Українське Слово. – 1921. – Ч.42. – 17 червня. – С.1.
252. Симбіоза // Українське Слово. – 1921. – Ч.35. – 24 травня. – С.2.
253. Поворот // Українське Слово. – 1921. – Ч.40. – 10 червня. – С.1.
254. Злочинна робота // Українське Слово. – 1921. – Ч.50. – 15 липня. – С.1.
255. Б.Л. За Волинь // Українське Слово. – 1921. – Ч.81. – 1 листопада. – С.2-3.
256. Б.Л. Креси // Українське Слово. – 1922. – Ч.39. – 19 лютого. – С.1-2.
257. Мemento // Українське Слово. – 1921. – Ч.4. – 1 лютого. – С.1-2.
258. Справа Східної Галичини перед Лігою Народів // Українське Слово. – 1921. – Ч.13. – 4 березня. – С.1.
259. Повожатий. Нім півні запіють // Українське Слово. – 1921. – Ч.20. – 1 квітня. – С.1.
260. Повстання // Українське Слово. – 1921. – Ч.33. – 17 травня. – С.1.
261. Вовки і вівці // Українське Слово. – 1921. – Ч.48. – 8 липня. – С.1.
262. Трагедія України // Українське Слово. – 1921. – Ч.56. – 5 серпня. – С.1.
263. Повожатий. На рахунок української державности // Українське Слово. – 1921. – Ч.27. – 26 квітня. – С.1.
264. До земляків // Українське Слово. – 1921. – Ч.44. – 24 червня. – С.1.
265. До українських емігрантів // Українське Слово. – 1921. – Ч.12. – 1 березня. – С.1.
266. Богдан Лепкий. Українська молодь за кордоном // Українське Слово. – 1922. – Ч.122. – 25 січня. – С.1-2.

267. Для просвіти // Українське Слово. – 1921. – Ч.97-98. – 17 грудня. – С.1.
268. Рятуймо нашу старовину // Українське Слово. – 1921. – Ч.51. – 19 липня. – С.1.
269. Б-н. Схаменіться! // Українське Слово. – 1921. – Ч.23. – 12 квітня. – С.1.
270. Національна свідомість // Українське Слово. – 1921. – Ч.47. – 5 липня. – С.1.
271. МБЛБ. – Лепкий Б. Літопис. (Стаття, написана для газети «Свобода» (США)). – Ксерокопія автографа.
272. Потульницький В.А. Історія української політології. (Концепції державності в українській зарубіжній історико-політичній науці). – К.: Наук. думка, 1992. – 232 с.
273. ЦДІАЛ. – Ф.376, оп.1, спр.93.
274. МБЛБ. – Лепкий Б. Промова «950 літ хрещення Русі-України» (Краків, 1938 р.). – Ксерокопія автографа.
275. ВРЦНБЛ. – Ф.1658, п.10.
276. Велика традиція українського народу не дасть йому загинути // Новий час. – 1939. – Ч.63. – С.4.; Ч.64. – С.6.; Ч.65. – С.6.
277. Некрологи-похорони // Богдан Лепкий. 1872–1941. Зб. у пошану пам'яті поета. – Краків, Львів: Українське видавництво, 1943. – С.74.
278. Лепкий Б. Чи Українці? // Літопис. – 1924. – 7 червня. – С.318-321.
279. Лепкий Б. Під Великдень: Поезія та проза. – Тернопіль: Книжково-журнальне видавництво «Тернопіль», 1993. – 38 с.
280. Лепкий Б. Під Різдво: Зб. різдвяних і новорічних поезій. / Упорядкував д-р Р.Смик. – Тернопіль: Лілея, 1993. – 32 с.
281. Лепкий Б. Писання: В 2 т. – Київ-Ляйпціг: Українська Накладня; Коломия: Галицька Накладня, 1922. – Т.1. – Вірші. – 427 с.; Т.2. – Проза. – 489 с.
282. Лепкий Б. Твори: В 2 т. / Упоряд., автор передмови і прим. М.М.Ільницький. – К.: Дніпро, 1991. – Т.1. Поезія. Оповідання і нариси. Іст. повісті. – 862 с.; Т.2. Повість. Спогади. Виступи. – 719 с.
283. Лепкий Б. Твори: В 2 т. – К.: Наукова думка, 1997. – Т.1. Поетичні твори.

Прозові твори. Мемуари / Упоряд., автор вступної статті та приміток Ф.П.Погребенник. – 845 с.; Т.2. Прозові твори. – 695 с.

284. Пеленський Є.-Ю. Богдан Лепкий-поет // Богдан Лепкий. 1872–1941. Зб. у пошану пам'яті поета. – Краків, Львів: Українське видавництво, 1943. – С.13 - 32.

285. ЦДІАЛ. – Ф.362, оп.1, спр.337.

286. Лиса Н. Богдан Лепкий і Україна // Україна на шляху до незалежності і демократії. Тематичний збірник праць викладачів, студентів і аспірантів історичного факультету Тернопільського державного педагогічного інституту. – Тернопіль. – 1996. – С.113-115.

287. Рудницький М. Богдан Лепкий // Слово і час. – 1992. – №11. – С.28-31.

288. Maslanka J. Postać Mazepy w literaturze i sztuce europejskiej // Krakowskie Zeszyty Ukrainoznawcze. Краківські українознавчі зошити. – Том I-II., 1992–1993. / Pod red. R.Luznego i W.Mokrego. – Krakow-Краків: Вид-во «Швайпольт Фіоль». – 1993. – С.41-49.

289. Борщак І. Гетьман І.Мазепа // Літопис. – 1923, 1924.

290. Лепкий Б. Не вбивай. Батурин: Іст. повісті. – К.: Дніпро, 1992. – 534 с.

291. Лепкий Б. Мотря: Іст. повість. – К.: Дніпро, 1992. – 464 с.

292. МБЛБ. – Грамота Головного Отамана Української Народної Республіки на ім'я Б.Лепкого (1932 р.).

293. МБЛБ. – Грамота «Української Громади» Берліна на ім'я Б.Лепкого (1933 р.).

294. МБЛБ. – Грамота Української Бібліотеки ім.Симона Петлюри в Парижі на ім'я Б.Лепкого (1932 р.).

295. МБЛБ. – Грамота Громадської Ради села Жуків на ім'я Б.Лепкого (1932 р.).

296. Свято Богдана Лепкого у Кракові // Діло. – 1932. – 24 листопада. – Ч.260 (13.208). – С.1.

297. Бережанщина - Богданові Лепкому // Бережани. – 1933. – II лютого. – С.1.

298. Лепкий Б. Начерк історії української літератури. Книжка І. (До нападів

татар), 2-ге справлене видання з ілюстраціями. – Київ, Ляйпціг, 1923. – 320 с.

299. Лепкий Б. Наше письменство. Короткий огляд української літератури від найдавніших до теперішніх часів. – Краків: Українське Видавництво, 1941. – 135 с.

300. Дорошенко В. Наукова діяльність Б.Лепкого // Богдан Лепкий. 1872–1941. Зб. у пошану пам'яті поета. – Краків, Львів: Українське видавництво, 1943. – С.38-41.

301. Лепкий Б. Чим жива українська література? – Відень: Союз Визволення України, 1915. – 23 с.

302. Маркіян Шашкевич. Характеристики українських письменників. 3 іл. написав Богдан Лепкий. – Коломия: Галицька Накладня Якова Оренштайна, 1912. – 108 с.

303. Лепкий Б. Про життя і твори Тараса Шевченка. – К.: Україна, 1994. – 173 с.

304. Лепкий Б. Автобіографія для Товариства «Просвіта» у Львові // Повернення Україні Богдана Лепкого. Кн. перша. – Друге, доповнене видання, присв. 55-річчю смерті Великого Сина України Богдана Лепкого. – Зібрав, упорядкував і видав д-р Роман Смик. – Чікаго - Україна, 1996. – С.4.

305. Лепкий Б. Вступ // Куліш П. Твори. – Т. III: Україна. Зі вступом, поясненнями й рисунками Богдана Лепкого. – Берлін: Українське Слово, 1923. – С.3-6.

306. МБЛБ. – Грамота дійсного члена Наукового Товариства ім.Т.Шевченка у філологічній секції на ім'я Б.Лепкого (від 16 листопада 1932 р. Ч.177/33.).

307. Мельник В. І український, і вільний // Слово і час. – 1992. – №5. – С.45-51.

308. ЦДАЛ. – Ф.362, оп.1, спр.234.

309. МБЛБ. – Грамота почесного члена Товариства «Просвіта» у Львові на ім'я Б.Лепкого (1925 р.).

310. ЦДАЛ. – Ф.384, оп.1, спр.68.

311. Волинський І. Богдан Лепкий у Кременці // Діалог. – 1992. – 18 листопада. – С.2.

312. Лепкий Б. Промова з нагоди 100-річчя з дня народження М.Шашкевича (Рік 1911, Бережани) // Жайвір. – 1992. – 19 січня. – С.3.

313. Лиса Н. Ораторське мистецтво Богдана Лепкого // Творчість Б.Лепкого в контексті європейської культури ХХ ст. Матеріали Всеукраїнської наукової конференції, присвяченої 125-річчю від дня народження. / За заг. ред. проф. М.П.Ткачука. – Тернопіль: ТДПУ. – 1998. – С.347-352.
314. Лепкий Б. Промова на Шевченковому святі (Берлін, 1920 р.) // Лепкий Б. Достойно есть. Зб. в Шевченкові роковини. – Вецляр: Струя, 1920. – 32 с.
315. МБЛБ. - Лепкий Б. Промова на ювілейному вечорі у посольстві Української Народної Республіки (Берлін, 1922 р.).
316. Б.Л. Славянський клуб у Кракові // Літературно-Науковий Вістник. – 1902. – Т.ХVII. – С.178-180.
317. Лиса Н. Богдан Лепкий і «Слов'янський Клуб» у Кракові // Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету ім.В.Гнатюка. Вип. VII. Серія: Історія: Зб. наук. праць. / За заг. ред. М.М.Алексієвця. – Тернопіль: ТДПУ. – 1998. – С.187-193.
318. Збірник на пошану Зенона Кузелі. – Записки НТШ. – Т.169. – Париж-Нью-Йорк-Мюнхен-Торонто-Сідней, 1962. – 418 с.
319. Горняткевич Б. Пам'яті проф.Б.Лепкого // Америка (США). – 1963. – Ч.57. – С.2.
320. Ludwikowski R. Rett. Szkice na temat galicyjskich ruchow i mysli politycznej (1848-1892). – Krakow, 1980. – 191 s.
321. Stanczycy. Antologia mysli społecznej i politycznej konserwatystow krakowskich. Wybor textow, przedmowa i przypisy Marcin Krol. – Warszawa, 1985. – 250 s.
322. Feldman W. Stronnictwa i programy polityczne w Galicji (1846-1906). – Krakow, 1907. – Т.2. – 371 s.
323. Fras Z. Nurt liberalny wsrod demokratow galicyjskich w latach 1842–1882 // Tradycje liberalne w Polsce. – Warszawa, 1994. – S.118-122.
324. Полонська-Василенко Н. Історія України. В 2 т. - К.: Либідь, 1993. – Т.2. – 698 с.

325. Спогади Р.Смика (Чикаго, США), племінника Б.Лепкого, записані в 1996 році у Бережанах Тернопільської обл. – Б.Н.
326. Klub Slowianski w Krakowie. Sprawozdanie z trzechlecia // Swiat Slowianski. – 1905. – №1. – S.2-9.
327. L.B. Kronica // Swiat Slowianski. – 1905. – №1. – S.163.
328. ЦДАЛ. – Ф.362, оп.1, спр.314.
329. Barwinski O. O sprawie ruskiej // Swiat Slowianski. – 1905. – №12. – S.311-314.
330. L.B. // Swiat Slowianski. – 1905. – №1. – S.77.
331. Lepki B. Towarzystwo naukowe imenia Szewczenki // Swiat Slowianski. – 1905. – №1. – S.109-119.
332. Lepki B. Z ruskich prac i zabiegow // Swiat Slowianski. – 1905. – №1. – S.198-206.
333. Lepki B. Przesladowanie ukrainskiej mowy. Ukaz z r.1876 // Swiat Slowianski. – 1905. – №1. – S.380-385.
334. Lepki B. Ruskie echa z-za kordonu // Swiat Slowianski. – 1905. – №7. – S.31.
335. Z powodu kongresu ziemstw // Swiat Slowianski. – 1905. – №7. – S.280.
336. Lepki B. Wiec ukrainski w Petersburgu // Swiat Slowianski. – 1905. – №7. – S.292-295.
337. Lepki B. Rusini w Dumie // Swiat Slowianski. – 1906. – №1. – S.398-405.
338. Lepki B. Co robi Ukraina? // Swiat Slowianski. – 1905. – №7. – S.456-462.
339. Дільонгова Г., Філіпович М. Вацлав Липинський-співзасновник і редактор «Przeglądu krajowego» (1909-1910) // В'ячеслав Липинський. Історико-політологічна спадщина і сучасна Україна. Матеріали міжнародної наукової конференції. – Київ, Філадельфія. – 1994. – С.68-76.
340. Відділ рукописів бібліотеки Ягеллонського університету м.Краків (Польща) (далі – ВРБЯУК). – Ф.8619.
341. ВРБЯУК. – Ф.86-42.
342. АЯУК. – Ф.Д XV-2.

343. АЯУК. – Ф.Д XV-4.
344. Lepki B. Pod pomnikiem Piotra I // Puszkin. - Praci Towarzystwa dla badan Europy Wschodniej i Bliskiego Wschodu. – Krakow, 1939. – Nr.XVI-XII. – Т.2. – S.242-267.
345. Архів родини Беньковських у м.Краків (Польща). – Лист Б.Лепкого до М.Лазар-Беньковської (від 01.12.1938 р.).
346. Аркуша О. Олександр Барвінський. – Львів: Інститут українознавства ім.І.Крип'якевича НАН України, 1997. – 34 с.
347. Brandstaetter R. Katedra ukrainska na Uniwersytecie Jagiellonskiem. Bohdan Lepki // Wiedomosci Literackie. – 1929. – №3. – S.4.
348. Marya Konopnicka. Szkic literacki. – Sprawozdanie Dyrekcji c.k. Gimnazjum w Brzezanach, 1897. – S.3-36.
349. Лозинський І. Марія Конопніцька у художній візії Богдана Лепкого // Богдан Лепкий – видатний український письменник. Зб. статей та матеріалів урочистої академії, присвяченої 120-річчю від дня народження письменника. / Відповідальні ред. проф.Гром'як Р.Т., доц.Ткачук М.П. – Тернопіль. – 1993. – С.139-140.
350. Kociubynski M. W petach szatana. / Przelozyl N.M. – Brody, 1906. – 221 s.
351. Mloda Ukraina: Wybor nowel. / Zebr. i tlym. Wl.Orkan. – Warszawa, 1908. – 267 s.
352. ВРБЯУК. – Ф.8614.
353. N.M. // Krytyka. – 1909. – Т.2. – №2. – S.86-88.
354. N.Z. // Przegląd Krajowy. – 1909. – №9. – S.50-53.
355. Antologia wspolczesnych poetow ukrainskich. / Przel. S.Twerdochlib, wstep Wl.Orkan. – Lwow, Warszawa, 1911. – 8 s.
356. E.Z. // Swiat Slowianski. – 1911. – №79. – S.182.
357. Szewczenko Taras. Poesje / Pod red.P.Zajcewa. – Warszawa: Ukr.in-t naukowy, 1936. – 407 s.
358. Шевченко Т. Повне видання творів. – Т.XIV. – Переклади поезій на польську мову. За ред. Богдана Лепкого. – Варшава, Львів: Український Науковий

Інститут, 1936. – 386 с.

359. Lepki B. Pogląd na literaturę ukraińska w r.1901 // Przegląd Powszechny. – 1902. – №1. – S.427-441.
360. Lepki B. Wasyl Stefanyk // Czas. – 1903. – №102-106. – S.4.
361. Lepki B. Mikola Gogol // Czas. – 1902. – №18. – S.4.
362. Lepki B. Mikola Lysenko // Czas. – 1904. – №41-42. – S.4.
363. Лепкий Б. Українські фрески у Краківській катедрі // Ілюстровані Вісті. – 1940. – Ч.3. – С.4.
364. Лепкий Б. Українські різьбярі в Кракові // Ілюстровані Вісті. – 1940. – Ч.7-8. – С.4.
365. Zarys literatury ukraińskiej. Podrecznik informacyjny przez Bochdana Lepkiego. – Warszawa-Krakow, 1930. – Wydawnictwo «Slowianie», Serja 1. – Nr.2. – 272 s.
366. Od autora // Zarys literatury ukraińskiej. Podrecznik informacyjny przez Bochdana Lepkiego. – Warszawa-Krakow, 1930. – Wydawnictwo «Slowianie», Serja 1. – Nr.2. – 272 s.
367. Lepki Bochdan. Kilka zagadnień z literatury ukraińskiej. (Artykuł informacyjny) // Sprawy Narodowościowe. – 1933. – Nr.4. – S.321-332.
368. Lepki B. Literatura ukraińska. – Wielka literatura powszechna. – W.: Wydawnictwo Księgarni Trzaski, Ewerta i Michalskiego, 1933. –Т.4. – S.519-538.
369. Спогади проф. В.Беньковського (Краків, Польща) записані в грудні 1996 року у Кракові. – Б.Н.
370. Українсько-чехоловацькі літературні зв'язки другої половини ХІХ ст. (Мольнар М., Шевчук В.) // Українська література в загальнослов'янському і світовому літературному контексті: У 5 т. – К.: Наук. думка, 1987. – Т.1. – С.248-268.
371. Відійшли у вічність // Гомін України (Канада). – 1994. – 21 вересня. – С.6.